

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ФЕДОРКО ДМИТРО ЄВГЕНОВИЧ

УДК 343.985:343.773

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО
ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ В УКРАЇНІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **Д. Є. Федорко**

Науковий керівник: **Конюшенко Яна Юріївна,**
доктор юридичних наук, доцент

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Федорко Д. Є. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень, що спрямоване на розробку комплексної методики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, в умовах сучасного кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності.

Здійснено аналіз стану розвитку наукових знань щодо розслідування окремих видів (груп) екологічних (проти довкілля) кримінальних правопорушень, на основі яких виявлено тенденції та окреслені напрями протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу.

Розроблена концепція криміналістичної охорони лісового фонду України, яка ґрунтується на критичному опрацюванні положень криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, кримінального права та кримінології, аналізі законодавства й правозастосовної практики різних правоохоронних інституцій й включає в себе методику розслідування як систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо виявлення і розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, проведення процесуальних дій, а також їх комплексів, спрямованість і послідовність яких залежать від ситуацій розслідування; її предмет обумовлений криміналістичною характеристикою, а зміст визначають пошуково-пізнавальні процеси, що впливають із тактичних задач.

Виокремлено елементно-компонентний склад криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу, як заснованої на практиці правоохоронних органів і криміналістичних дослідженнях системи даних, що включає предмет посягання (ліс – дерева, чагарники); обстановку вчинення; поведінку осіб, яка включає способи підготовки, вчинення, приховування та протидію розслідуванню; слідову картину, а також типологічні ознаки особи злочинця й злочинних груп.

На основі аналізу кримінальних проваджень систематизовані найбільш поширених способів учинення незаконного обігу лісу (заготівля, транспортування, переробка, купівля-продаж, експорт та інші дії з лісом і продуктами його обробки, що вчиняються з порушенням законодавства), що обумовлюється особливостями технологічного циклу лісозаготівлі та складається із послідовного ланцюга взаємопов'язаних процесів, які включають лісосічні та транспортні роботи.

На початковому етапі розслідування основними джерелами інформації про дії передбачені ст. 246 КК України є: повідомлення від державних природоохоронних органів за результатами планових контрольних-ревізійних перевірок; звернення громадських природоохоронних організацій; публікації в мас-медіа, мережі Інтернет; матеріали журналістських розслідувань; безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів та їх інформаторів; повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу.

Здійснено класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування залежно від змісту інформації про подію кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України та особу злочинця, зокрема: встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України, особу (-іб) затримано при рубці або після вирубки лісових насаджень, їх навантажені, транспортуванні, трелюванні, збуті тощо і вона не переховується; встановлено ознаки кримінального

протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України та особу (-їб), але його (-їх) не було затримано або вони переховується з метою уникнення кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме; виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, підозрюваного (их) затримано, але він не визнає себе винним у вчиненні кримінального правопорушення або взагалі відмовляється від дачі показань; виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, але особа злочинця невідома або інформація про нього є недостовірною або не перевіреною.

Обґрунтовано наукові підходи до вирішення проблем оптимізації взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами у протидії кримінальному обороту лісу і продуктів його переробки, шляхом спільного проведення огляду місць порубок, визначення складових частин механізму забезпечення системи обігу деревини, який повинен складатися із Єдиної державної системи електронного обліку деревини, обліку та маркування необробленої деревини до їх переробки або експорту, перевірки відповідності між даними товарно-супровідних документів і відомостями, що містяться в такій системі, про видані, діючі лісорубні квитки, а також кількість зрубаної, виготовленої, вивезеної лісопродукції.

Розроблено порядок збирання слідчим доказів незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу шляхом проведення комплексу: а) СРД (огляд, обшук, допит, призначення експертиз), застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у той же час витребування та отримання документів, висновків ревізій та актів перевірок з метою підтвердження фактів протиправної діяльності лісових господарств, приватних пилорам, лісозаготівельних підприємств; б) НСРД (контроль за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, візуальне спостереження з використанням фотографування та відеозапису, обстеження публічно недоступних місць, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, використання легендованих підприємств); судових експертиз

(дактилоскопічна, трасологічна, дендрологічна, бухгалтерська, біологічна, лісотехнічна, земельно-технічна, екологічна), а також рекомендації щодо порядку залучення слідчим різних категорій спеціалістів з обов'язковою фото- та відеофіксацією процесів одержання інформації, використанням сучасних техніко-криміналістичних засобів одержання інформації, спеціалізованих пересувних лабораторій та штучного інтелекту.

Ключові слова: ліс, порубка, перевезення, зберігання, збут, кримінальне правопорушення, криміналістична характеристика, розслідування, слідча ситуація, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія, спеціальні знання.

ANNOTATION

Fedorko D. Y. Investigation of illegal felling or illegal transportation, storage, sale of wood in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – "Law". – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2022.

The dissertation is one of the first complex monographic studies in Ukraine, aimed at developing a complex methodology for investigating illegal felling or illegal transportation, storage, sale of wood, in the conditions of modern criminal procedural legislation and law enforcement activities.

An analysis on the state of development for scientific knowledge regarding the investigation of certain types (groups) of ecological (against the environment) criminal offenses was carried out, on the basis of which trends are revealed and directions for combating illegal felling or illegal transportation, storage, and sale of wood are outlined.

The concept of forensic protection of the forest fund of Ukraine has been developed, based on a critical study of the provisions on forensics, criminal process, operational and investigative activities, criminal law and criminology, analysis of the legislation and law enforcement practice for various law enforcement institutions, including the investigation methodology as a system of scientific provisions and

recommendations developed on its basis for the detection and investigation of illegal felling or illegal transportation, storage, sale of wood; procedural actions, as well as complexes of such actions, the direction and sequence of which depend on the situations of the investigation are carried out; its subject is determined by the forensic characteristics, and the content is determined by search and cognitive processes arising from tactical tasks.

The elemental-component composition for the forensic characteristics of illegal felling or illegal transportation, storage, sale of wood, as a data system based on the practice of law enforcement agencies and forensic research, including the object of encroachment (forest – trees, bushes), the circumstances of the crime, behavior of offenders, including methods of preparation, execution, concealment and opposition to the investigation, trace pattern, as well as typological signs of the criminal and criminal groups are singled out.

Based on the analysis of criminal proceedings, the most common methods of illegal wood trafficking (harvesting, transportation, processing, buying and selling, exporting and other actions with wood and its processing products that are committed in violation of the law) are systematized. Systematization is determined by the features of the technological cycle of logging and consists of a sequential chain of interconnected processes that include logging and transport operations.

At the initial stage of the investigation, the main sources of information about actions are provided by Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine are: notices from state nature protection authorities based on the results of planned control and audit inspections; appeals of public nature protection organizations; publications in the mass media, Internet; materials of journalistic investigations; direct detection of signs of a criminal offense by law enforcement officers and their informants; a message from the owner, manager or user of the forest location.

The classification of typical investigative situations during the initial stage of the investigation was carried out, depending on the content of the information about the event of the criminal offense provided for in Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine and the identity of the criminal, in particular: signs of criminal illegal act provided for in Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine are established, the

person(s) was detained during felling or after felling of forest plantations, their loading, transportation, trawling, sale, etc. and he/she is not hiding; signs of criminal illegal act provided for in Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine as well as person(s) of offenders are established, but he/she has not been detained or is hiding to avoid criminal liability and his/her whereabouts are unknown; the fact of illegal acts under Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine are discovered, the suspect(s) has been detained, but he/she does not plead guilty to a criminal offense or refuses to testify at all; the fact of illegal acts under Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine are discovered, but the identity of the criminal is unknown or the information about him is unreliable or unverified.

Scientific approaches to solving the problems of optimizing the interaction between operational units with other subjects in combating the criminal felling of wood and its processing products are substantiated, by jointly conducting an inspection of felling sites, determining the components of the mechanism for ensuring the wood circulation system (which should be accounted by the Unified state system of electronic wood accounting), accounting and marking of raw wood before its processing or export, verification of the correspondence between the data of the commodity accompanying documents and the information contained in such a system about issued and valid logging tickets, as well as the amount of felled, manufactured, exported forest products.

The procedure for collecting evidence of illegal felling or illegal transportation, storage, and sale of wood by investigators has been developed by conducting a complex: a) investigative (search) actions (inspection, search, interrogation, appointment of expertise): application of measures to ensure criminal proceedings, at the same time requesting and receiving documents, conclusions of audits and reports of inspections in order to confirm the facts of illegal activities of forestry enterprises, private sawmills, logging enterprises; b) Covert investigative (search) actions (control for committing illegal felling or illegal transportation, storage, sale of wood, visual surveillance using photography and video recording, inspection of publicly inaccessible places, performance of a special task to uncover the criminal activity of an organized group or criminal organization, use of legendary

enterprises); forensic examinations (dactyloscopic, traceological, dendrological, accounting, biological, forestry, land-technical, ecological), as well as recommendations on the procedure for the involvement of various categories of specialists by the investigator with mandatory photo and video recording of the processes of obtaining information, using modern technical and forensic means of obtaining information, specialized mobile laboratories and artificial intelligence.

Key words: wood, felling, transportation, storage, sale, criminal offense, forensic characteristics, investigation, investigative situation, investigative (search) action, covert investigative (search) action, special knowledge.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Федорко Д. Є. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Наше право*. 2021. № 1. С. 194–201. DOI 10.32782/EP.2021.1.31. URL: http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2021-1/NP_2021_1_202.pdf
2. Федорко Д. Є. Способи та обстановка вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Наше право*. 2022. № 2. С. 156–163. DOI 10.32782/NP.2022.2.22. URL: http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2022-2/NP_2022_2_156.pdf
3. Федорко Д. Є. Типові слідчі ситуації при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 2 (76). С. 86-91. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2022/13.pdf
4. Федорко Д. Є. Особливості початку досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Федорко Д. Є. Незаконна порубка лісу або незаконне перевезення, зберігання, збуту лісу як предмет криміналістичного дослідження. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 464–467.

6. Федорко Д. Є. Способи вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 435–438.

7. Федорко Д. Є. Взаємодія слідчих та оперативних працівників при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 253–255.

8. Федорко Д. Є. Деякі заходи протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 254–257.

праці, які додатково відображають результати дослідження

9. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу: метод. реком. / Д. М. Тичина, А. О. Антощук, Д. Є. Федорко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 42 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ	23
1.1. Стан наукового розроблення проблем методики розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля в Україні	23
1.2. Криміналістична характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу.....	48
1.2.1. Предмет протиправного посягання	57
1.2.2. Обстановка вчинення та слідова картина кримінального правопорушення	62
1.2.3. Способи підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень	68
1.2.4. Особа злочинця.....	71
Висновки до розділу 1	82
РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ	87
2.1. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування.....	87
2.2. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування.....	106
2.3. Взаємодія слідчих зі співробітниками оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування.....	130
Висновки до розділу 2	151
РОЗДІЛ 3 ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ	156

3.1. Організація і тактика проведення слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження	156
3.2. Особливості проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій	183
3.3. Використання спеціальних знань під час розслідування.....	202
Висновки до розділу 3	217
ВИСНОВКИ	223
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	232
ДОДАТКИ.....	259

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
ЛК	Лісовий кодекс
м ³	один метр кубічний (одиниця об'єму)
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії (-я)
ОМП	огляд місця події
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
ОРЗ	оперативно-розшукові заходи
ОТЗ	оперативно-технічні засоби
ОУЛМГ	обласні управління лісового та мисливського господарства
ПЗФ	природно-заповідний фонд
СБУ	Служба безпеки України
СЛП	спеціалізоване державне або комунальне лісогосподарське підприємство
СОГ	слідчо-оперативна група
СРД	слідчі (розшукові) дії (-я)
ст.	стаття

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до ст. 13 Конституції України, лісові ресурси, які знаходяться в межах території України, її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Основним законом. Лісистість України становить 15 % та включає понад тридцять видів деревних порід, з яких 70 % складають сосна, дуб, бук, ялина, береза, вільха, ясен, граб, ялиця.

За останні роки спостерігається збільшення внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань кримінальних правопорушень передбачених ст. 246 Кримінального кодексу (КК) України, зокрема якщо у 2014 р. виявлено та зареєстровано 1030 кримінальних правопорушень, то у 2021 р. – 2965 (+ 252,4 %) [174], в якому обсяг незаконних рубок склав 25,8 тис. куб. м, що становить 48 % від обсягу за аналогічний період 2020 року (54,3 тис. куб. м). Сума заподіяної шкоди – 213,9 млн грн, що становить 48 % від обсягу за аналогічний період 2020 р. (444,1 млн грн), відшкодовано – 9,2 млн грн або 4 % (2020 р. – 5,7 млн грн). Найбільші обсяги незаконних рубок виявлені у лісах підприємств Закарпатського облуправління 9,5 тис. куб. м (ДП «Іршавський лісгосп» – 4,5 тис. куб. м, ДП «Ясінянське ЛМГ» – 2,2 тис. куб. м), Харківського – 2,9 тис. куб. м (ДП «Жовтневий лісгосп» – 1,0 тис. куб. м), Херсонського – 2,0 тис. куб. м (ДП «Голопристанське ЛМГ» – 1,2 тис. куб. м), Вінницьке – 1,6 тис. куб. м, Дніпропетровське – 1,5 тис. куб. м (ДП «Верхньодніпровський лісгосп» – 1,0 тис. куб. м) [188]. Основними причинами збільшення незаконної рубки є діяльність організованих злочинних груп, які оснащені новітніми технічними засобами; задоволення життєвих потреб місцевим населенням; поява великої кількості неконтрольованих приватних

пилорам; корупція та зацікавленість службових осіб у незаконному контролі за лісовою сферою.

У той же час, показник закінчених кримінальних проваджень за ст. 246 КК України коливається в межах від 50 до 60 % при щорічному зростанні залишку кримінальних проваджень відповідної категорії, у яких не прийнято кінцевого процесуального рішення. Матеріали, зібрані в межах негласних процесуальних дій, використані як докази лише в 34,7 % проваджень, що загалом свідчить про недооцінку взаємодії або невміння якісного використання можливостей оперативного забезпечення досудового розслідування. Зазначена концептуальна неузгодженість перманентно виявляє існуючі прогалини і породжує нові проблеми законодавчого, відомчого (міжвідомчого) нормативно-правового й організаційного характеру, які на практиці вимагають невідкладного ефективного їх вирішення.

Таким чином, враховуючи, що одним із важливих завдань криміналістики є безперервне озброєння правоохоронних органів ефективними засобами й методами боротьби зі злочинністю, наведені обставини визначають нагальну потребу в активізації наукових досліджень проблематики розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля, зокрема незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що має не лише теоретичне, а й практичне значення, позаяк судово-слідча практика відчуває потребу в сучасній криміналістичній методиці спрямованій на підвищення ефективності досудового розслідування таких кримінальних правопорушень.

У юридичній літературі різним аспектам, які стосуються проблем екологічної злочинності, приділялась увага у роботах відомих вітчизняних вчених-криміналістів, зокрема: В. П. Бахіна, В. І. Василичука, Т. В. Варфоломеевої, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, В. Л. Ортинського, М. А. Погорецького, О. С. Саїнчина,

М. В. Салтевського, Д. Б. Сергєєвої, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, О. О. Юхна та інших.

Окремі проблемні питання розслідування кримінальних правопорушень передбачених ст. 246 КК України досліджували С. М. Акіфзаде, М. О. Духно, С. О. Книженко, Б. М. Марець, А. О. Новицький, В. О. Одерій, О. М. Пилипенко, Р. Р. Романенко, І. А. Федчак.

Праці згаданих науковців мають фундаментальний характер і становлять теоретичне підґрунтя для вдосконалення різних аспектів протидії злочинності у сфері охорони довкілля. Однак, в умовах погіршення криміногенної ситуації, докорінних змін кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики, посиленням діяльності міжнародних організованих злочинних груп, які спеціалізуються на незаконному обігу лісу, особливості розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу потребують окремого комплексного дослідження, результатом якого мають стати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вирішення наявних криміналістичних та кримінальних процесуальних задач. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017

року, протокол № 28) та на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 листопада 2020 року, протокол № 23).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 24 лютого 2021 року (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є розроблення криміналістичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *задач*:

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *задачі*:

- з’ясувати стан наукової розробки проблем методики розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля;
- розкрити зміст основних елементів криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу – предмета протиправного посягання; обстановки та слідової картини кримінального правопорушення; способів підготовки, вчинення, приховування кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчиняють;
- виокремити обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування;
- конкретизувати типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування;
- запропонувати шляхи взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб’єктами;
- розкрити порядок та особливості проведення окремих СРД і заходів забезпечення кримінального провадження;
- з’ясувати особливості проведення окремих НСРД;
- окреслити перспективи розвитку використання спеціальних знань і призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають у сфері діяльності органів досудового розслідування під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля.

Предмет дослідження – розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, виконання обумовлених нею завдань, забезпечення наукового обґрунтування результатів дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які застосовуються в юридичній науці. Зокрема, *історико-правовий* – під час узагальнення стану наукових досліджень протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля (підрозділ 1.1); *діалектичний* – дозволив розглянути усі питання теми в динаміці, виявити їхній взаємозв'язок і взаємозумовленість та сприяв розумінню об'єкта дослідження в частині поєднання науки та практичної діяльності відповідних уповноважених учасників кримінального провадження (розділи 2–3); *формально-логічний (догматичний)* – під час встановлення обсягу та змісту категорії криміналістична характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, її елементів, й обрання напрямів розслідування (підрозділи 1.2, 2.1); *системно-структурний* – з метою визначення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування та побудови версій у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, а також для вирішення проблемних питань взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами, проведення процесуальних дій у таких кримінальних провадженнях (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *логіко-юридичний* – використано в межах залучення спеціаліста до розслідування, використання як доказів матеріалів отриманих за результатами проведення судових експертиз (підрозділи 3.1, 3.3); *моделювання* – у межах розкриття особливостей проведення СРД, НСРД, заходів забезпечення кримінального провадження (підрозділи 3.1, 3.2); *статистичний* – для аналізу вивчених матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетування (розділи 1–3,

додатки); *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання, опитування) – для вивчення думок практичних працівників, матеріалів слідчої та судової практики (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні та аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ (МВС) України, Державної судової адміністрації України, Державного агентства лісових ресурсів України, Державної служби статистики України за період 2013–2022 рр.; зведені дані вивчення 375 кримінальних проваджень відкритих за ознаками ст. 246 КК України (за період 2015–2020 рр.); узагальнені результати опитувань 83 прокурорів та 250 працівників Національної поліції (94 слідчих та 156 оперативних працівників) у Закарпатській, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Рівненській, Хмельницькій та Чернігівській областях; власний досвід автора на посаді слідчого Національної поліції України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень теоретичних і практичних аспектів методики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, у контексті сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– розроблена концепція криміналістичної охорони лісового фонду України, яка ґрунтується на критичному опрацюванні положень криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, кримінального права та криминології, аналізі законодавства й правозастосовної практики різних правоохоронних інституцій й включає в себе методику розслідування як систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо виявлення і розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, проведення процесуальних

дій, а також їх комплексів, спрямованість і послідовність яких залежать від ситуацій розслідування; її предмет обумовлений криміналістичною характеристикою, а зміст визначають пошуково-пізнавальні процеси, що впливають із тактичних задач;

– обґрунтовано наукові підходи до вирішення проблем оптимізації взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами у протидії кримінальному обороту лісу і продуктів його переробки, шляхом спільного проведення огляду місць порубок, визначення складових частин механізму забезпечення системи обігу деревини, який повинен складатися із Єдиної державної системи електронного обліку деревини, обліку та маркування необробленої деревини до їх переробки або експорту, перевірки відповідності між даними товарно-супровідних документів і відомостями, що містяться в такій системі, про видані, діючі лісорубні квитки, а також кількість зрубаної, виготовленої, вивезеної лісопродукції;

– розроблено порядок збирання слідчим доказів незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу шляхом проведення комплексу СРД (огляд, обшук, допит, призначення експертиз), НСРД, із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження;

удосконалено:

– елементно-компонентний склад криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу, як заснованої на практиці правоохоронних органів і криміналістичних дослідженнях системи даних, що включає предмет посягання (ліс – дерева, чагарники); обстановку вчинення; поведінку осіб, яка включає способи підготовки, вчинення, приховування та протидію розслідуванню; слідову картину, а також типологічні ознаки особи злочинця й злочинних груп;

– систематизацію найбільш поширених способів учинення незаконного обігу лісу (заготівля, транспортування, переробка, купівля-продаж, експорт та інші дії з лісом і продуктами його обробки, що вчиняються з порушенням законодавства), що обумовлюється особливостями технологічного циклу

лісозаготівлі та складається із послідовного ланцюга взаємопов'язаних процесів, які включають лісосічні та транспортні роботи;

– класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування залежно від змісту інформації про подію кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України та особу злочинця, зокрема: встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України, особу (-іб) затримано при рубці або після вирубки лісових насаджень, їх навантажені, транспортуванні, трелюванні, збуті тощо і вона не переховується; встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України та особу (-іб), але його (-їх) не було затримано або вони переховується з метою уникнення кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме; виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, підозрюваного (их) затримано, але він не визнає себе винним у вчиненні кримінального правопорушення або взагалі відмовляється від дачі показань; виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, але особа злочинця невідома або інформація про нього є недостовірною або не перевіреною;

дістало подальшого розвитку:

– стан розвитку наукових знань щодо розслідування окремих видів (груп) екологічних (проти довкілля) кримінальних правопорушень, на основі яких виявлено тенденції та окреслені напрями протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу;

– систематизація джерел інформації про дії передбачені ст. 246 КК України: повідомлення від державних природоохоронних органів за результатами планових контрольно-ревізійних перевірок; звернення громадських природоохоронних організацій; публікації в мас-медіа, мережі Інтернет; матеріали журналістських розслідувань; безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів та їх інформаторів; повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу;

– процесуальні особливості витребування та отримання документів, висновків ревізій та актів перевірок з метою підтвердження фактів протиправної діяльності лісових господарств, приватних пилорам, лісозаготівельних підприємств;

– наукове бачення найбільш ефективних НСРД (контроль за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, візуальне спостереження з використанням фотографування та відеозапису, обстеження публічно недоступних місць, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, використання легендованих підприємств), які потребують здійснення під час встановлення фактів та розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, з визначенням шляхів удосконалення організації й тактики їх проведення, легітимізації.

– особливості призначення та послідовність проведення комплексу судових експертиз (дактилоскопічна, трасологічна, дендрологічна, бухгалтерська, біологічна, лісотехнічна, земельно-технічна, екологічна), а також рекомендації щодо порядку залучення слідчим різних категорій спеціалістів з обов'язковою фото- та відеофіксацією процесів одержання інформації, використанням сучасних техніко-криміналістичних засобів одержання інформації, спеціалізованих пересувних лабораторій та штучного інтелекту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

законотворчій діяльності – шляхом запровадження змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства в частині діяльності органів досудового розслідування;

практичній діяльності органів досудового розслідування – у процесі розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, методичних розробок з питань розслідування незаконної порубки або

незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, а також при проведенні занять у системі службової підготовки слідчих підрозділів (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 10 лютого 2022 р.);

освітньому процесі – під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій (акт Національної академії внутрішніх справ від 25 січня 2022 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, висвітлено в 9 наукових публікаціях, з яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, чотири тези наукових повідомлень на науково-практичних конференціях та круглому столі, методичні рекомендації апробовані у практичних підрозділах Національної поліції України.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 272 сторінки, із них основного тексту – 220 сторінок. Список використаних джерел налічує 260 найменувань і займає 27 сторінок. Додатки розміщено на 14 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ

1.1. Стан наукового розроблення проблем методики розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля в Україні

Правові основи екологічної політики закладені в Конституції України, яка встановлює обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку, гарантує громадянам право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище [88]. Діяльність державних органів повинна бути спрямована на: запровадження в Україні правових та організаційних засад ідентифікації та збереження самосійних лісів, спрощення та стимулювання процедури лісорозведення, забезпечення збереження лісів шляхом ускладнення процедури зміни цільового призначення земельних ділянок лісогосподарського призначення та інших лісовкритих площ; збереження унікальних природних степових ділянок, зупинення процесів опустелювання та деградації земель, збереження біорізноманіття, зменшення соціальної напруги, пов'язаного з розорюванням пасовищ та сіножатей, що сприятиме збереженню довкілля та формуванню позитивного іміджу України на міжнародній арені Європейської зеленої угоди (EU Green Deal).

Однак, у сучасних умовах розвитку суспільства і держави темпи деградації природних об'єктів призвели до порушення екосистеми, зростання захворюваності населення, смертності та погіршення генофонду нації [170, с. 180].

Складна екологічна обстановка значною мірою зумовлена постійним зростанням кількості і високою латентністю екологічних злочинів. Рівень

латентності цих злочинів складає 95 %. Водночас суспільно небезпечні наслідки: захворювання і загибель людей, забруднення значних територій, масове знищення об'єктів тваринного і рослинного світу, небезпека тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф створюють реальну загрозу національній і екологічній безпеці України. У зв'язку з цим пріоритетним напрямком у природоохоронній діяльності є удосконалення діяльності правоохоронних органів, забезпечення практичних працівників криміналістичними засобами, прийомами й методами, спеціально призначеними для вирішення завдань виявлення, розслідування екологічних злочинів та їх запобігання [77, с. 4].

Невпинне зростання кількості незаконних порубок, перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні призвело до гострої потреби в розробці рекомендацій з виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень. Наразі потребують дослідження способи вчинення, та визначення осіб, які їх вчиняють, обстановка на об'єктах (місцях) вчинення цих правопорушень, порядок організації взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами; тактико-криміналістичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу; особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу; використання спеціальних знань під час встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Так, проблема охорони навколишнього середовища набула особливої актуальності наприкінці XX ст. й на сьогоднішній день залишається однією з найбільш значущих як у світовому масштабі, так і для України. Раціональне використання природних ресурсів та екологічна безпека населення, поряд з економічними, адміністративними, виховними та іншими заходами, регулюється засобами кримінально-правового характеру. Саме кримінальне

законодавство, будучи покликаним забезпечувати збереження сприятливого для існування суспільства природного середовища – гарантує охорону і недоторканість у встановлених державою межах найбільш цінних природних багатств [52, с. 10].

Ліси в Україні підлягають державній охороні і регулюванню їхнього використання. Правові засади регулювання лісових відносин в Україні закладені Конституцією України, яка встановлює обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку і гарантувати громадянам право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. Так, ч. 1 ст. 13 Основного Закону проголошує, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Відповідно до ст. 16 Конституції України обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків чорнобильської катастрофи, збереження генофонду українського народу, а відповідно до статті 50 Конституції України, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємні умови сталого економічного та соціального розвитку України. Разом з тим, одним із важливих завдань української юридичної науки є безперервне озброєння правоохоронних органів держави ефективними засобами й методами викорінення негативних явищ у суспільному житті, в тому числі й злочинів проти довкілля. Безумовно, провідна роль у цій справі належить криміналістичній науці, адже саме вона розробляє та залучає з інших галузей знань різноманітні рекомендації щодо прийомів та методів, без яких неможливо собі уявити розслідування будь-якого злочину. У свою чергу, судово-слідча практика відчуває потребу в сучасних методичних рекомендаціях щодо досудового розслідування зазначеної

категорії кримінальних правопорушень. Внаслідок цих та інших причин протидія кримінальним правопорушенням проти довкілля на теперішній час набуває першочерговості, а тому не може залишитися поза увагою правоохоронних органів. Гарантуючи основні «екологічні» права, Конституція України покладає на осіб і відповідний обов'язок: кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, відшкодовувати завдані ним збитки (ст. 66) [88].

Відповідно до статті 89 ЛК України охорону і захист лісів, що належать до сфери управління Держлісагентства, здійснюють працівники державної лісової охорони [122]. Працівники державної лісової охорони здійснюють охорону і захист лісів від пожеж, незаконних рубок, захист від шкідників та хвороб у межах існуючого законодавчого поля – основні завдання та повноваження працівників державної лісової охорони визначені ст. 90-92 ЛК України та Положенням про державну лісову охорону, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 № 976 [178].

Обсяг незаконних рубок склав 25,8 тис. куб. м, що становить 48 % від обсягу за аналогічний період 2020 року (54,3 тис. куб. м). Сума заподіяної шкоди – 213,9 млн грн, що становить 48 % від обсягу за аналогічний період 2020 р. (444,1 млн грн), відшкодовано – 9,2 млн грн або 4 % (2020 р. – 5,7 млн грн). Найбільші обсяги незаконних рубок виявлені у лісах підприємств Закарпатського облуправління 9,5 тис. куб. м (ДП «Іршавський лісгосп» – 4,5 тис. куб. м, ДП «Ясінянське ЛМГ» – 2,2 тис. куб. м), Харківського – 2,9 тис. куб. м (ДП «Жовтневий лісгосп» – 1,0 тис. куб. м), Херсонського – 2,0 тис. куб. м (ДП «Голопристанське ЛМГ» – 1,2 тис. куб. м), Вінницьке – 1,6 тис. куб. м, Дніпропетровське – 1,5 тис. куб. м (ДП «Верхньодніпровський лісгосп» – 1,0 тис. куб. м) [188].

Причини виникнення незаконних рубок:

соціальна – низький рівень соціально-економічного розвитку сільських регіонів (високий рівень безробіття серед населення, яке здійснює заготівлю дров'яної деревини для задоволення життєво необхідних потреб, низькі заробітні плати, низька інвестиційна активність тощо);

економічна – отримання швидкої вигоди окремими громадянами або організованими групами, що здійснюють заготівлю крупномірних та цінних сортиментів деревини для переробки або комерційного продажу. Головним споживачем такої деревини є лісопильні об'єкти (пилорами), що діють за межами чинного законодавства [188].

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Лісового кодексу України [122], ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезросташенням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

Збереження стабільності кліматичної системи є однією з найважливіших глобальних проблем. Ліси відіграють вагомий роль як у формуванні вуглецевого балансу атмосфери, так і у збереженні біорізноманіття. Факт важливості лісів та лісового господарства сьогодні є загальноновизнаним і не викликає жодних сумнівів. Загальна площа лісових ділянок, що належить до лісового фонду України, становить 10,4 млн га, в тому числі вкриті лісовою рослинністю 9,6 млн га. Лісистість України становить 15,9%. Але, незважаючи на досить невелику лісистість території, Україна займає 9-те місце у Європі за площею лісів та 7-те місце за запасами деревини. Умови для лісовирощування в Україні достатньо неоднорідні, тому ліси поширені територією держави нерівномірно. Лісистість у різних природних зонах має значні відмінності і не досягає оптимального рівня, за якого ліси більш позитивно впливатимуть на клімат, ґрунти, водні ресурси, протидіють ерозійним процесам, а також забезпечуватимуть одержання більшої кількості деревини. У віковій структурі переважають середньовікові насадження, частка стиглих та перестиглих

насаджень 18,7%. Середній вік лісів становить понад 60 років. Відбувається поступове старіння лісів, що призводить до погіршення їх санітарного стану. Ліси України сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких домінують сосна, дуб, бук, ялина, береза, вільха, ясен, граб, ялиця. Хвойні насадження займають 43% загальної площі, зокрема, сосна – 35%. Твердолистяні насадження становлять 43%, зокрема, дуб і бук – 37% [188].

Ліс є основною складовою навколишнього природного середовища, тому його збереження є загальносуспільною проблемою. Неконтрольована, протиправна та самовільна вирубка лісів наносить не тільки матеріальні, а й непоправні екологічні збитки державі й суспільству. Охорона лісів від незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу виходить на одне з перших завдань у світовому масштабі [2].

Знищення лісів шляхом незаконних порубок, перевезенням, порушення правил протипожежної небезпеки та інтенсивне споживання лісів і лісової продукції, що перевищує відтворювальний потенціал природи, заподіює серйозну шкоду лісовому господарству держави, втрату цінних порід дерев, загибель диких тварин і птахів, сприяє утворенню парникового ефекту, збільшенню вологості ґрунтів та утворенню боліт і поряд із цим опустелюванню територій тощо. Розвиток науково-технічного прогресу та, як наслідок, посилення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище призвели до незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу [245, с. 7], зокрема якщо у 2014 р. внесено 1030 кримінальних правопорушень за ст. 246 КК України («Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу») до ЄРДР, а обсяги незаконних рубок склали 93,1 тис. куб. м³, у 2020 р. – 2397 (118,7), то у 2021 р. – 2862 (134,5) відповідно [174; 28].

Загалом, в період з 2013 року по 2021 рік питома вага кримінальних правопорушень проти довкілля серед усіх облікованих кримінальних протиправних діянь зросла з 0,5 % до 1,63 %. При цьому кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 246 КК України, збільшилася з

33,6 % до понад 50 % (50,9 %–59,17 %), а то навіть і 60,45 % у 2017 році, а кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201¹ КК України («Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України») з 0,24 % у 2020 році до 0,35 % у 2021 році [174; 149].

Головними причинами збільшення їх обсягів є діяльність технічно оснащених злочинних груп, низький рівень матеріального забезпечення населення, яке змушене задовольняти свої життєві потреби у незаконний спосіб, а також велика кількість неконтрольованих приватних пилорам, які скуповують незаконно добуту деревину. Зважаючи на високу латентність незаконних порубок (71 %), наведені офіційні дані далекі від реальності і не відображають дійсних масштабів їх розповсюдженості. Тому, охорона лісів, раціональне використання їх природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємні умови сталого економічного та соціального розвитку України [2].

Враховуючи, що одним із важливих завдань криміналістики є безперервне озброєння правоохоронних органів ефективними засобами й методами боротьби зі злочинністю, наведені обставини визначають нагальну потребу в активізації подальших наукових досліджень проблематики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що має не лише теоретичне, а й практичне значення, позаяк судово-слідча практика відчуває потребу в сучасній методиці розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень спрямованій на підвищення ефективності кримінального провадження [3].

Наведене свідчить про споживацьке ставлення до природи у поєднанні з можливостями, що надав людству науково-технічний прогрес, мало своїм наслідком екологічну кризу першої половини XXI ст., розростання якої робить реальністю глобальну екологічну катастрофу. Неefективність діючої системи

охорони лісів від незаконних рубок, перевезення, зберігання, збуту, застарілість форм і методів боротьби, зумовлює необхідність активізації наукового пошуку за цим напрямом.

Тому розглянемо стан наукових досліджень проблем розслідування екологічних кримінальних правопорушень.

Найбільш тісно людина пов'язана з природою. З самого початку свого існування вона використовувала природні ресурси, на перших порах не докладавши зусиль для її відтворення. В сучасних умовах суспільство ґрунтується на використанні природних ресурсів, потрібних не стільки для підтримання життя людей, скільки для виробництва товарів і послуг, що забезпечують ширші потреби. Переважна частина цих ресурсів використовується в процесі розширеного відтворення.

Аналіз взаємовідносин людини з природою дає змогу дійти висновку, що сутність природи проявляється через природно-ресурсний потенціал, який являє собою сукупність виявлених і придатних для використання природних ресурсів при даному рівні розвитку виробництва (у світі, країні, регіоні, на локальному рівні).

Більшого поширення набуло розуміння ресурсного потенціалу (або природно-ресурсного) у вузькому сенсі, коли під ресурсами розуміється сукупність тільки природних ресурсів (до складу яких можуть бути включені і природні умови – рельєф, клімат). У цьому випадку природно-ресурсний потенціал розглядається не тільки як сукупність матеріальних природних ресурсів, що беруть участь у виробничому процесі як засоби виробництва, до нього входять і інші ресурси екосистеми, щоб забезпечити задоволення різноманітних потреб людей (здоров'я, відпочинок). Із цих позицій здавалося б, що природно-ресурсний потенціал і природні ресурси – два ідентичних поняття, що включають однакові елементи, фактори. Уся сукупність елементів природи, які суспільство може використовувати для задоволення своїх потреб, являє собою природний (екологічний) потенціал. Термін «потенціал» робить це

поняття загальнішим, ніж «природні ресурси», характеризує певну потенційну можливість і здатність природного середовища до використання.

Так, науковці XIX століття (зокрема, В. В. Чучков та інші) вважали, що основними характеристиками поняття «природно-ресурсного потенціалу» – є географічне положення; кліматичні умови; особливості рельєфу; ресурсний потенціал.

Б. М. Данилишин, вважає, що природно-ресурсний потенціал – це міра потенційної можливості будь-якої природної системи (або територій) задовольняти різні потреби суспільства. Тобто, це сукупність природних ресурсів і природних умов у певних географічних межах, які забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб суспільства [41, с. 86].

В той же час деякі вчені виділяють компонентну, функціональну, територіальну і організаційну структури природно-ресурсного потенціалу [91, с. 154–155].

Відповідно, компонентна структура характеризує внутрішні та міжвидові співвідношення природних ресурсів (земельних, водних, лісових тощо); функціональна відображає вплив природних ресурсів на формування спеціалізації територій та певних господарських комплексів; територіальна характеризується різними формами просторової дислокації природно-ресурсних комплексів; організаційна – можливості відтворення та ефективної експлуатації природних ресурсів. При чому, організаційна структура природно-ресурсного потенціалу виявляється в здатності природних систем надавати необхідні для економічного розвитку якість і кількість природних ресурсів у сформованих умовах господарювання, зберігаючи при цьому свій природний стан.

Отже, на нашу думку, поняття «природно-ресурсний потенціал» є родовим поняттям по відношенню до природних ресурсів та природних умов, під яким розуміється певний додатковий ефект комплексності їх освоєння і має розглядатися через призму сформованого виробничого розвитку продуктивних

сил і економічних умов. У зв'язку із цим пропонуємо дотримуватися виділення в природно-ресурсному потенціалі тільки двох основних складових: природні ресурси та природні умови.

У той же час існують більш детально визначені позиції щодо даного поняття. Так, с. А. Генсірук, В. С. Бондар сутність ресурсу розглядають у двох аспектах: як джерело природних ресурсів і як умови життя та діяльності людей. Доцільність цього підходу обумовлена тим, що саме джерело природних ресурсів виступає тією основою, завдяки якій людина використовує ресурс з метою задоволення потреб та матеріального блага [34, с. 43].

У цілому, коли мова йде про ресурсний потенціал, то в даному випадку необхідно зазначити, що ресурсний потенціал може поділятися на декілька видів:

– матеріальні – це накопичені речовинні багатства, що використовуються суспільством (транспорт, будівлі, засоби виробництва тощо.) вони мають антропогенне походження;

– трудові – наявне населення, а саме його віковий склад і стан здоров'я, освітній рівень, інформаційне забезпечення тощо;

природні ресурси – це елементи природи, тіла, процеси та явища, які використовуються або можуть бути використані в процесі соціального обміну речовин з метою задоволення потреб суспільства.

Найбільш чисельнішою та різноманітнішою є група природних ресурсів, а виділення основних видів природних ресурсів охоплює значну кількість об'єктів. В якості природних ресурсів С. Б. Гавриш, визначає частину сукупності природних умов існування людини, найважливіші компоненти довкілля людини, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних та культурних інтересів суспільства. На думку автора, до природних ресурсів відносять: екологічні, економічні, земельні, мінеральні, водні, лісові, енергетичні ресурси, фауну [31, с. 51–52].

С. І. Дорогунцов, розрізняє природні ресурси в залежності від їх матеріальної та економічної сутності. За матеріальною сутністю природні

ресурси – частина географічного середовища; сукупність природних умов існування та діяльності людини, їхній генезис, природні властивості, належність до тих чи інших компонентів природи, розподіл на поверхні Землі та концентрація в надрах зумовлені природними закономірностями [53].

За економічною сутністю природні ресурси – споживні вартості, чий корисність, техніко-економічні властивості, різноманітність, масштаби і способи використання визначаються суспільними закономірностями [53].

Категорія природні ресурси охоплює тіла й сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності. В. В. Петров у словнику «Екологія і право» надав еколого-правову термінологію, де серед інших термінів було також визначено поняття природні ресурси. В широкому аспекті – це всі природні блага, що призначені для задоволення потреб людини. У вузькому – природні джерела задоволення потреб матеріального виробництва [155, с. 205]. При цьому, автор пізніше зазначав, що природний об'єкт представляє собою завершений екологічний комплекс, який взаємодіє з навколишнім та соціальним середовищем на основі екологічних, економічних функцій, які він виконує. Об'єктом права користування може бути юридично визначений природний об'єкт (його частина). В процесі використання природного об'єкта з нього вилучається речовина або через нього споживається та чи інша корисна властивість, що задовольняє потреби людей. Така речовина, що входить у склад природного об'єкта, чи його корисна властивість, називається природним ресурсом. Тому, як зазначає вчений природні ресурси є частиною природного об'єкта, який виступає в якості джерела задоволення матеріальних, економічних потреб та інтересів людини [155, с. 57].

Природні ресурси, складають єдину основу процесу в здійсненні різноманітних видів господарської діяльності. Забезпечують економіку первісними сировинними ресурсами в багатьох випадках визначають характер розвитку галузей народного господарства можливості реалізації соціально-

економічних цілей положення та рівень держави. Тому господарська діяльність та економічна оцінка природних ресурсів і вивчення умов в яких вони відтворюються та використовуються, мають першочергове значення.

Разом з тим, на нашу думку, правова категорія «природний ресурс» не може бути обмежена поняттям процесу використання природного об'єкта з якого вилучається речовина або споживається та чи інша корисна властивість, що задовольняє потреби людей. Дана категорія обмежує лише до реалізації в практичній діяльності. Вважаємо, що природні ресурси є частиною природного об'єкта, який виступає в якості джерела задоволення матеріальних, економічних потреб та інтересів людини, але вони будуть складати підґрунтя для теоретичного надбання.

Аналіз наукових джерел надав підстави вважати за доцільне застосовувати для визначення різновиду злочинності, об'єктом посягання якої є навколишнє природне середовище (довкілля), термін «екологічна злочинність», під якою розуміється соціальне явище, що має небезпечний для суспільства, об'єктивно-функціональний, соціально-конструктивний характер, та проявляє себе в поведінці, яка заборонена законодавством про кримінальну відповідальність, та посягає на навколишнє природне середовище чи його окремі об'єкти, створюючи небезпеку біологічним основам існування людства [114, с. 323; 105, с. 277; 187, с. 635].

Водночас, соціальне конструювання екологічної злочинності ґрунтується на об'єктивних реаліях. Так, реальністю є те, що деякі види людської життєдіяльності (зокрема, браконьєрство) завдають тваринному та рослинному світу значної шкоди, певні види економічної діяльності настільки негативно впливають на довкілля, що це призводить до стрімкого зростання захворюваності та смертності населення. Такі реалії негативно сприймаються і оцінюються спочатку окремими людьми, а потім – й усім суспільством.

У той же час, О. М. Джу́жа та В. В. Васи́левич, екологічну злочинність визначають як сукупність злочинів, що посягають на екологічну безпеку, та опосередковано на життя й здоров'я людей [113, с. 239]. На думку

Е. М. Жевлакова, екологічним злочином (злочином проти довкілля) слід вважати «передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння (дія, бездіяльність), що посягає на навколишнє середовище та його компоненти, раціональне використання і охорона яких забезпечують оптимальну життєдіяльність людини, і яке у безпосередньому використанні природних об'єктів як соціальної цінності і приводить до негативних їх змін» [56, с. 70]. Наведене визначення є вельми цікавим в плані методологічного підходу до вирішення проблеми. Однак, на наш погляд є застарілим, або є недостатньо точним.

М. І. Мельник та М. І. Хавронюк, у кримінально-правовому аспекті екологічні злочини розуміють як суспільно небезпечні, кримінально-протиправні діяння, що вчинені суб'єктом злочину та які посягають на суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища як сукупності природних і природно-соціальних умов та процесів, а також охорони, використання, збереження та відтворення природних ресурсів [144, с. 451].

На наше переконання, найбільш оптимальним є поняття надане Т. В. Корняковою. На її думку, родовим об'єктом екологічних злочинів (злочинів проти довкілля) слід вважати, комплексні суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом щодо раціонального використання природних ресурсів, збереженню якісно сприятливою для людини та інших живих істот природного середовища та забезпечення екологічної безпеки населення [90, с. 21].

У цьому визначенні висвітлена головна думка: екологічні кримінальні правопорушення посягають на охоронювані кримінальним законом комплексні відносини, де основними компонентами виступають суспільство і навколишнє природне середовище, тобто сукупність природних умов, виробничої діяльності людини та середовища існування людей. Безумовно ні у кого не викликає сумнівів, що природне середовище повинно бути сприятливим, інакше зворотне просто не мало б сенсу.

Аналіз джерел юридичної літератури, матеріалів слідчої та судової практики, результати проведеного наукового дослідження дозволили визначити низку криміналістичних закономірностей екологічних кримінальних правопорушень, знання яких має значення для з'ясування сутності таких кримінальних правопорушень; розробки криміналістичної класифікації, удосконалення криміналістичної характеристики та методики їх розслідування.

Однією із криміналістичних закономірностей екологічних кримінальних правопорушень є специфічна обстановка злочинної діяльності, що пов'язана з інтенсивним використанням природних ресурсів та обумовлена рівнем науково-технічного прогресу, природно-кліматичними, демографічними, техніко-економічними, соціальними та іншими умовами. Так, місце вчинення кримінального правопорушення обумовлене розташуванням предмета злочинного посягання, джерела забруднення.

В криміналістичному аспекті варто визначити таку закономірність як специфічні наслідки екологічних кримінальних правопорушень. Насамперед це – екологічна та економічна шкода спричинена довіллю, загибель або захворювання людей, небезпека їх загибелі та інші тяжкі наслідки. Особливо небезпечними наслідками окремих екологічних кримінальних правопорушень є технологічні аварії, екологічні катастрофи, масова загибель людей, масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів тощо. Наслідки можуть бути незворотні й зворотні. Перші характеризуються тим, що об'єкт якому заподіяно шкоду неможливо відновити. Другі – тим, що відшкодування проводиться шляхом відновлення окремих компонентів природного середовища, його оздоровлення, відтворення природних ресурсів [92, с. 36].

Наступною криміналістичною закономірністю екологічних злочинів є наявність специфічних слідів злочинної діяльності або бездіяльності суб'єктів екологічних кримінальних правопорушень. Насамперед це сліди вирубки лісових масивів, перевезення, зберігання тощо.

Криміналістичною закономірністю екологічних кримінальних правопорушень є специфіка суб'єктного складу: службові або спеціально уповноважені особи, на яких покладено обов'язок додержання встановлених екологічних правил, інші особи. Зазначені особи за своїми морально-психологічними ознаками є соціально інтегрованими. Вони суттєво відрізняються від осіб, які скоюють насильницькі, корисливо-насильницькі, економічні злочини. Правовий нігілізм, недооцінка важливості охорони довкілля, корисливі мотиви спонукають їх до вчинення злочинів. Особливістю суб'єктного складу екологічних злочинів є наявність злочинних або організованих груп, які з корисливих мотивів скоюють злочинні посягання на об'єкти рослинного та тваринного світу.

Слід зазначити, що специфічним є предмет злочинного посягання, а саме це – атмосферне повітря, водні об'єкти, континентальний шельф України та його природні багатства, землі будь-якого цільового призначення, надра та корисні копалини, об'єкти рослинного та тваринного світу, окремі території, взяті під охорону держави.

Криміналістичною закономірністю досліджуваних злочинів є спосіб злочинної діяльності або бездіяльності. Екологічні кримінальні правопорушення вчиняються різноманітними способами, а саме шляхом злочинного: вилучення природних ресурсів, забруднення, знищення, пошкодження природних об'єктів, порушення встановлених правил екологічної безпеки.

З урахуванням визначених криміналістичних закономірностей екологічних кримінальних правопорушень слідчому необхідно при їх розслідуванні вивчати екологічні норми загальної характеристики та спеціальні норми, що встановлюють правила охорони об'єктів природи.

Аналіз практики, результати проведеного дослідження дозволили сформулювати криміналістичне визначення екологічних кримінальних правопорушень, як передбачені кримінальним законом кримінальні протиправні посягання на навколишнє природне середовище, що вчиняються

службовими, спеціально уповноваженими особами, на яких покладено обов'язок дотримання встановлених екологічних правил, та іншими особами шляхом злочинної діяльності або бездіяльності, яка заподіяла шкоду довкіллю, спричинила загибель або захворювання людей, інші тяжкі наслідки або створила небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля.

На наш погляд, надане поняття не тільки містить в собі ознаки, характерні для кримінального правопорушення в загальнокримінальному сенсі, а й відображає специфіку самих кримінальних правопорушень проти довкілля, що полегшить правоохоронним органам завдання їх розслідування, протидії їм й дозволить більш ефективно вести боротьбу з незаконною порубкою, перевезення, зберіганням і збутом лісу.

Норми, що встановлюють відповідальність за вчинення екологічних злочинів ґрунтуються на системності права як соціального інституту. Система кримінально-правових норм екологічного характеру являє собою сукупність норм, що встановлюють, які саме конкретні екологічні посягання є злочинами, та еколого-правових інститутів, до яких відсилають бланкетні (за технікою побудови) диспозиції зазначених норм [106, с. 381].

Зазначені кримінально-правові норми розташовані в Особливій частині КК України за певною системою та у певній послідовності. Переважна більшість кримінально-правових норм екологічного характеру, що охоплює 21 статтю (з 236 по 254), упорядкована у розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти довкілля». Водночас, Кодекс передбачає цілу низку норм, що опосередковано спрямовані на захист природного середовища від злочинних посягань [107; 143, с. 532].

Поряд з тим необхідно наголосити, що попри свою велику актуальність, незаконна порубка, перевезення, зберігання, збуту лісу на науковому рівні розглянута недостатньо, поверхнево, що, своєю чергою, не сприяє її вирішенню. Але варто вказати, що наукові напрацювання щодо протидії таким кримінальним правопорушенням як структурному елементу злочинів проти довкілля в українському науковому середовищі здійснюються близько двох

десятиліть. Перш за все це наукові праці в галузі кримінального права та кримінології.

У науковій літературі кримінально-правові ознаки цього виду кримінальних правопорушень вже були предметом досліджень таких науковців як Р. Л. Максимовича [127], О. О. Дудорова, Є. О. Письменського [52], В. М. Завгородньої [61], В. В. Локтіонової [123], В. М. Попревича [170], О. В. Скворцової [201], О. В. Шаріпова [250] та ін.

Деякою мірою питання, що відносяться до незаконної порубки лісу, були висвітлені А. М. Шульгою, який досліджував кримінально-правові засоби охорони земель від забруднення або псування земель в сучасних умовах. Автором наголошено на необхідності кримінально-правової охорони земель від здійснення їх забруднення та псування. Також визначено та деталізовано підстави для криміналізації суспільно небезпечних посягань на землю, як елемент довкілля [254].

Своєю чергою, Г. С. Поліщуком досліджено суспільні відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням кримінальних правопорушень проти довкілля в Україні; визначено та систематизовано детермінанти злочинів проти довкілля в Причорноморському регіоні України та проведено поглиблений аналіз їх впливу на поширення окремих видів злочинів; з'ясовано особливості правозастосовчої природоохоронної практики в Причорноморському регіоні України та чинники, що впливають на її ефективність; оцінено рівень латентності найбільш поширеного у регіоні злочину проти довкілля – незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; запропоновано створення та впровадження спеціалізованої системи органів щодо запобігання злочинам та іншим правопорушенням у сфері охорони довкілля – екологічної юстиції тощо [168].

О. В. Грицан у своїй дисертаційній роботі основну увагу приділено аналізу правового регулювання діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та громадян України у сфері здійснення екологічного контролю. Визначено поняття державного, самоврядного та громадського

контролю за використанням та охороною лісів, досліджено їх правову природу [210].

Своєю чергою, Н. В. Нетеса досліджувала особливості кримінальної відповідальності за порушення правил охорони та використання природних ресурсів, зокрема і тих, що стосуються відповідальності за незаконну порубку лісу [146].

Крім того, В. К. Матвійчуком досліджувалися питання, що стосуються кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища. На підставі сучасного праворозуміння автором сформульовано засади, на яких має формуватися сучасний стан кримінально-правової охорони зазначеної сфери, запропоновано концепцію кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища. Крім того, визначено та науково обґрунтовано сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, які визначають склад злочинів проти довкілля [130].

Ю. А. Турловою розроблено доктринальну модель протидії екологічній злочинності, запропоновано кримінологічну модель екологічної злочинності, отримано зведену оцінку швидкості зміни питомої ваги окремих складових елементів екологічної злочинності, а також визначено питому вагу екологічної злочинності та латентність вказаної категорії у сукупності загальної злочинності [230].

В ході аналізу монографії Р. О. Мовчана встановлено, що в ній досліджено проблеми кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Розкрито зміст об'єктивних, суб'єктивних і кваліфікуючих ознак складів досліджуваних кримінальних правопорушень. Висвітлено кримінально-правові наслідки вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, зокрема тих земель, на яких незаконно здійснюється порубка лісів [139].

Вперше за часів КК України 2001 р, О. В. Скворцова надала кримінально-правову характеристику незаконної порубки лісу на підставі матеріалів практики АР Крим. У роботі здійснюється історико-правовий аналіз

законодавства про кримінальну відповідальність за даний злочин; визначається його поняття; розглядаються обставини, що виключають злочинність незаконної порубки лісу; досліджуються об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу даного злочину, а також питання розмежування незаконної порубки лісу із суміжними складами правопорушень та звільнення від кримінальної відповідальності за це діяння [200].

У подальшому, за результатами аналізу практичного посібника О. О. Дудорова, Є. М. Письменського встановлено, що аналіз практики кваліфікації злочину, передбаченого ст. 246 КК України, установлення кваліфікаційних помилок з метою запобігання таким у майбутньому – ключові завдання, які ставили перед собою автори посібника при його написанні. Саме тому текст пропонованої увазі читача книги містить значну кількість посилань на матеріали судової практики, за допомогою яких ілюструються законодавчі і теоретичні положення, демонструються помилки, що, на жаль, нерідко мають місце при кваліфікації діянь за ст. 246 КК України. Отже, покращення стану кримінально-правової протидії незаконній порубці лісу є злободенною проблемою, яка потребує вироблення соціально обумовлених і науково обґрунтованих рекомендацій, адресованих передусім правозастосувачу. Посібник є практичним інструментом у вирішенні нагальних проблем, які виникають під час кримінально-правової оцінки незаконної порубки лісу [52].

О. М. Будяченко, свою дисертацію присвятила комплексному дослідженню кримінально-правових проблем відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в Україні. Розроблено концепцію кримінально-правової охорони лісів, а також дерев і чагарників, що не входять до лісового фонду України. Висвітлено становлення та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в Україні, а також з'ясовано особливості зарубіжного досвіду законодавчої регламентації такої відповідальності. Проведено аналіз об'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 246 КК України й окреслено його суб'єктивні ознаки. Проаналізовано

особливості кваліфікації злочину за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, а на основі узагальнення судової та правоохоронної практики розроблені відповідні рекомендації удосконалення покарання у цій сфері. Дисертаційне дослідження містить низку пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, пропонує нову редакцію ст. 246 КК України [16].

Одним з перших сучасних кримінологічних досліджень проблем охорони лісів є робота О. В. Заїчко, яка присвячена осмисленню явища незаконної порубки лісу, причин його існування і відтворення та розробленню комплексу заходів запобігання його проявам. Незаконна порубка лісу розглядається як різновид кримінальної практики, пов'язаної з організованим злочинним бізнесом щодо незаконного експорту деревини, нелегального виробництва деревного вугілля, несанкціонованої заготівлі дров, а також видобування бурштину. Надано кримінологічну характеристику незаконної порубки лісу, що відбиває зростання рівня цих злочинів у понад 3,5 рази упродовж 2008-2017 рр., переважне вчинення у лісах та лінійних захисних насадженнях, регіонально розміщених на території західних та північних областей України. Визначено детермінуючий комплекс цього явища, що включає взаємопов'язані організаційно-управлінські, економічні, нормативно-правові та соціально-психологічні криміногенні чинники. Основна роль в структурі цих чинників належить державній монополії на заготівлю, обробку і реалізацію деревини, неефективному управлінню лісовим господарством, підвищеному попиту на деревину незаконного походження на зовнішньому і внутрішньому ринках, традиціям самовільних рубок лісу серед сільського населення [62].

У своїй дисертаційній роботі М. Г. Максименцевим з поміж іншого охарактеризовано осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у цій сфері, здійснено їх кримінологічну типологію, досліджено провідні мотиви та особливості мотивації злочинної поведінки. Виявлено, описано та з'ясовано соціально-економічні, політичні, культурно-психологічні, правові та

організаційно-управлінські фактори злочинності у сфері охорони довкілля [128].

Також, в контексті предмету дослідження, заслуговує на увагу робота О. В. Ткаченка, в якій розроблено цілісний теоретичний та практичний підхід до формування стратегії запобігання таким кримінальним правопорушенням, що надало можливість обґрунтувати пропозиції, спрямовані на удосконалення законодавства та практики його застосування підрозділами Національної поліції. Надано кримінально-правову характеристику кримінальним правопорушенням передбаченим ст. 246 КК України й розкрито особливості зарубіжного досвіду діяльності правоохоронних органів у запобіганні таким протиправним діям. Охарактеризовано структуру та динаміку таких кримінальних правопорушень. Розкрито зміст детермінант, що сприяють криміналізації сфери довкілля. Запропоновано концептуальне бачення шляхів реалізації правових та організаційних заходів запобігання на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях [223].

Що стосується наукових публікацій щодо розслідування таких кримінальних правопорушень, то варто констатувати, що такі праці є поодинокими. Так, у дисертаційному дослідженні Я. М. Толочко встановлено певні особливості прокурорсько-наглядової діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. Визначено роль і порядок здійснення прокурорського нагляду під час розслідування злочинів проти довкілля на різних стадіях досудового розслідування, порядок і підстави початку розслідування та змісту діяльності прокурора на цій стадії [225].

С. О. Книженко досліджено характеристику екологічних злочинів та основних положень їх розслідування, визначено чотири групи екологічних кримінальних правопорушень: 1) кримінальні правопорушення, скоєні шляхом незаконного корисливого вилучення природних ресурсів; 2) кримінальні правопорушення, скоєні шляхом забруднення об'єктів природи; 3) кримінальні правопорушення, скоєні шляхом знищення, пошкодження природних об'єктів;

4) кримінальні правопорушення, скоєні шляхом порушення встановлених правил екологічної безпеки. Розроблено основні положення методики розслідування екологічних кримінальних правопорушень [76].

Також, Ю. М. Турковцем здійснено комплексне наукове дослідження криміналістично значущої інформації про способи та обстановку їх вчинення, предмет злочинного посягання, специфічні сліди і суспільно небезпечні наслідки діяльності певних осіб та розроблено системи елементів криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля, наукових методів, тактичних прийомів і рекомендацій, спрямованих на виявлення, розслідування, запобігання кримінальних правопорушень проти довкілля [229].

Під час опрацювання монографії О. В. Одерія з'ясовано, що автором запропоновано теоретичну концепцію формування та реалізації характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля, подано її структуру та елементний склад, проаналізовано особливості початкового етапу розслідування і проведення окремих СРД. У першому розділі висвітлено загальнотеоретичні проблеми розслідування злочинів проти довкілля, зокрема, розглянуто питання екологічної безпеки та стан злочинності проти довкілля, поняття розглядуваних злочинів та їх криміналістична класифікація. У другому розділі розглянуто теоретичні основи формування криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля, її структуру та кореляційні залежності між її елементами. Третій розділ присвячено проблемам початкового етапу розслідування, де висвітлені його особливості, наведені обставини, що підлягають з'ясуванню, розглянуто слідчі ситуації, версії та порядок планування, а також роль взаємодії з державними та недержавними суб'єктами під час розслідування злочинів проти довкілля. Четвертий розділ містить тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій, де особливу увагу приділено ОМП, допиту та використанню спеціальних знань. Профілактичній діяльності під час розслідування злочинів проти довкілля присвячено п'ятий розділ [151].

Далі, І. А. Федчак та Б. М. Марець комплексно висвітлили діяльність з протидії оперативними підрозділами захисту економіки Національної поліції України розкраданню лісодеревини. Охарактеризовано сучасний стан лісової га-лузі, розглянуто стан правового регулювання відносин лісокористування та правових заходів з охорони лісу в Україні. Досліджено організацію оперативного обслуговування об'єктів лісової галузі. Узагальнено профілактичні заходи щодо розкрадань лісодеревини, встановлено причини, умови та обставини, що сприяють розкраданням лісу. Досліджено організацію та тактику викриття розкрадань лісоматеріалів. Проведено наукове дослідження порядку оперативного документування розкрадання лісодеревини на об'єктах лісового господарства [153].

Найбільший інтерес щодо нашого дослідження представляють ряд робіт, зокрема робота О. М. Пилипенко, в якій на основі положень загальної теорії криміналістики, кримінального права та процесу, інших галузей знань, узагальнення слідчої та судової практики розроблено основи методики розслідування незаконної порубки лісу. У роботі обґрунтовано структуру та розроблено криміналістичну характеристику незаконної порубки лісу, в якій виокремлено та розкрито наступні елементи: обстановку та предмет злочинного посягання; способи готування, вчинення та приховування злочину; сліди злочину; особу злочинця; виокремлено та охарактеризовано типові способи вчинення незаконної порубки лісу. Визначено, що специфіка таких способів обумовлюється особливостями технологічного циклу лісозаготівлі та складається із послідовного ланцюга взаємопов'язаних процесів, що включають лісосічні та транспортні роботи; систематизовано типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування цього різновиду злочинів: 1) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому; 2) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, встановлено ознаки особи злочинця, проте останнього не було затримано; 3) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки особи злочинця. Для кожної з наведених ситуацій

визначено їх різновиди, сформульовано відповідні їм слідчі версії та запропоновано типові тактичні операції, спрямовані на перевірку основних версій і на вирішення конкретних задач розслідування. Розроблено комплекс типових тактичних операцій, що можуть бути проведені на початковому етапі розслідування цього різновиду злочинів з метою перевірки основних версій та вирішення типових тактичних завдань початкового етапу розслідування. Розглянуто особливості організації й тактики проведення ОМП, допиту свідків та підозрюваних. Запропоновано науково обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності їх реалізації. Визначено типовий перелік судових експертиз та напрями підвищення ефективності використання їх результатів у кримінальних провадженнях за фактами незаконної порубки лісу [159].

Також, у 2021 році Р. Р. Романенко у дисертації «Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини» виклала теоретичні положення та науково обґрунтовано рекомендації щодо виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини. Досліджено генезу виникнення відповідальності за розкрадання лісодеревини. Здійснено аналіз розвитку кримінально-правових норм, що передбачають кримінальну відповідальність за розкрадання лісодеревини як у дорадянський й радянський період, так і в період сучасної України. Встановлено основні чинники, які формують слідчі ситуації на початковому етапі розслідування розкрадання лісодеревини. Наведено класифікацію типових слідчих ситуацій початкового та подальшого етапів виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини і запропоновано алгоритм дій слідчого, що забезпечить ефективність розслідування даного виду кримінального правопорушення. В рамках кожної слідчої ситуації згруповано версії за обставинами, які вони пояснюють, та здійснено детальний аналіз таких версій. Названо причини, якими обумовлюється потреба взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, під час розслідування розкрадання лісодеревини. Також детально охарактеризовано взаємодію слідчого з іншими органами та підрозділами на різних етапах розслідування розкрадання

лісодеревини, зокрема з Державним агенством лісових ресурсів України (раніше – Державний комітет лісового господарства України). Описано тактичні особливості проведення основних слідчих (розшукових) дій, які проводяться під час виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини. Детально проаналізовано дії слідчого на різних етапах проведення ОМП при розслідуванні досліджуваного нами кримінального правопорушення. Проаналізовано труднощі, які виникають при допиті підозрюваних осіб та шляхи їх уникнення. Названо та проаналізовано типові тактичні помилки, які виникають при підготовці й проведенні обшуків під час розслідування розкрадання лісодеревини [192].

У свою чергу А. О. Новицький, розкрив особливості розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою. Визначено алгоритм дій слідчого на початковому етапі розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою. Висвітлено тактику проведення огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, допиту при розслідуванні незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою. Названо основні види судових експертиз, які призначаються під час розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою [149].

На основі розглянутих державних позицій, думок громадськості та наукового середовища щодо розв'язання проблем, пов'язаних з особливостями й проблемами розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу нами визначено загальні тенденції наукових напрацювань, що стосувалися виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля (екологічні кримінальні правопорушення), за результатами чого встановлено, що поза увагою науковців залишено дослідження таких важливих питань щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, зокрема: стан наукових досліджень та наукові основи формування методики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу;

елементи криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу; обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу; типові слідчі ситуації та версії розслідування, тактичні завдання та засоби їх вирішення; організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами; тактико-криміналістичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу; особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу; використання спеціальних знань під час встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

1.2. Криміналістична характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень неможливе без раціональної організації цієї діяльності, що передбачає обрання оптимальних методів отримання доказової інформації у межах встановлених законом процедур та з урахуванням особливостей слідоутворення. Методика розслідування кримінальних правопорушень (або криміналістична методика), з одного боку, є діяльністю правоохоронних органів, з іншого – завершальним розділом науки криміналістики, що містить наукові положення та розроблені на їх основі практичні рекомендації для ефективного її здійснення. Тому розроблення теоретичних засад методики розслідування є необхідною основою вирішення цього важливого для практики завдання [98; 99; 101; 103; 104; 134; 102].

Поняття криміналістичної методики розглядають у кількох площинах: як систему наукових положень (загальне); як програму розслідування злочину певного виду чи групи (окреме); як процес застосування цієї програми до специфіки розслідування конкретного злочину (одиничне) [191, с. 6]. Іншими словами, криміналістична методика є і розділом науки, і системою знань про «технологію розслідування злочинів», і власне цією «технологією», своєрідним алгоритмом (програмою) розслідування окремих видів злочинів. Це різні вияви та, певною мірою, складові криміналістичної методики [73, с. 245].

Загальні положення методики включають дані вивчення закономірностей організації та проведення розслідування, понятійний апарат цього розділу науки, завдання й принципи, проблеми розвитку, питання класифікації злочинів, характеристику структури тощо. Загальні положення забезпечують системність окремих методик, їх наукову обґрунтованість та взаємозв'язок. Другу частину розділу становлять методики розслідування окремих видів (груп) злочинів, що сформовані на основі загальних положень та з урахуванням потреб слідчої практики

Розслідування кримінальних правопорушень – специфічна пізнавальна та організаційно-тактична діяльність, сутність якої обумовлена особливостями формування доказової інформації і встановленим законом порядком її одержання. З позицій криміналістики розслідування кримінальних правопорушень є, мабуть, найбільш складним та своєрідним видом діяльності у структурі боротьби із кримінальною протиправністю. Вивчення практики розслідування кримінальних правопорушень, як специфічної діяльності, та методики розслідування кримінальних правопорушень, як розділу криміналістики, дає підстави для таких роздумів щодо складності та специфічності розслідування кримінальних правопорушень.

Наукове криміналістичне пізнання відбувається через відповідну дослідницьку діяльність, об'єктами якої є злочинна діяльність та діяльність із виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Результатами наукової криміналістичної діяльності є розробка теоретичних

положень, рекомендацій з окремих методичних, організаційних або тактичних аспектів практичної криміналістичної діяльності. Значне місце при цьому відводиться науковим розробкам методик розслідування окремих видів та груп кримінальних правопорушень (окремим методикам розслідування кримінальних правопорушень). Із самого початку процесу формування методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень відчувалася необхідність надання певної системи узагальнених відомостей про найбільш виразні ознаки даного виду кримінальних правопорушень, що має передувати безпосередньо розробці комплексів методичних рекомендацій. На різних етапах становлення методики науковці-криміналісти вирішували це питання по-різному. На підставі аналізу й узагальнення різних методологічних підходів до визначення вихідних засад побудови системи окремої методики розслідування переважна більшість науковців схиляється до думки, що основою побудови окремих методик є криміналістична характеристика кримінальних правопорушень (В. П. Бахін, О. М. Колесніченко, М. В. Салтевський) [197; 82; 8].

Криміналістична методика має здебільшого описовий вигляд, а в її структурі представлені такі «традиційні» елементи, як криміналістична характеристика злочину; обставини, що підлягають встановленню; особливості порушення кримінальної справи; початкові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи; типові слідчі ситуації, висунення версій і планування розслідування; організація і тактика проведення окремих слідчих дій; профілактичні дії слідчого [83; 59]. Останніми роками цей перелік збільшився за рахунок застосування таких категорій, як криміналістична класифікація злочинів, взаємодія учасників розслідування тощо.

Незважаючи на те, що традиційна структура криміналістичної методики є апробованою в науці, її не можна визнати оптимальною, оскільки в ній далеко не завжди відбувається зв'язок між структурними елементами. Скажімо, відомості щодо криміналістичної характеристики злочинів не враховують при висвітленні питань з організації розслідування, насамперед

при визначенні типових версій, або, навпаки, якщо типові версії й називають, то без посилань на відповідні дані, що відображені у криміналістичній характеристиці.

Заслуговують на увагу пропозиції розглядати окрему криміналістичну методику у вигляді інформаційно-пізнавальної моделі [30]. Цей підхід дає змогу організаційно впорядкувати структуру методики, забезпечити тісний зв'язок між відповідними елементами й таким чином підвищити ефективність пізнавальних дій.

Сьогодні, прийняття КПК України у 2012 році [112] поставило перед кримінальною процесуальною та криміналістичними доктринами нові завдання, що пов'язано з теоретичним та прикладним переосмисленням ідеології застосування нових концептуальних новел і процесуальних інститутів кримінального процесуального законодавства. У цьому напрямі діяльності положення КПК України змушують по-новому розглядати окремі питання, які б здавалось на сьогодні є достатньо дослідженими у процесуальній науці. Зазначене стосується й застосування міжнародних правових стандартів та урахування практики Європейського суду з прав людини у кримінальному процесі України, а також правозастосовної діяльності правоохоронних органів і суду [233, с. 6–7].

Методика розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу – це система теоретичних та праксеологічних напрацювань щодо організації проведення, залежно від ситуації розслідування, СРД і тактичних операцій, спрямованих на ефективне виявлення, закріплення, оцінку та використання доказової інформації у кримінальному судочинстві, яка включає криміналістичну характеристику, особливості початкового етапу розслідування та криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій.

М. І. Скригонюк підкреслює, що «на всіх етапах становлення методики розслідування окремих видів і груп злочинів спроби вчених-криміналістів мали різні вектори спрямування щодо визначення криміналістичної характеристики.

Кожна з таких концепцій мала своє об'єктивне обґрунтування». При цьому науковець під криміналістичною характеристикою злочину пропонує розуміти «сукупність інформації, знань про певний вид чи групу злочинів, отриману в результаті спеціальних досліджень, що є важливим структурним елементом методики розслідування, який обумовлює методичні рекомендації й у кінцевому результаті сприяє розкриттю, розслідуванню і попередженню злочинів» [202, с. 248–249]. Наведене тлумачення, на наш погляд, є доволі загальним, оскільки не конкретизує зміст ані спеціальних досліджень, ані інформації, знань про певні різновиди злочинів. Як результат, не зрозуміло, сукупність якої саме інформації обумовлює зміст відповідних методичних рекомендацій і чому її варто виокремлювати в системі окремої криміналістичної методики.

Серед учених, які визначають криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень саме як сукупність узагальнених відомостей (даних) про їх криміналістично значимі ознаки, варто назвати А. В. Старушкевича [205, с. 6–13]. Дане трактування одразу відображає узагальнений характер виокремлених ознак механізму вчинення певного різновиду протиправних діянь, а також указує на їх криміналістичну значимість. Проте, вважаємо, залишилася поза увагою така важлива риса як закономірність виділених ознак для конкретного виду (групи) кримінальних правопорушень.

Заслуговує на увагу думка П. В. Берназа з приводу того, що криміналістична характеристика кримінального правопорушення є одним із найважливіших елементів криміналістичної методики, оскільки є взаємопов'язаною сукупністю індивідуальних особливостей певної категорії кримінальних правопорушень, що характеризують обстановку, спосіб і механізм вчинення та приховування протиправного діяння, осіб злочинця і потерпілого та має значення для виявлення, розкриття та розслідування кримінального правопорушення [12, с. 35]. При цьому виникають певні заперечення стосовно однорядного трактування способу та механізму вчинення

і приховування кримінального правопорушення, оскільки способи є елементом механізму, а значить є різнорівневими поняттями, оскільки співвідносяться як частина й ціле, окреме та загальне.

О. Н. Колесниченко та В. О. Коновалова розуміють досліджувану категорію як систему інформації про ознаки злочинів даного виду, що мають криміналістичне значення, відзначають закономірні зв'язки між ними і слугують побудові версій для вирішення конкретних завдань розслідування [84, с. 16]. Тобто вчені акцентують увагу не тільки на системний характер криміналістичної характеристики, а й указують на її призначення. Подібної думку дотримується й авторський колектив підручника «Криміналістика» за редакцією В. Ю. Шепітька, уточнюючи, що метою такої криміналістичної категорії є оптимізація процесу розкриття і розслідування злочину [100, с. 274].

Наведені положення, на нашу думку, є вірними, оскільки криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень окремого виду (групи) не можна сприймати як простий перелік певних елементів. Вона є впорядкованою та відображає саме типові ознаки елементів механізму вчинення кримінального правопорушення конкретного різновиду, які є закономірними для вказаної категорії протиправних діянь і характеризуються повторюваністю та наявністю взаємозв'язків між собою. Крім того, вони є результатом кропіткої роботи науковців з вивчення та систематизації таких ознак. Як результат, вона є «знаряддям», яке дозволяє вчасно й правильно використовувати рекомендації стосовно техніко-криміналістичного і тактико-методичного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень окремої категорії.

Криміналістична характеристика служить «стержнем» методики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, для якої головними завданнями є:

1) розкрити фактичний зміст будь-якої конкретної події і сукупності супровідних обставин як системи послідовних у просторі та часі дій суб'єкта;

2) прояснювати механізм утворення слідів при вчиненні конкретного кримінального правопорушення, вказуючи на його закономірності, можливі варіанти слідів і їхній зв'язок між собою;

3) визначати шляхи доведення того або іншого складу кримінального правопорушення у всій сукупності обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;

4) розмежовувати етапи досудового розслідування кримінального провадження (етапи доказування) залежно від вирішуваних на кожному етапі специфічних задач [6, с. 99].

Криміналістична характеристика ґрунтується на аналізі слідчої, експертної, оперативно-розшукової, судової практики і її використовують у цій практиці через методику розслідування відповідного виду кримінального правопорушення. І хоча вона є штучним, навіть суто науковим поняттям, однак ґрунтується на дослідженні конкретних злочинів і слугує та застосовується для успішного їх розслідування. До змісту криміналістичної характеристики доцільно включати відомості щодо: способів вчинення злочину; обстановки (умов місця, часу та ін.) вчинення злочину; використаних знарядь і засобів; обставин та умов, що сприяють учиненню злочину; особи злочинця; особи потерпілого; об'єкта й предмета злочинного посягання; мотивів і цілей злочину

Подібну думку стосовно основних елементів криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу поділяють В. П. Бахін [9] та О. В. Одерій [151], вважаючи, що саме вони вирізняються чіткою пошуково-розшуковою спрямованістю та роблять криміналістичну характеристику практичним інструментом розслідування. Далі, В. П. Бахін і Б. Є. Лук'янчиков зазначають, що це найбільш типовий набір криміналістично значущих ознак, які покликані забезпечити службову функцію криміналістичної характеристики. Однак щодо окремих видів кримінальних правопорушень цей набір може видозмінюватися, тобто скорочуватися або розширюватися [65, с. 42, 66, с. 98].

Перед слідчим постійно виникає необхідність звернення до того чи іншого елемента криміналістичної характеристики з метою уточнення своїх дій або ж прогнозування дій правопорушника для постановки правильних питань під час проведення експертизи або ж у процесі спілкування з фахівцем у певній галузі – у кожному випадку він неодноразово звертається до кількісних і якісних компонентів криміналістичної характеристики [5, с. 100–101].

Таким чином, криміналістична характеристика є комплексом даних про криміналістично значущі ознаки та властивості розкрадання лісодеревини, що показує необхідні зв'язки його елементів і призначається для побудови та перевірки слідчих версій під час розкриття і розслідування кримінального правопорушення [192, с. 10].

Криміналістична характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу відіграє важливу роль у виборі напряму і організації розслідування, формування якої сприяє підвищенню ефективності діяльності органів досудового розслідування, а також оптимізації методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля, загальної теорії криміналістики. Під нею слід розуміти систему кримінально-правових, кримінологічних та інших ознак кримінального правопорушення, що має значення для виявлення та розслідування протиправної діяльності осіб (злочинних груп), які причетні до його вчинення, а також обрання тактичних прийомів проведення СРД та НСРД й включає такі елементи: спосіб підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень; обстановка вчинення кримінального правопорушення; предмет злочинного посягання; відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, злочинні групи; слідова картина.

Перед слідчим постійно виникає необхідність звернення до того чи іншого елемента криміналістичної характеристики з метою уточнення своїх дій або ж прогнозування дій правопорушника для постановки правильних питань під час проведення експертизи або ж у процесі спілкування з фахівцем

у певній галузі – у кожному випадку він неодноразово звертається до кількісних і якісних компонентів криміналістичної характеристики [5, с. 100–101]. Таким чином, практичне значення криміналістичної характеристики кримінального правопорушення полягає в тому, щоб служити слідчому (дізнавачу) своєрідним трафаретом, який би «накладався» на наявні в його розпорядженні на даному етапі досудового розслідування.

Однак, формуючи криміналістичну характеристику незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу необхідно користуватись не тільки криміналістичною наукою, а й використовувати відомості про кримінальні правопорушення з суміжних наук, таких, як кримінальне право, кримінологія тощо. У її побудові також важливо встановити кореляційні зв'язки між особливостями лісової сфери, способом вчинення кримінального правопорушення та розміром збитків; між способом вчинення та механізмом слідоутворення; між особливостями механізму слідоутворення, службовою особою та можливими співучасниками; між кримінальним правопорушенням, що розслідується, та іншими протиправними діями.

До елементів криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу віднесено предмет протиправних посягань (ліс – дерева, чагарники тощо); обстановка вчинення; способи готування, вчинення, приховування, включаючи шляхи протидії діяльності правоохоронних органів, які здійснюють заходи із запобігання та протидії таким протиправним діям, місцевим населенням (визначено заходи, до яких вдаються місцеві мешканці з метою недопущення припинення ними незаконної рубки лісу); слідова картина та особи, які вчиняють незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.

Кримінальні правопорушення передбачені ст. 246 КК України тісно пов'язані з вчиненням інших правопорушень, наприклад корупційних. У такому разі, криміналістична характеристика певних кримінальних правопорушень передбачає системність і комплексність використання процесуальних можливостей з огляду на характеристику окремих груп

злочинів, оскільки будь-яка діяльність передбачає знання об'єктів впливу [13, с. 174].

Викликає занепокоєння той факт, що кримінальна ситуація у лісовій сфері загострюється зацікавленістю обмеженого кола учасників злочинної діяльності у збереженні «таємниці» незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу та протидії розслідуванню протягом тривалого періоду часу, що обумовлює значну частку латентної злочинності у цій сфері (71 % кримінальних правопорушень залишаються невиявленими), що забезпечується їх обізнаністю у галузі оперативно-розшукової діяльності, кримінального та кримінального процесуального законодавства, дозволяючи успішно приховувати сліди вчиненого кримінального правопорушення як ними, так і їх безпосередніми керівниками (87,5 %); системністю детермінуючого впливу корупції, що виявляє як міжвідомчі горизонтальні (місцева адміністрація – прокуратура – поліція – Держлісагенство, Держлісохорона – органи екологічного контролю (Держекоінспекція)), так і вертикальні зв'язки (79 %) (12,5 %)..

1.2.1. Предмет протиправного посягання

Криміналістична значущість предмета злочинного посягання обумовлена тим, що вплив злочинця на таку річ супроводжується утворенням комплексу слідів: на місці вчинення злочину, безпосередньо на предметі та його частинах, у місцях його подальшого перебування, приховування чи реалізації, на знаряддях і засобах злочину, а також на тілі або одязі злочинця. Характеристика предмета злочинного посягання також важлива для встановлення злочинця у випадках: коли викрадення предмета свідчить про знання його призначення і можливостей використання; коли викрадення свідчить про знання злочинцем вартості чи особливих властивостей предмета посягання; якщо має місце заволодіння предметами з особливими властивостями; коли за предметом посягання можна робити висновок про

специфічну мету злочину; коли до предмету посягання має доступ обмежене і визначене коло осіб [253, с. 343].

Поняття ліс законодавчо закріплено у ч. 1 ст. 1 ЛК України, відповідно до якої ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище [122].

Дерева – це багаторічні рослини із чітко вираженим твердим стовбуром і гілками, які утворюють крону [105].

Чагарники – багаторічні рослини, які в дорослому стані не мають головного стовбура (стебло чітко виражене лише у перший рік життя), із деревоподібними гілками, що починають рости з поверхні ґрунту. До чагарників слід також відносити і піали – рослини з тонким гнучким стеблом, які не здатні без опори зберігати вертикальне положення [143].

За законодавством України ліси діляться на категорії та під категорії, залежно від функціонального призначення та рівня захищеності. Зокрема, відповідно до ст. 39 ЛК ліси розподіляються на: 1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції); 2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції); 3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо); 4) експлуатаційні ліси [122].

Відповідно до Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок (2007 р.), захисні ліси включають лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів [180, с. 33], зокрема лісові насадження лінійного типу (полезахисні лісові смуги, державні захисні лісові смуги, лісові смуги уздовж забудованих територій населених пунктів); лісові ділянки (смуги лісів), розташовані у

смугах відведення каналів, залізниць та автомобільних доріг; лісові ділянки (смуги лісів) у ярах, на легкорозвіюваних пісках, рекультивованих землях, кам'янистих розсипах, малопотужних кам'янистих ґрунтах, у високогірних зонах, на стрімких гірських схилах, у селенебезпечних басейнах та на схилах лавинонебезпечних басейнів (протиерозійні ліси); лісові ділянки (смуги лісів), які прилягають до смуг відведення залізниць і виділяються з категорії експлуатаційних лісів на 500 метрів з кожного боку; лісові ділянки (смуги лісів), що прилягають до смуг відведення автомобільних доріг державного значення і виділяються з категорії експлуатаційних лісів шириною 250 метрів з кожного боку дороги; лісові ділянки (смуги лісів) уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, які виділяються з категорії експлуатаційних лісів за нормативами; інші лісові ділянки (смуги лісів), які не мають зазначених у підпунктах 1–6 ознак віднесення до категорії захисних лісів, розташовані на схилах балок і річкових долин з крутизною схилів до 25 градусів (байрачні ліси), серед безлісної місцевості та мають площу до 100 га.

Відповідно до ч. 4 ст. 1 ЛК України під лісовою ділянкою слід розуміти ділянку лісового фонду України з визначеними межами, яка виділена відповідно до Лісового кодексу для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі. Лісові ділянки можуть бути вкриті лісовою рослинністю, а також постійно або тимчасово не вкриті лісовою рослинністю (внаслідок неоднорідності лісових природних комплексів, лісогосподарської діяльності або стихійного лиха тощо). До не вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок належать лісові ділянки, зайняті незімкнутими лісовими культурами, лісовими розсадниками і плантаціями, а також лісовими шляхами та просіками, лісовими протипожежними розривами, лісовими осушувальними канавами і дренажними системами [122].

Відповідно до статті 246 КК України (незаконна порубка, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу) предметом злочину є дерева і чагарники, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть у лісах, захисних та

інших насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду Санкція даної статті найбільш серйозне покарання передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до семи років [107].

Аналіз судової практики підтверджує, що умисел є саме тією формою вини, з якою вчиняється злочин, передбачений ст. 246 КК України. Зазвичай суди, описуючи фабулу судового рішення, підкреслюють, що особа діяла, маючи умисел здійснити незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу. Типовим прикладом є вирок *Вовчанського районного суду Харківської області від 28 квітня 2020 року у якому підкреслюється, що ОСОБА_1, знаходячись у лісовому масиві – квартал АДРЕСА_2 виділ АДРЕСА_3 підприємства «Вовчанське лісове господарство», що відноситься до лісопаркової частини лісів зелених зон, діючи умисно, протиправно, порушуючи встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища, діючи всупереч порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, не маючи лісорубного квитка, ордеру виданого Державним підприємством «Вовчанське лісове господарство», переконавшись, що його дії залишилися не поміченими сторонніми особами, самовільно, бензопилою ТМ «BKZ 5022 гт», яка йому належить, вчинив незаконну порубку дерев чим заподіяв майнову шкоду на загальну суму 60 063,36 гривень [18].*

Зміст умислу винного в разі незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в заповідниках, на територіях та об'єктах ПЗФ або в інших особливо охоронюваних лісах включає усвідомлення відповідного статусу цих об'єктів [52, с. 137]. Аналогічну позицію підтримує О. О. Дудоров, стверджуючи, що дії, передбачені ч. 1 ст. 246 КК, вчинені у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, характеризується прямим умислом: особа усвідомлює незаконний характер вчинюваної нею порубки лісу, відповідний статус об'єкта, де вона відбувається, і бажає її вчинити [51, с. 65].

Особа, яка здійснює незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, тільки тоді може бути притягнута до кримінальної відповідальності за це діяння, коли вона усвідомлювала, що здійснює порубку або перевезення, зберігання, збут саме дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, або коли вчиняє зазначені вище дії у заповідниках або на територіях чи об'єктах ПЗФ або в інших особливо охоронюваних лісах; що ці деревостани є сироростучими, а не сухостійними і стоять на пні, а їх порубка фактично приведе до знищення природного стану.

Особа має розуміти також соціальну значимість предмета злочину, тобто усвідомлювати економічну й соціальну корисність лісу, яка не є однаковою. Так, умисел щодо здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах включає усвідомлення суб'єктом даного діяння статусу зазначених об'єктів, територій та лісів [143, с. 562].

Усвідомлюючи ознаки предмета злочину, передбаченого ст. 246 КК України, винна особа опосередковано усвідомлює й ознаки об'єкта даного діяння. Наприклад, здійснюючи порубку або перевезення, зберігання, збут дерев і чагарників, особа повинна усвідомлювати, що, роблячи ці дії незаконно, вона заподіює шкоду певним інтересам і відносинам, які охороняються державою (а саме, інтересам з охорони лісів).

Свідомість суб'єкта даного злочину може охоплювати й інші обставини його вчинення: спосіб і засоби, місце і час здійснення порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу. З огляду на диспозицію ст. 246 КК України, місце і час здійснення даного злочину ураховуються при обчисленні розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству (див. «Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» (2008 р.)) [181].

Узагальнюючі вищевикладене, А. О. Новицький до предмету незаконної порубки лісу, вчиненої організованою злочинною групою відніс сиророслі та сухостійні дерева (98,11 %) та/або чагарники (1,89 %), що ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, заповідниках або на територіях чи

об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах; предметом контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, – ліс у вигляді лісоматеріалів у необробленому вигляді. Предметом указаних кримінальних правопорушень в основному є твердолистяні дерева (59,43 %) порід дуб, бук, береза, ясен, вільха, і значно менше хвойні дерева (38,7 %) порід сосна, смерека, ялиця [148, с. 20]

Таким чином, виходячи зі змісту ст. 246 КК України, предметом досліджуваного різновиду злочинів є дерева та чагарники, які ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ. Для встановлення складу злочину потрібно визначити, що дерева та чагарники, як представники флори (природного і штучного походження), перебували на пеньку (не були відділені від кореня), а також не набули товарно-грошової форми, тобто статусу майна. На підставі вивчення та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що предметом злочинного посягання у 97,7 % були дерева, зокрема хвойних (25,2 %) та листяних (72,5 %) порід. У решті випадків – 2,3 % – чагарники (зокрема тис, дерен). Серед хвойних порід дерев предметом злочинного посягання були: сосна (41,7 %), смерека (39,3 %), ялина (17,4 %), інші – 1,6 % (зокрема модрина), а серед листяних – акація (22,7 %), дуб (21,1 %), клен/явір (9,7 %), бук (9,6 %), ясен (7,2 %), граб (5,1 %), вільха (4,2 %), в'яз (4,2 %), береза (3,5 %), інші – 12,7 % (зокрема берест, осика, горіх, тополя, липа, верба, гледичія, черешня та ін.) [159, с. 7].

1.2.2. Обстановка вчинення та слідова картина кримінального правопорушення

Обстановка вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень напряду зумовлюється предметом посягання. У зв'язку із цим, вважаємо, що обстановку слід розглядати в широкому розумінні, включаючи

до неї відомості про час, місце й інші умови вчинення незаконної порубки лісу, характеристику предмету посягання, а також взаємозв'язки між ними.

Як зазначає В. В. Тищенко, знання обстановки кримінального правопорушення дозволяє слідчому будувати версії щодо злочинця, механізму злочину, цілей і мотивів злочину. Також обстановку злочину тісно пов'язує з усіма компонентами злочинної діяльності і пропонує у структуру обстановки злочину включити наступні елементи: 1) часову характеристику розвитку події злочину; 2) просторову характеристику на всіх її етапах; 3) матеріальну обстановку місця підготовки, вчинення і приховування злочину (якщо вони не збігалися, не відбувалися в одному і тому ж місці); 4) погодні й інші природно-кліматичні умови; 5) поведінку учасників події; 6) соціально-побутові і психологічні відносини між учасниками події; 7) умови загального характеру, на фоні яких протікала злочинна подія (суспільні заходи, святкова подія і т. п.); 8) обставини, що сприяють чи перешкоджають підготовці, здійсненню і приховуванню злочину [219, с. 69–70].

На сьогодні лісів, що належать до сфери управління Держлісагентства, уже заповідано близько 17 %. Слід відмітити, що за 40 років площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду в лісах Держлісагентства збільшилась в 4 рази (площа із 315 тис. га у 1978 р. до 1,25 млн га у 2021 р. і заповідність відповідно із 5,5 % до 17 %). І це не враховуючи природних заповідників (94,2 тис. га), які були передані у 2021 році до Міндовкілля відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 № 1628, а також площі лісів, що вилучені під об'єкти ПЗФ та надані у постійне користування установам Міндовкілля. Це свідчить про те, що у лісовому господарстві країни створені більш жорсткі критерії щодо принципів господарювання і вони в повній мірі відповідають вимогам Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття [188].

В Україні уже на половині вкритих лісовою рослинністю земель заборонено проведення рубок головного користування. У лісах, що належать

до сфери управління Держлісагентства, створено майже 3,3 тис. територій та об'єктів ПЗФ загальною площею близько 1,25 млн га:

на площі 0,15 млн га – 8 природоохоронних установ (7 національних природних парків (НПП) і 1 господарство-парк;

на площі 1,1 млн га (величезна територія з обмеженою господарською діяльністю, яка вимагає значних витрат) – заказники, заповідні урочища, регіональні ландшафтні парки тощо, а також частини природоохоронних установ, що віднесені до них без вилучення у постійного землекористувача, охорона та утримання яких здійснюється за кошти лісгосподарських підприємств Держлісагентства (у віданні яких вони перебувають). На утримання цих об'єктів ПЗФ відсутня будь-яка підтримка держави та місцевих органів влади [188].

Місцем учинення незаконної порубки лісу є ліса (52,83 %), захисні та інші лісові насадження (21,7 %), об'єкти природно-заповідного фонду або інші особливо охоронювані ліса (25,47 %), а незаконного перевезення (контрабанди) лісу – митні кордони з Румунією (35,71 %), Угорщиною (25 %), Туреччиною (17,86 %), Словаччиною (14,29 %), Польщею (7,14 %). Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчив «сезонність», що супроводжується явним зростанням кількості вчинених кримінальних правопорушень в зимові місяці, у районі населених пунктів (сіл, селищ) на відстані від його межі або найближчої адреси в середньому більш, ніж на 7 км; в середньому на відстані трохи більше 1 км від проїжджих трас (від безпосередньої дислокації незаконної рубки на узбіччі дороги до віддаленості вглиб лісу до 5 км). У більшості випадків незаконна рубка здійснюється в денний час (73 %) і ранковий (51 %). Найчастіше вирубці піддається сосна (41 %), смерека (39 %), акація (22 %), дуб (21 %), ялина (17 %) з діаметром ствола не меншим 16 см.

Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень, також показав, що безпосередня ділянка місцевості для здійснення незаконної порубки лісу, має такі характерні особливості:

1) вона дещо віддалена від проїзних трас для уникнення виявлення факту вчинення незаконної порубки;

2) розташовується у безпосередній близькості від придатних для проходження транспорту ділянок місцевості задля забезпечення можливості вивезення деревини;

3) на ділянці мають рости необхідні дерева (цінних або затребуваних на ринку порід), причому обрана злочинцями порода повинна бути панівною на ділянці, вирізнятися високою щільністю росту, а за віком бути досягаючою або стиглою;

4) ділянка повинна мати стійкий ґрунт;

5) мають бути відсутні постійні перевірки ділянки зі сторони контролюючих та правоохоронних органів.

Місце вчинення незаконної порубки лісу також залежить від віддаленості населених пунктів та проїзних трас, рельєфу місцевості. Так, найчастіше, незаконні порубки здійснюються у середньому на відстані близько шести кілометрів від меж населених пунктів (сіл, селищ), та на відстані півтора кілометри від узбіччя проїзних трас; за пагорбами (відносно проїзної частини), або в улоговині між пагорбами (це обумовлено тим, що природні утворення виступають бар'єрами для звуку від роботи бензопил та механізмів, значно їх понижуючи) [158, с. 187].

Щодо інших факторів обстановки вчинення незаконної порубки лісу, то відсутність законної лісозаготівлі на відповідній території, так само як і відсутність постійного нагляду уповноважених осіб за такою ділянкою часто стають підставою її обрання злочинцями. У вироків судді окремо посилаються на відсутність візуального спостереження службових осіб за ділянкою порубки [19], відсутність осіб, які б могли завадити вчиненню кримінального правопорушення [21; 22] як на підставі вибору злочинцями відповідних ділянок

Щодо часу вчинення організованою злочинною групою незаконної порубки і контрабанди лісу, то вказаний елемент криміналістичної

характеристики зумовлюється сезонністю досліджуваної протиправної діяльності. Подібних висновків дійшла й О. М. Пилипенко, вказуючи, що за порами року незаконні порубки здійснювалися навесні (19,5 %), влітку (16,9 %), восени (26,1 %) та взимку (37,5 %). Загалом у січні було вчинено 10,5 % усіх рубок, у лютому – 10,9 %, у березні – 12,7 %, у листопаді – 14,4 %, у грудні – 16,6 %, решта відсотків майже рівномірно розподілена за іншими місяцями (від 2,2 % у квітні до 8,3 % у серпні) [160, с. 45]. З приводу часу вчинення незаконної порубки і контрабанди лісу організованою злочинною групою, то найбільша частка незаконних рубок лісу припадає на осінньо-зимній період (75,47 %), а менша – весінньо-літній (24,53 % – додаток Б).

З приводу контрабанди лісу, то місця дій чітко визначене в кримінально-правовій характеристиці вказаного протиправного діяння. Це митний кордон. При цьому, якщо вести мову про контрабанду лісу під виглядом експорту дров, варто вказати, що перевезення і збут лісу в основному відбувається до Румунії (згідно зі статистичними даними 2018 року вона імпортувала 232 тис. тонн дров), Угорщини (50 тис. тонн), Туреччини (27,5 тис. тонн), Словаччини (23 тис. тонн), Німеччина (22 тис. тонн), Польщі (18,6 тис. тонн), Австрії (14,2 тис. тонн) [26]. Відповідно найчастіше місцем контрабанди лісу, в тому числі вчиненої організованою злочинною групою, є митні кордони з Румунією (35,71 %), Угорщиною (25 %), Туреччиною (17,86 %), Словаччиною (14,29 %), Польщею (7,14 % – додаток Б).

Обстановка незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, безпосередньо залежить від особливостей ведення лісового господарства та нормативно-правового врегулювання охорони лісів як складової екосистеми України, земельних відносин під час використання земель лісогосподарського призначення та діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів [147, с. 114–118].

У криміналістичній літературі містяться різні підходи щодо розуміння слідової картини. Деякі вчені вважають обстановку вчинення злочину

складовим елементом «слідової картини» злочину, під якою розуміється реальна матеріальна (ідеальна) слідова обстановка на конкретний момент часу, що відображає і зберігає різну інформацію про конкретну подію злочину й особу, яка вчинила його в даній обстановці» [198, с. 84]. Інші вчені відокремлюють поняття «обстановка злочину» та «слідова картина» («сліди злочину») [253, с. 343–344; 142, с. 228; 75, с. 317], розглядаючи їх як різні елементи криміналістичної характеристики злочинів. Зокрема, В. О. Коновалова зазначає, що слідова картина злочину є ключовим елементом криміналістичної характеристики і становить собою комплекс слідів, які відображають картину події злочину та поведінку суб'єкта на місці злочину, дозволяє висунути найбільш обґрунтовані версії щодо його вчинення [86, с. 25]. У свою чергу, М. А. Погорецький вважає, що безпосереднім джерелом слідів злочину в загальному розумінні є суспільно небезпечний вплив особи, яка вчинила злочин, поведінка якої виявляється у формі дії або бездіяльності, на об'єктивну дійсність, взаємодія предметів і станів, тобто сама подія злочину [164].

Отже, слідова картина кримінального правопорушення як елемент криміналістичної характеристики має важливе значення, оскільки саме вивчення слідів дає змогу визначити спосіб та механізм учинення кримінального правопорушення, спосіб його приховання, особу злочинця (у тому числі наявність змови між учасниками організованої злочинної групи), знаряддя вчинення, у тому числі встановити низку обставин під час розслідування, викрити неправдиві показання свідка або злочинця, приховані ним речові докази злочину.

Не вдаючись до поглибленого аналізу, а підтримуючи проведене дослідження О. В. Пилипенко, на підставі результатів узагальнення матеріалів кримінальних проваджень виокремлено найбільш характерні матеріальні сліди, що утворюються під час вчинення незаконної порубки лісу: сліди людини, зокрема: сліди взуття (89,8 %), сліди рук (87,2 %), сліди біологічних об'єктів (слини, волосся, крові, у випадку травмування на місці злочину) – 56,1 %, сліди

предметів побуту (одяг, їжа, недопалки) – 31,5 %, інші об'єкти, залишені злочинцем на місці порубки – 2,3 %; сліди знарядь, виробничих механізмів та транспортних засобів, зокрема: транспортних засобів (91,2 %), елементів допоміжних пристосувань (гідроманіпуляторів, лап-опор), лако-фарбового покриття та паливно-мастильних матеріалів – 35,7 %, сліди знарядь та механізмів розпилу та рубки деревини, уламків зубчиків їх робочої частини (32,6 %); документів (36,2 %) [160, с. 62–66; 159, с. 8].

1.2.3. Способи підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень

На основі аналізу судової практики можна виокремити способи вчинення таких кримінальних правопорушень, зокрема:

1) діянням у виді незаконної порубки дерев і чагарників; наслідками у виді заподіяної істотної шкоди, спричинення тяжких наслідків; причинним зв'язком між діянням і наслідком та місцем вчинення злочину у виді лісів, захисних та інших лісових насаджень (матеріальний склад злочину);

2) діянням у виді незаконної порубки дерев і чагарників та місцем вчинення злочину у виді заповідників або територій та об'єктів ПЗФ, або інших особливо охоронюваних лісів (формальний склад злочину) [52].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень за ст. 246 КК України та підтримуючи О. М. Будяченко дозволило надати наукове визначення таких понять як:

а) незаконна порубка лісу – це суспільно-небезпечні діяння вчинене із заподіянням шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам щодо раціонального використання лісового фонду, дерев, чагарників, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;

б) незаконне перевезення лісу – це будь-які дії з переміщення дерев і чагарників, в тому числі і піал (рослин з тонким гнучким стеблом, які не здатні без опори зберігати вертикальне положення) будь-яким транспортом (потяг, літак, морське-річкове судно, автомобіль, гужовий транспорт, трактор, тощо) з одного місця в інше по всій території України;

в) незаконне зберігання лісу – це вчинення будь-яких умисних дій, пов'язаних із фактичним володінням деревами, чагарниками, піалами, причому відповідальність настає незалежно від тривалості (часовий проміжок), способів (таємно чи відкрито) і місця (приміщення, сховища, причепи великогабаритних транспортних засобів, тощо) зберігання;

г) збут лісу – це будь-яке його умисне відчуження вчинене всупереч нормативним вимогам: використання дерев, чагарників та піал як засобів платежу, продаж, розмін, обмін, дарування, передача в борг і в рахунок боргу, програш в азартних іграх тощо [16, с. 11].

Підготовка до вчинення незаконної порубки лісу полягає у:

– виборі місця незаконної порубки, а також підшукування відповідних дерев;

– підготовка знарядь та засобів, зокрема пил («Хускварна», «Штіль», «Урал-Електрон», «Мотор-січ 270» та ін.), сокир, автотранспорту для трелювання, перевезення та навантаження незаконно добутої деревини (44 %), його оренда;

– підбір співучасників. Складність порубних операцій (звалювання, трелювання, навантаження, перевезення, переправлення, збут деревини), унеможливорює вчинення цих протиправних дій одноосібно;

– звалювання дерев й очищення їх від гілок; кряжування стовбурів на сортименти (98 %);

– завантаження та трелювання деревини до місця завантаження (79 %);

– вивезення деревини (85 %) та подальша її реалізація шляхом отримання (підроблення) відповідних дозволяючих документів (6,5 %).

Вірно зауважує О. М. Пилипенко, що способи вчинення незаконної порубки – це активні дії, спрямовані на повне відокремлення стовбуру дерева від кореневої системи. Вони можуть бути різноманітними – спилування (89 %), зрубівання (8 %), корчування або викопування (1 %) (з подальшим розпилом або розрубіванням дерева) тощо, а їх обрання злочинцями визначається виходячи з наявного злочинного досвіду, професійних навичок, породи деревини, обстановки, яка склалась на місці рубки, наявних знарядь та засобів для вчинення злочину тощо [160, с. 54].

Способи приховування незаконної порубки лісу спрямовані на приховування, знищення, маскування та фальсифікацію інформації (чи її носіїв) про незаконну порубку лісу [42, с. 11], зокрема: підкуп або залякування працівників лісового господарства (12 %) з метою недопущення перешкоджання злочинній діяльності; підкуп працівників правоохоронних та митних органів (25 %) задля безпечного транспортування деревини та її вивезення за кордон; виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини (30 %); незалучення до етапу завантаження та перевезення незаконно добутої деревини осіб, які безпосередньо здійснювали незаконну порубку (19 %); маскування пеньків, залишених після порубки, мохом, листям, гілками дерев (12 %); швидка реалізація або видозмінення незаконно добутої деревини (25 %). Найшвидше незаконно добута деревина збувається приватним особам, легальним та нелегальним пилорамам. Швидке видозмінення деревини пов'язано з її розпилом на будівельні матеріали або порубкою на дрова; підпал ділянки, де здійснювалася незаконна порубка (4,6 %) [160].

У контексті предмету дослідження варто виокремити спосіб протидії розслідуванню місцевими мешканцями, до яких зокрема відноситься: групове порушення публічного порядку, що проявляється невиконанням законних вимог співробітників правоохоронних органів під час СРД (61 %); перекривання доріг, їх псування чи зрубівання дерев задля перешкоджання потраплянню

співробітників правоохоронних органів до місця вчинення кримінального правопорушення чи його залишення (47 %); блокування особового складу задіяного у проведенні СРД, чи їх транспортних засобів (41 %); заподіяння тілесних ушкоджень особовому складу, який задіяний у СРД (28 %). Виокремлення такого елемента обумовлено специфікою даної категорії кримінальних правопорушень і постійним опором осіб, які задіяні у незаконній порубці лісу.

1.2.4. Особа злочинця

Відповідно до положення про Державне агентство лісових ресурсів України від 8 жовтня 2014 р. № 521 [177] останнє є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра енергетики та захисту довкілля і який реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства. Цей орган має територіальні підрозділи (управління) і може як сам, так і його територіальні підрозділи (управління) засновувати підприємства державної або комунальної власності. Підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади чи органом місцевого самоврядування або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, встановленому Господарським кодексом та іншими актами законодавства (ч. 1 ст. 62 Господарського кодексу України) [35].

Відповідно до ч. 4 ст. 62 Господарського кодексу України підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом. Підприємство діє, зазвичай, на основі статуту. Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб.

Визнання юридичної особи суб'єктом злочину, знайшло своє відображення в численних наукових працях, у тому числі на спеціальному монографічному рівні, однак *не на законодавчому*.

КК України був доповнений розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», який, з одного боку, забезпечив можливість застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб, а з іншого – зберіг традиційне розуміння суб'єкта злочину виключно як фізичної особи. До того ж залишилося незмінним саме визначення поняття суб'єкта злочину (ч. 1 ст. 18 КК України). Законодавець, не руйнуючи усталені уявлення (вчення) про склад злочину, забезпечує можливість застосування кримінально-правових заходів впливу до юридичних осіб. Визнання суб'єктом злочину лише фізичної особи ґрунтується на принципі особистої відповідальності, що випливає зі змісту ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 2 КК України – особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Таким чином, жодна інша особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за діяння, які вона не вчиняла. Конкретні суспільно небезпечні діяння, які й утворюють об'єктивну сторону того чи іншого складу злочину, можуть вчинюватися тільки конкретною фізичною особою, до того ж не має значення чи вони були вчинені за сприяння юридичної особи, чи від її імені або в інтересах.

Заходи кримінально-правового характеру суд застосовує до підприємств, установ чи організацій, крім державних органів, органів влади АР Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними в установленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно держбюджету або місцевого бюджету, фондів загальнообов'язкового державного соцстрахування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб міжнародних організацій. Підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою або за дорученням

чи наказом, за змовою та в співучасті, або від імені та в інтересах юридичної особи. Кримінальне провадження щодо фізичної особи, яка від імені та в інтересах юридичної особи вчинила злочин, здійснюватиметься паралельно з порядком провадження стосовно юридичної особи.

За необґрунтовану порубку дерев у лісах, здійснену лісовим господарством, не можна притягнути до кримінальної відповідальності лісове господарство як суб'єкта злочину, оскільки це суперечить чинному кримінальному законодавству.

Характерною особливістю екологічних злочинів є переважання серед осіб, котрі їх вчиняють, сільських жителів (73 %). За даними Т. В. Корнякової, найбільша кримінальна активність сільських жителів спрямована на вчинення таких екологічних злочинів: незаконне видобування корисних копалин (72,8 %); незаконне полювання та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (76,4 %); забруднення або псування земель і безгосподарське використання земель (78,7 %); незаконна порубка лісу (89,6 %) [90, с. 238].

Узагальнення відомостей у звіті про осіб, які вчинили злочини, та звіті про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, дало змогу визначити освітній рівень виявлених осіб, котрі вчинили екологічні злочини. Як засвідчують розрахунки, вищу освіту мають 8,5 %, частка осіб із професійно-технічною освітою становить 24 %. Найчастіше злочини цієї категорії вчиняють особи, що мають повну загальну середню або базову загальну середню освіту. Їхня питома вага становить 64 %. На долю осіб, які мають початкову загальну або взагалі не мають освіти, припадає 3,2 %.

Найбільшу групу екологічних злочинців за видом зайнятості становили працездатні особи, котрі не працюють і не навчаються. У середньому протягом аналізованого періоду їх частка становила 62,2 %. Привертає увагу зміна зазначеного показника: починаючи з 2014 р. питома вага вказаної категорії осіб стабільно зменшується до мінімального значення у 2016 р. (55,0 %), а далі так саме стабільно збільшується до максимального значення у 2020 р. (71,9 %).

Другою за розміром категорією є безробітні. Середнє значення даної категорії становить 16,2 %. Характер змін цього показника є протилежним попередньому: з 2014 р. частка безробітних збільшується до максимального значення у 2018 р. (20,4 %), а у подальшому стабільно знижується до мінімального значення у 2020 р. (11,1 %). Названі структурні зміни ознак зайнятості не є специфічними щодо осіб, котрі вчинили екологічні злочини. Аналогічні тенденції властиві й загальній злочинності, про що згадується в науковій літературі [117, с. 267].

Привертають увагу одиничні випадки виявлення осіб, котрі вчинили екологічні злочини у складі організованої групи чи злочинної організації. Так, протягом 2009–2016 рр. було виявлено лише 40 таких особи (37 для засуджених), що становило 0,36 % від усієї кількості екологічних злочинців (0,4 % від усієї кількості засуджених екологічних злочинців, або 1,3 % від їхньої групової складової). Цей показник істотно менший за аналогічний показник загальної злочинності – 0,51 %, або 6805 осіб, з них – 13,7 % осіб, які вчинили злочини у складі організованих угруповань із міжрегіональними зв'язками. Щодо показників загальної судимості, то варто зауважити, що вони майже не відрізняються від аналогічних показників судимості за екологічні злочини – 0,4 %, або 4416 осіб (2,1 % від їх групової складової), з них – 5,0 % осіб, які вчинили злочини у складі злочинних організацій [230].

Окрему категорію осіб, які є членами таких угруповань, становлять злочинці, що беруть участь у процесі надання та отримання дозволів (ліцензій) на природокористування та можливості впливати на довкілля, яка пов'язана з наданням корупційних послуг та отриманням тіньового прибутку, привласненням грошових коштів. Така діяльність у науковій літературі отримала назву «корумповане екологічне ліцензування» [50, с. 39–40].

Серед працівників даних органів є й такі, що мають лише деякі з функцій службової особи (приміром, тільки адміністративно-господарські або організаційно-розпорядницькі). Однак ці особи також вважаються службовими, бо на підставі примітки до ст. 364 КК України особа, щоб бути визнаною

службовою, повинна мати принаймні частину з названих там функцій. Це, наприклад, лісничі, інженери, що займаються питаннями охорони і захисту лісу, лісового господарства тощо. Їхня діяльність тією чи іншою мірою пов'язана з відтворенням лісів, заготівлею деревини, обліком, контролем і розподілом лісової продукції, а отже, вони можуть видавати обов'язкові розпорядження для своїх підлеглих.

Деякі працівники органів лісового господарства та лісової охорони можуть бути наділені функціями службових осіб через виконання ними професійних обов'язків. Наприклад, ті самі лісники виконують функції організаційно-розпорядницькі (керуючи роботою підлеглих та організовуючи їхню працю) або владні (здійснюючи охорону лісів від імені держави).

Стосовно кваліфікації дій службових осіб як суб'єктів незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, важливо наголосити ще одну обставину: в постанові Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» дане питання врегульоване лише в загальному, а саме: «...У випадках притягнення до кримінальної відповідальності за ці злочини службових осіб, котрі вчинили їх із використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК України, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності» [186].

Це з одного боку, може викликати труднощі у практичному застосуванні даного положення, а з іншого – стати причиною його ширшого тлумачення щодо випадків незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу за участю службових осіб (а це, в свою чергу, суперечитиме роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України). Хоча в юридичній літературі це питання розв'язується неодноково [23, с. 20; 255, с. 337]. Одні автори пропонують кваліфікувати вчинене тільки за нормою, що передбачає відповідальність за посягання на довкілля, другі – як службовий злочин, треті –

як сукупність службового злочину та злочину у сфері охорони довкілля. Проаналізуємо послідовно усі можливі ситуації з огляду на вищенаведений матеріал.

Так, кваліфікація дій службових осіб, які посягають на об'єкти природного середовища (у тому числі на ліс), залежить від того, використали вони для вчинення злочину своє службове становище чи ні.

Як ілюстрацію першої ситуації розглянемо випадок, коли службова особа того чи іншого підприємства, організації або установи безпосередньо робить дії, що утворюють злочин в галузі охорони довкілля, наприклад, займається незаконною порубкою лісу, але не використовує для цього своє службове становище. У цій ситуації дана службова особа виступає виконавцем злочину. Вчинені нею злочинні дії не пов'язані з використанням свого службового становища для здійснення протиправного діяння. Через це така особа, проводячи незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, виступає, по суті, часткою, а отже, є суб'єктом тільки злочину проти довкілля [55, с. 47–49]. З цього випливає, що вчинений нею злочин буде кваліфікуватися за статтею КК України, що передбачає відповідальність за порушення природоохоронного законодавства, тобто за ст. 246 КК України.

Другу ситуацію складають випадки, коли службова особа видає розпорядження, виконання яких завдає істотної шкоди довкіллю. Існує хибна думка, що ця службова особа не буде суб'єктом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, бо вона не проводила незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу особисто, а лише видала на це розпорядження (наприклад, начальник лісової ділянки видав лісорубам підлеглої бригади розпорядження на проведення незаконної порубки лісу для заготівлі деревини) [163, с. 9]. Тут явне нерозуміння того, що в даних випадках злочин відбувається лише завдяки службовому становищу винного.

Г. А. Крігер мав рацію, стверджуючи, що службові особи, які використовують службове становище для незаконної порубки лісу, відповідають за сукупністю злочинів за незаконну порубку та службовий

злочин [119, с. 522], якщо для цього є підстави. Такою підставою, на нашу думку, є саме використання службовою особою свого службового становища шляхом видавання розпорядження на порубку лісу або перевезення, зберігання, збут, виконання якого заподіяло істотну шкоду. При цьому можливість видати таке розпорядження та очікувати його обов'язкового виконання впливає саме з повноважень службової особи, які вона має завдяки своєму службовому становищу.

Що ж до незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах, то (і про це йшлося раніше) незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в даній формі через більш суспільну небезпеку вважається закінченим вже з моменту рубки першого дерева або куща незалежно від шкоди, завданої такими діями. Але сам факт здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу на територіях та об'єктах, які мають особливу цінність для держави та її громадян, дозволяє вважати шкоду, заподіяну навіть початком здійснення цих незаконних дій, істотною. Тобто, якщо використання службовою особою свого службового становища призвело до здійснення конкретного посягання проти природи у вигляді незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, у заповідниках або на території чи об'єкті ПЗФ або в інших особливо охоронюваних лісах, то заподіяну службовим злочином шкоду слід вважати істотною, а дії службової особи будуть кваліфікуватися за сукупності цих злочинів.

Нарешті, третя ситуація настає тоді, коли службова особа природоохоронних органів сама скоює злочин проти довкілля, (наприклад, коли працівники органів лісової охорони, лісництва, які в силу свого службового становища мусять боротися з лісовими правопорушеннями, самі вчиняють незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу) або вступає в змову з іншими особами та скоює злочин разом з ними (або ж,

хоч сама його не вчиняє, але дає можливість іншим особам, завдяки своєму службовому становищу, скоїти цей злочин).

В усіх цих випадках службова особа при вчиненні злочину використовує (всупереч інтересам служби) своє службове становище. Питання про кваліфікацію її дій конкретно розв'язувалося у вищезгаданій постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 січня 1990 року, де було роз'яснено: «Якщо в злочинні угоди з бракон'єрами вступають посадові (службові) особи органів охорони природи чи самі самотійно вчинюють такі злочини, як...незаконна порубка лісу, вони повинні нести відповідальність за порушення законодавства про охорону природи (у нашому випадку – за ст. 246 КК України) і відповідний посадовий (службовий) злочин» [68, с. 199].

У зв'язку з вищевикладеним пропонуємо внести зміни до диспозиції ч. 3 ст. 246 КК України, доповнивши її зміст «службовою особою з використанням службового становища» та викласти її в такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах *або службовою особою з використанням службового становища*».

Ще одним з найбільш важливих компонентів характеристики особистості винного є вік, оскільки, вікові особливості істотно впливають на поведінку людей, тягнуть за собою відмінності в соціальних функціях індивіда, обумовлених життєвим досвідом і стійкістю тих чи інших звичок [114, с. 328]. На користь попереднього судження вказують показники розподілу засуджених осіб за ознакою віку: 18–28 років – 30,5 %, 29–39 років – 31,5 %, 40–54 років – 26,9 %, решта – особи старших вікових груп, а також неповнолітні [63]. Порівняння вікових показників показує, що найбільш криміногенним віком є межі від 18–28 та 29–39 років. На їх частку в сукупності припадає більше половини винних (близько 62 %). Можемо стверджувати, що цей показник говорить про те, що саме найбільш працездатна частина населення вчиняє незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.

Для того щоб пояснити причини кримінальної поведінки, необхідно звернутися до інших характеристик винного. Так, більша половина осіб, які вчинили незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу проживали в сільській місцевості – 76,8 % і не мали постійної роботи. Таким чином, незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в першу чергу пов'язані з негативними наслідками соціально-економічних перетворень в Україні: спад виробництва в селі, безробіття, зниження життєвого рівня в цілому, тощо. Крім того, відсутність опалювальних систем, комунальних служб, налагодженого побуту в сільській місцевості теж в своїй мірі спонукали окремих громадян до порушення кримінально-правових норм в першу чергу задля власного покращення соціально-побутових умов.

Стосовно освітнього рівня засуджених за ст. 246 КК України, то він доволі невисокий: базову середню освіту мали 65,9 % злочинців, професійно-технічну освіту – 24,2 % засуджених, вищу освіту – 8,2 %. У решти констатовано початкова освіта. У свою чергу вагомі показники базової середньої і професійно-технічної освіти свідчать про належність більшості злочинців до представників малокваліфікованої робочої сили [63, с. 84].

Для здійснення комерційної порубки характерним є застосування бригадного методу роботи, шляхом формування «мобільних» (летючих) бригад, що спеціалізуються окремо на валці та кряжуванні дерев, чи лише на транспортуванні сортиментів або стовбурів, або є повністю автономними (виконують повний цикл робіт від валки до транспортування деревини). В межах однієї ланки її члени (наприклад, члени однієї бригади) можуть перебувати у родинних або дружніх стосунках, а також бути не знайомими з іншими членами злочинної ланки. Іноді такі групи формуються під обслуговування конкретної пилорами з метою безперервного забезпечення її деревиною. Як співучасники, також, залучаються особи, які мають зв'язки (або є працівниками) у лісових, лісоохоронних, лісопереробних та лісоторгових закладах [160].

Комерційним порубкам, також, властиве налагодження каналів реалізації незаконно добутої деревини (зокрема, встановлюються зв'язки з потенційними покупцями – пунктами прийому-продажу деревини, пилорамами, заводами як в Україні так і за її межами), яке здійснюється на етапі їх підготовки. Збут незаконно добутої деревини відбувається шляхом реалізації необробленого кругляка (пиловника) малими або великими партіями. Для проведення такої операції готується (виготовляється, отримується) фіктивна документація про «законне» походження деревини. Задля формування великої партії деревини на продаж (як правило за кордон) вона попередньо розміщується для акумулювання (у незмінному виді) на території складських приміщень, або навантажувальних залізничних пунктах, місця в яких орендуються [160].

Дослідження соціально-демографічних ознак злочинців за матеріалами узагальнення кримінальних проваджень показало наступне. За статтею, про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, як правило, було притягнуто до відповідальності чоловіків (97 %). Частка жінок складає 3 %. Дане співвідношення пояснюється, на нашу думку, біологічними, фізичними, психологічними відмінностями чоловіка і жінки. Чоловіки мають більшу фізичну силу, необхідну при заготівлі деревини, більшу витривалість, щоб дістатися до місця порубки, яке, як правило, знаходиться у віддаленому від населеного пункту районі.

Абсолютна більшість кримінальних правопорушень у даній сфері – це незаконні рубки лісових насаджень, які ведуться працездатними місцевими жителями із середньою або неповною вищою освітою, не маючих певних занять, а також професії у сфері лісового господарства (69 %). Вивчення кримінальних проваджень дозволило зробити висновок про те, що значна кількість осіб, що займаються незаконними рубками лісу проживають у сільській місцевості (64 %), де зосереджені лісові масиви. До кримінальної відповідальності всього у 2014 р. було притягнуто 264 осіб, 2019 р. – 351, 2020 р. – 389, 2021 р. – 333 місцевих жителя, що склало 95 % від загальної кількості осіб, які порушили лісове законодавство.

Таким чином, на основі вивчення практики діяльності органів досудового розслідування та інших відомостей про особу підозрюваного у кримінальних провадженнях про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу надано характеристику особи злочинця. Зокрема, це чоловіки у віці 30–49 років (75 %). Майже повна відсутність жінок серед засуджених за ст. 246 КК України, може свідчити лише про те, що заняття незаконною порубкою – справа, яка потребує володіння певними навичками і вміннями з валки, трелювання та іншими фізично складними діями по заготівлі лісу. Збільшується серед порушників і число осіб у віці від 18 до 24 років. Так, за аналізований період кількість представників цієї вікової групи зросла вдвічі. Можливість швидкого і безкарного збагачення все більше привертає до заняття протиправною діяльністю молодих людей, більшість з яких мають невисокий освітній рівень і матеріальний дохід. Вікова група осіб 25–29 років також відрізняється високою кримінальною активністю, її представники на території України становлять щорічно 20–25 % від загального числа осіб, які вчинили злочини, пов'язаних з незаконним обігом лісу. При цьому кількість внесених відомостей до ЄРДР і осіб, притягнутих до відповідальності, не відповідає числу реально вчинених кримінальних правопорушень. Практика свідчить, що до суду з обвинувальним висновком направляється незначна частка кримінальних проваджень. Число обвинувальних вироків по ним складає близько 30 %. До осіб, які вчинили злочини в сфері незаконного обігу лісу, практично не застосовується реальне позбавлення волі навіть у тих випадках, коли мова йде про особливо кваліфіковані склади і заподіяння шкоди в особливо великому розмірі. Стосується це і осіб, що використовують своє службове становище.

Висновки до розділу 1

1. Кримінальні правопорушення проти довкілля (екологічні кримінальні правопорушення) є суспільно-небезпечне, протиправне, винне діяння, що спрямоване на заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Неконтрольована, протиправна та самовільна вирубка лісів наносить не тільки матеріальні, а й непоправні екологічні збитки державі й суспільству. Охорона лісів від незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу виходить на одне з перших завдань у світовому масштабі

2. На сьогодні стан наукової розробки проблем екологічної злочинності характеризується спрямованістю злочинних посягань на певний елемент навколишнього середовища, переважну більшість яких було проведено понад десять років тому, що не може повною мірою відобразити особливості сучасної злочинності у сфері довкілля, яка адаптується та трансформується, обирає нові форми й сфери діяльності, а також території свого поширення. Тому, зважаючи на високу адаптивність такої злочинності до зовнішніх умов, стійкість, детермінуючі зв'язки з іншими видами злочинності, зокрема організованою, корупційною, рецидивною, лише на засадах постійного наукового пізнання можливе створення такого наукового базису, що об'єктивно відображатиме її сутність та особливості й спрямовувати заходи протидії. Тим більше, судово-слідча практика відчуває потребу в сучасній методиці розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень спрямованій на підвищення ефективності кримінального провадження

3. На основі цього розглянуто загальні наукові підходи, що стосувалися вирішення проблем розслідування кримінальних правопорушень у сфері довкілля, зокрема тих, що пов'язані з незаконною порубкою або незаконним перевезенням, зберіганням, збутом лісу, як одного із сегментів екологічної злочинності. Головними науковими доробками за цим напрямом є: кримінально-правові й кримінологічні засади запобігання окремим видам екологічних кримінальних правопорушень (С. Гавриш, с. Голуб, О. Джужа,

А. Жалінський, Е. Жевлаков, О. Зражевський, Н. Іванова, Т. Корнякова, Н. Лопашенко, В. Матвійчук, В. Навроцький, Г. Поліщук, Б. Тангієв, І. Харь, А. Шульга та ін.) та незаконній порубці лісу (О. Будяченко, О. Дудоров, О. Заїчко, Є. Письменський, О. Скворцова, О. Ткаченко); криміналістичні методики розслідування екологічних злочинів (В. Василичук С. Вязьмікін, В. Корнієнко, І. Купранець, с. Марко, В. Сілко, О. Татаров, Ю. Турковець) й незаконної порубки лісу (С. Дерев'янка, с. Книженко, М. Максимцев, О. Одерій, О. Пилипенко, Р. Романенко, А. Новицький).

Разом з тим поза увагою науковців залишено дослідження таких питань, як: стан наукових досліджень та наукові основи формування методики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу; елементи криміналістичної характеристики; обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу й типові слідчі ситуації та версії розслідування, тактичні завдання та засоби їх вирішення; організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами; криміналістичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування; використання спеціальних знань під час встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

4. Методика розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу – це система теоретичних та праксеологічних напрацювань щодо організації проведення, залежно від ситуації розслідування, СРД і тактичних операцій, спрямованих на ефективне виявлення, закріплення, оцінку та використання доказової інформації у кримінальному судочинстві, яка включає криміналістичну характеристику, особливості початкового етапу розслідування та криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій. У структурі такої методики криміналістична характеристика носить першочергове значення, відіграє важливу роль у виборі напрямку і організації розслідування, сприяє підвищенню ефективності

діяльності органів досудового розслідування та включає такі елементи: предмет злочинного посягання та обстановка кримінального правопорушення; способи та сліди готування, вчинення й приховування кримінального правопорушення; особу злочинця. Змістом криміналістичної характеристики є відомості про злочинну діяльність. У її побудові важливо встановити зв'язок між особливостями лісової фонду, способом вчинення кримінального правопорушення та розміром збитків; між обстановкою, способом вчинення та механізмом слідоутворення; між механізмом слідоутворення та особою злочинця й організованими формами співучасті, службовою особою. Лише в разі врахування цих складових можливе формування криміналістичної методики як наукового продукту та практичного інструменту.

5. На основі вивчення предмету злочинного посягання, виокремлені ознаки лісу, що характеризують його як самостійний предмет: природний склад (сукупність деревної, чагарникової та інших видів рослинності); характер походження названих видів рослинності (як природний, так і штучний); єдність та взаємозв'язок усіх елементів природи – лісовий біогеоценоз, який знаходиться в органічному зв'язку з іншими природними об'єктами; юридичний порядок формування території лісових масивів; розміри земельної площі, що входить до лісового масиву; призначення лісу для формування лісового та нелісового фондів. Виходячи із значення лісу не тільки як джерела сировини, а як частини екологічної системи, роль якої в якості найважливішої складової виживання людства все зростає, варто екологічну цінність даного природного ресурсу ставити вище його економічної вартості.

6. Вагоме значення для розслідування містять знання про способи їх вчинення, зокрема: а) порубка – це активне суспільно-небезпечні діяння вчинене із заподіянням шкоди деревам (хвойні, листвяні), чагарникам тощо, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду; б) перевезення – це будь-які дії з переміщення дерев і чагарників будь-яким транспортом (потяг, літак, морське-річкове судно, автомобіль, гужовий транспорт, трактор, тощо) з одного місця в

інше по всій території України; в) зберігання – це вчинення будь-яких дій спрямованих на одну з основних логістичних підсистем, яка відповідає за операції, які здійснюються на складах: приймання, вивантаження, сортування, збереження (складування), маркування, перепакування, унітізація, комплектація тощо; г) збут – це будь-яке умисне відчуження лісу: продаж, розмін, обмін, дарування тощо.

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо фактів незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, встановлено, що підготовчі дії злочинців до вчинення незаконної порубки лісу включають: вибір місця та дерев для порубки; підготовка знарядь та засобів порубки; підбір співучасників; налагодження каналів збуту та отримання (підроблення) документів на перевезення. Дії з безпосереднього вчинення складаються із послідовних процесів, що включають порубку, звалювання, очищення, кряжування, трелювання, завантаження та вивезення деревини. До способів приховування таких кримінальних правопорушень віднесено підкуп або залякування працівників лісництва (42 %); підкуп працівників правоохоронних та митних органів (77 %); виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, її транспортування (68 %); маскування пеньків, залишених після порубки, мохом, листям, гілками дерев (29 %); швидка реалізація або видозмінення незаконно добутої деревини (49 %); підпал ділянки, де здійснювалася незаконна порубка (22 %).

7. Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчив «сезонність», що супроводжується явним зростанням кількості вчинених кримінальних правопорушень в зимові місяці, у районі населених пунктів (сіл, селищ) на відстані від його межі або найближчої адреси в середньому більш, ніж на 7 км; в середньому на відстані трохи більше 1 км від проїжджих трас (від безпосередньої дислокації незаконної рубки на узбіччі дороги до віддаленості вглиб лісу до 5 км). У більшості випадків незаконна рубка здійснюється в денний час (73 %) і ранковий (51 %). Найчастіше вирубці

піддається сосна (41 %), смерека (39 %), акація (22 %), дуб (21 %), ялина (17 %) з діаметром ствола не меншим 16 см.

8. На підставі вивчення кримінальних проваджень узагальнено дані про осіб, які брали участь у вчиненні злочинних дій передбачених ст. 246 КК України. Як правило, кримінальні правопорушення вчиняють особи чоловічої статі (99 %) віком від 30 до 49 років (75 %), громадяни України (99 %) з повною загальною середньою або неповною вищою освітою (61 %), який на момент вчинення кримінального правопорушення не навчався і не працював взагалі (69 %). Визначено специфічні ознаки осіб, які вчинили такі кримінальні правопорушення: значна частка осіб, які вчинили злочини у складі групи, у діях таких осіб вбачається все більше ознак професіоналізму, зв'язків з організованою злочинністю (67 %); невисокий рівень рецидиву; майже повна відсутність осіб жіночої статі та у стані сп'яніння.

9. Визначено способи перешкоджання місцевими жителями збиранню доказів, до яких відноситься: групове порушення публічного порядку, що проявляється невиконанням законних вимог співробітників правоохоронних органів під час СРД (61 %); перекривання доріг, їх псування чи зрубування дерев задля перешкоджання потраплянню співробітників правоохоронних органів до місця вчинення кримінального правопорушення чи його залишення (47 %); блокування особового складу задіяного у проведенні СРД, чи їх транспортних засобів (41 %); заподіяння тілесних ушкоджень особовому складу, який задіяний у СРД (28 %). Виокремлення такого елемента обумовлено специфікою даної категорії кримінальних правопорушень і постійним опором осіб, які задіяні у незаконній порубці лісу.

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ

2.1. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування

Початковий етап розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу як поняття суто криміналістичне, використовується для позначення певного періоду досудового розслідування, під час якого слідчий провадить процесуальні дії для встановлення усіх обставин кримінального протиправного діяння та особи підозрюваного.

У свою чергу, досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України). Досудове слідство – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних правопорушень (п. 6 ч. 1 ст. 3 КПК України). Дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України) [112; 108, с. 214].

Як зазначає Л. Ю. Місюра, основними первинними джерелами інформації про кримінальні правопорушення проти довкілля є: заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення проти довкілля, подані громадянами, підприємствами, установами, організаціями; матеріали правоохоронних та контролюючих органів про виявлення фактів вчинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля;

самостійне виявлення слідчим, прокурором кримінального правопорушення проти довкілля, у тому числі під час досудового розслідування; повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення проти довкілля, розміщені з засобів масової інформації [137, с. 150–151]. Аналіз емпіричних відомостей про розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу свідчить, що названі протиправні діяння виявляються працівниками лісового господарства, які в подальшому інформують органи досудового розслідування, яким підслідні кримінальні провадження вказаної категорії (44,2 %), працівниками оперативних підрозділів за результатами проведення оперативно-розшукових заходів (25,36 %) або слідчими (детективами) під час розслідування інших кримінальних правопорушень у сфері лісового господарства (16,67 %). Значно рідше джерелом інформації про вчинення організованою злочинною групою незаконної порубки і контрабанди лісу є заяви громадян, повідомлення інших підприємств, установ і організацій (11,6 %), а також повідомлення в засобах масової інформації (2,17 %). Крім того, чималу кількість первинної інформації про незаконну порубку і контрабанду лісу, вчинену організованою злочинною групою, отримується з Інтернет-ресурсів, через що «соціальні мережі, сервіси для віртуального зберігання документів, фото, а також пошукові системи в мережі Інтернет» [196, с. 303–304] слід розглядати як джерело важливих для кримінального провадження відомостей, хоча вони й потребують додаткової перевірки [161, с. 242].

Водночас, у ході проведення власного аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що основними джерелами інформації про дії передбачені ст. 246 КК України є:

- повідомлення від державних природоохоронних органів за результатами планових контрольно-ревізійних перевірок (34 %);
- звернення громадських природоохоронних організацій; публікації в мас-медіа, мережі Інтернет; матеріали журналістських розслідувань (31 %);

– безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів; повідомлення інформаторів (24 %) (НПУ, СБУ, прокуратура, НАБУ, НАЗК);

– повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу (11 %).

Таким приводом і підставам характерний власний обсяг наявного доказового матеріалу про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, що впливає на прийняття слідчим рішення про внесення відомостей до ЄРДР та кваліфікацію кримінального протиправного діяння.

Щодо першого джерела, то центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у сфері лісових відносин, є Державна екологічна інспекція України. Загалом серед суб'єктів протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу належить Держекоінспекції, Держлісагенству, прокуратурі, а ключова – підрозділам Національної поліції (90 %) уповноваженими здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, виявляти та припиняти правопорушення, встановлювати причини та умови, що сприяють вчиненню, вживати заходи до їх усунення.

Відповідно до статті 69 ЛК України спеціальне використання лісових ресурсів на виділеній лісовій ділянці проводиться за спеціальним дозволом – лісорубним квитком або лісовим квитком, що видаються безоплатно. Спеціальний дозвіл на заготівлю деревини в порядку рубок головного користування видається органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства. Спеціальний дозвіл на інші види спеціального використання лісових ресурсів видається власниками лісів або постійними лісокористувачами.

Як засвідчив аудит, державними підприємствами рубки формування і оздоровлення лісів (догляду, санітарні, лісовідновні, переформування,

пов'язані з реконструкцією, ландшафтні) проводяться відповідно до Правил поліпшення якісного складу лісів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 № 724, рубки головного користування – відповідно до Порядку спеціального використання лісових ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 761.

Пунктом 17 Порядку № 761 визначено: правила обліку, зберігання, заповнення, видачі бланків лісорубного або лісового квитка затверджує Мінагрополітики за поданням Держлісагентства, погодженим з Мінприроди та Мінфіном. Однак такі правила на час аудиту не затверджено, що створює ризики незабезпечення належного контролю за обліком виданих бланків і дотриманням спеціальних дозволів.

Слід зазначити: моніторинг повідомлень засобів масової інформації та офіційних вебсайтів органів державної влади, який здійснювався під час аудиту, свідчить, що питання незаконних рубок, особливо у Львівській, Закарпатській та Харківській областях, мають значний суспільний резонанс.

Проведення санітарних рубок врегульовано постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.1995 № 555 (із змінами), якою затверджено Санітарні правила в лісах України (далі – Санітарні правила). Згідно із Санітарними правилами для здійснення санітарних рубок, у тому числі суцільних, необхідно погодження спеціалістів або керівництва: державних лісогосподарських підприємств, обласних управлінь лісомисливських господарств та державного спеціалізованого лісозахисного підприємства, а також представників органу місцевого самоврядування. При цьому Держекоінспекцію лише інформують про утворення постійним лісокористувачем комісії для визначення доцільності призначення суцільної санітарної рубки.

Аудит Харківського ОУЛМГ, проведений територіальним управлінням Рахункової палати, засвідчив: Держекоінспекцією в Харківській області під час позапланової перевірки ДП «Зміївське ЛГ» встановлено, що згідно з лісорубним квитком безпідставно призначено санітарні рубки 89 дерев у

насадженнях, не ушкоджених пожежами. За результатами перевірки Держекоінспекцією на адресу ДП «Зміївське ЛГ» надіслано претензію щодо відшкодування 498,0 тис. гривень.

Отже, погодження санітарних рубок та контроль здійснюють підприємства, установи і організації, що належать до сфери управління Держлісагентства, а також місцеві органи влади, як наслідок – ризики необґрунтованості проведення таких рубок. Необхідно розмежувати функції надання дозволів на проведення санітарних рубок та контролю за їх дотриманням, зокрема шляхом посилення Держекоінспекцією нагляду за цією діяльністю.

Кількість справ щодо порушників лісового законодавства, переданих підприємствами до правоохоронних органів, значно більша, ніж кількість переданих до суду, при цьому залишається високий відсоток не встановлення лісопорушників (Закарпатське ОУЛМГ).

Так, аудит засвідчив, що Закарпатським ОУЛМГ матеріали щодо 505 випадків лісопорушень (3 986 м³ незаконно зрубленої деревини) передано на розстеження (розслідування та стягнення збитків) і розгляд до правоохоронних органів: до районних відділень поліції Головного управління Національної поліції в Закарпатській області – 382 справи (19 428,2 тис. грн збитків, 3373 м³); до прокуратури – 31 справу (2 147,7 тис. грн збитків, 355 м³); до судів – 92 справи (1 787,5 тис. грн збитків, 258 м³).

До суду від органів поліції передано 26 справ (863,9 тис. грн збитків, 173 м³ незаконно зрубленої деревини), від прокуратури на розгляд суду передано 2 справи (37,4 тис. грн, 6 м³). До судів загалом передано 120 справ (2 688,8 тис. грн, 437 м³), з яких розглянуто 71 справу (1 408,5 тис. грн, 217 м³), за 55 справами мало бути відшкодовано 810,2 тис. грн (140 м³) збитків, з яких стягнуто лише 10,7 тис. гривень.

Працівниками держлісохорони Херсонської області у досліджуваному періоді також виявлено випадки незаконної рубки лісу, загальна кубомаса незаконно зрубаної деревини – 43 417,4 м³, чим завдано державі збитків на 163

810 тис. гривень. Більшу частину кубомаси зрубано невиявленими лісопорушниками (43 218,7 м³, або 97,0 %). У 233 випадках порушниками добровільно сплачено 122,9 тис. грн компенсації за завдані збитки. До правоохоронних органів передано 658 справ, з яких лише три передано до судів різних інстанцій, решта 655 справ щодо незаконної рубки лісу за відсутності встановленого складу злочину та правопорушників закрито територіальними органами Національної поліції.

Наказами від 17.07.2017 № 287 і від 06.10.2017 № 459 Держлісагентство доручало начальникам ОУЛМГ та керівникам організацій, установ безпосереднього підпорядкування «подати обласним державним адміністраціям, органам суду та прокуратурі пропозиції щодо посилення результативності проходження справ про відшкодування шкоди, заподіяної лісу, з притягненням лісопорушників до відповідальності; щодо необхідності проведення спільних нарад за участі територіальних органів прокуратури, поліції, СБУ, Бюро економічної безпеки, Держекоінспекції для напрацювання і затвердження спільних заходів з питань охорони лісів від незаконних рубок і проведення систематичних перевірок пилорам, інших деревопереробних підприємств на предмет законності придбання деревини». Однак ці управлінські рішення не сприяли вирішенню проблемних питань.

Несвоєчасними та неповними були і управлінські рішення Мінагрополітики та Держлісагентства у зв'язку із скасуванням розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 169-р наказу Державного комітету лісового господарства України від 31.08.2010 № 263 «Про затвердження Порядку проведення перевірок при здійсненні державного контролю за додержанням вимог лісового законодавства» як такого, що не відповідає Закону України від 05.04.2007 № 877-У «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», зважаючи на зміни, внесені Законом України від 03.11.2016 № 1726-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у

сфері господарської діяльності» щодо лібералізації системи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Згідно із змінами до Закону України від 05.04.2007№ 877-V, зокрема, орган державного нагляду (контролю) визначає у віднесеній до його відання сфері критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності. Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням органу державного нагляду (контролю). Залежно від ступеня ризику орган державного нагляду (контролю) визначає перелік питань для здійснення планових заходів, що затверджується наказом.

Аудит засвідчив, що Держлісагентство лише листом від 23.07.2019 № 08-13/5688-19 надіслало до Мінагрополітики для розгляду та погодження проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від впровадження господарської діяльності у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів і визначається періодичність проведення планових заходів державного контролю за додержанням нормативно-правових актів щодо ведення лісового господарства Державним агентством лісових ресурсів», який розроблено на виконання Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та постанови Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 342 «Про затвердження методик розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від впровадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), а також уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю)». Однак цей проект постанови Мінагрополітики у зв'язку з реорганізацією не розглянуто.

Таким чином, обсяги незаконних рубок у 2017-2018 роках та I півріччі 2019 року за 14 745 випадками становили 118,1 тис. м³, загальна сума шкоди – 736 663,4 тис. гривень. При цьому стан реагування на факти незаконних рубок є незадовільним, зокрема, показник відшкодування завданих збитків не перевищує 3 %, що свідчить, як про неефективність діяльності державної лісової охорони, так і про наявність корупційних ризиків.

З огляду на зазначені поняття та специфіку протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу варто вказати, що оперативна обстановка не тільки обумовлюється відомчими межами наявної загальної інформації щодо кримінального правопорушення та умовами його вчинення. Це питання є набагато ширшим і включає в себе особливості та тенденції розповсюдження незаконних проявів злочинності, які безпосередньо впливають на формування криміногенної ситуації у місцях незаконної порубки, що охоплюється наступними чинниками:

- збільшення є діяльність технічно оснащених злочинних груп, низький рівень матеріального забезпечення населення, яке змушене задовольняти свої життєві потреби у незаконний спосіб, а також велика кількість неконтрольованих приватних пилорам, які скуповують незаконно добуту деревину (78 %);

- корупція (74 %);

- вдосконалення способів незаконної порубки шляхом залучення будівельної та спеціальної техніки для здійснення незаконного промислу, удосконалення наявних способів для збільшення рівня рубки, що негативно відображається на навколишньому середовищі (42 %);

- високий рівень латентності таких кримінальних правопорушень (63 %);

- спорідненість місцевого криміналітету та органів державної влади, так званий злочинний союз, який одним дозволяє протиправним способом отримувати незаконну вигоду, а іншим – незаконний дохід шляхом створення умов для незаконної порубки, або умисне невиконання свої законних дій

(обов'язків) для виявлення та припинення кримінального правопорушення (33 %);

– посилення впливу міжрегіональної та транснаціональної злочинності, метою якої є взяття під контроль частини нелегального перевезення та збуту лісу (32 %) (додаток Д).

Повідомлення органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, його службової (посадової) особи до органу поліції або СБУ про виявлення ознак кримінального правопорушення розглядається в порядку, визначеному ст. 214 КПК України та іншими нормативно-правовими актами. Слідчий, дізнавач невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний унести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища витяг із ЄРДР шляхом направлення на офіційну поштову або електронну адресу. Невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР чи ненадання витягу з ЄРДР оскаржується органом державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища в порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України [172].

Орган державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, незалежно від оскарження бездіяльності органу досудового розслідування до слідчого судді, інформує про такі факти орган прокуратури з урахуванням адміністративно-територіальної юрисдикції та компетенції. В інформації стисло зазначаються фактичні обставини, що можуть свідчити про бездіяльність органу досудового розслідування, та до неї долучається копія відповідного повідомлення. За результатами розгляду інформації прокурор вживає заходів реагування, передбачених законом, та про результати повідомляє орган державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища [172].

Другим джерелом є звернення громадських природоохоронних організацій; публікації в мас-медіа, мережі Інтернет; матеріали журналістських розслідувань. Повідомлення від громадських природоохоронних організацій.

Третє джерело пов'язане з безпосереднім виявленням ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів як у ході ОРД, так і під час розслідування іншого кримінального правопорушення.

Повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу, які зазвичай, містять відомості про місце та орієнтовний час вчинення дій передбачених ст. 246 КК України, площ порубаного лісу.

При прийнятті рішення про внесення відомостей до ЄРДР, слідчому, в першу чергу, потрібно з'ясувати, чи відноситься територія, на якій здійснено незаконну порубку, до лісового фонду (за ст. 4 ЛК України), та чи є вона заповідником або територією чи об'єктом природно-заповідного фонду, іншим особливо охоронюваним лісом. Відповідальність за ст. 246 КК України виключається, якщо площа такої лісової ділянки є меншою за 0,1 гектара, вона знаходиться в межах населеного пункту та не була віднесена в установленому порядку до лісів, якщо були порубані окремі дерева або групи дерев, чагарники на аграрних угіддях, присадибних, дачних чи садових ділянках. Відповідна інформація про ділянку, на якій було вчинено порубку, може бути отримана з повідомлення про вчинення злочину чи при огляді місця події [160].

Відсутність шкоди за наявності інших ознак злочину, передбаченого ст. 246 КК України (крім лісів, що належать до природно-заповідного фонду), автоматично переводить такі діяння в розряд адміністративних правопорушень, передбачених ст. ст. 64, 65, 65-1, 67 КУпАП [80]. Складність полягає у тому, що для достовірного встановлення наявності шкоди потрібно провести цілий комплекс слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, проведення яких неможливе без внесення відомостей про подію правопорушення до ЄРДР.

До ЄРДР вносяться відомості про:

1) інформація про джерело з якого виявлено кримінальне правопорушення:

– дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

рапорт співробітника поліції;

заява від лісництва;

прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) інформація про лісову ділянку:

– довідка (виписка з матеріалів лісовпорядкування) про лісові насадження;

– відомість переліку дерев, акт про лісопорушення; план ділянки, де мала місце незаконна порубка лісу;

– довідка про те, чи укладався договір оренди лісових насаджень або договір купівлі-продажу лісових насаджень чи відведення лісосіки;

– копія лісової декларації;

– довідка від лісництва, про те, коли проводилася перевірка даної ділянки;

– копія лісорубного квитка (за необхідності);

3) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

4) кваліфікація кримінального правопорушення за ст. 246 КК України;

5) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

6) протокол ОМП. Єдиною процесуальною дією, яку КПК дозволяє проводити у невідкладних випадках до моменту внесення відомостей до ЄРДР, є ОМП. Під невідкладними випадками розуміється ситуація, за якої зволікання з проведенням ОМП може призвести до втрати матеріальних слідів

кримінального правопорушення, знарядь та засобів його вчинення, втрати інформації про осіб, що його вчинили. У виняткових ситуаціях, коли місце утримання жертви вже відоме і потрібно вжити невідкладних заходів до звільнення викраденого і затримання злочинців оперативним черговим вживаються заходи щодо направлення СОГ на місце події (ч. 3 ст. 214 КПК України);

7) довідка розрахунку збитків, заподіяних лісництву; відомості про відшкодування збитків. Слідчому чи прокурору при вирішенні питання про наявність істотної шкоди та, відповідно, доцільність початку досудового розслідування, потрібно керуватися наявною у повідомленні про ознаки кримінального правопорушення інформацією. У випадках самостійного виявлення правоохоронними органами ознак незаконної порубки, встановлення слідчим наявності такої шкоди не можливе без консультації зі спеціалістом-екологом. В матеріалах про ознаки кримінального правопорушення, отриманих від державних природоохоронних органів та громадських природоохоронних організацій, може міститися попередня оцінка шкоди завданої порубкою. При цьому, якщо можливо, доцільно з'ясувати рівень компетентності особи, яка здійснювала таку оцінку;

8) інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР [112; 171].

У ЄРДР автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Внесення відомостей до ЄРДР визначає момент початку досудового розслідування. Одержавши від керівника доручення про проведення досудового розслідування, слідчий відразу, не зволікаючи, повинен внести відомості до ЄРДР.

Так, Д. М. Мірковець пропонує, що після внесення відомостей до ЄРДР має розпочинатися саме перевірка відомостей (протягом семи днів з моменту їх внесення до цього реєстру). Перевірка повинна передбачати збирання пояснень, витребування копій документів і відомостей, ОМП, отримання висновків спеціалістів у певних галузях знань. За результатами проведення

перевірки відомостей про кримінальне правопорушення потрібно виносити постанову про початок досудового розслідування або про відсутність підстав для його початку [136, с. 38].

На сучасному етапі посилення впливу організованої злочинності та розширення масштабів корупції в судових та правоохоронних органах, апараті державної влади, управління та місцевого самоврядування найбільш ефективним є використання спеціально підготовлених оперативних співробітників, насамперед шляхом їх упровадження в середовище ОЗУ, оточення їх лідерів та корумпованих зв'язків зі службовими особами, які займають відповідальне становище. Доцільно на цю категорію співробітників покласти додаткові функції вербування агентури, насамперед із учасників організованих груп та злочинних організацій, виконання завдань щодо створення та формування спеціалізованих резидентур.

До осіб, яких залучають до негласного співробітництва з оперативно-розшукової протидії, висуваються певні вимоги: досконале володіння спеціальними знаннями про специфіку роботи об'єктів та галузей економіки; наявність високоінтелектуальних та вольових якостей в осіб, які негласно співробітничать з оперативними підрозділами; уміння розпізнати ознаки злочинів; наявність розвідувальних здібностей і можливостей [29, с. 134]. Зазначені якості, на думку 85 % опитаних, притаманні службовим особам суб'єктів контролюючих органів у сфері лісового господарства (керівники – у 44 %; головні бухгалтери – у 34 %, виконувачі робіт, майстри дільниць, бригадири – 28 %) (додаток В).

Вірне використання негласного апарату дозволяє успішно вирішувати такі завдання: своєчасно виявляти осіб, які становлять оперативний інтерес, встановлювати їхні зв'язки і виявляти злочинні наміри; своєчасно перевіряти отриману з різних джерел інформацію; спрямовувати свої зусилля на розробку конкретних осіб і груп, не послаблюючи нагляд за об'єктом загалом; створювати спеціалізовану резидентуру; ефективно використовувати розвідувальні можливості кожного агента.

Отже, початок кримінального провадження є етапом досудового розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, на якому відбувається виявлення протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України; вирішення тактичних завдань зі збирання вихідної інформації про вчинене кримінальне правопорушення; встановлення обставин, достатніх для його попередньої кримінально-правової кваліфікації; визначення першочергових процесуальних дій. На початку кримінального провадження встановлюються та фіксуються факти зменшення чисельності дерев і/або чагарників у лісі через його незаконну порубку; факти незаконного переміщення та збуту лісу та невідповідність товару, вказаного в дозвільній документації на переміщення через митний кордон України, фактично переміщуваному через кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю за допомогою перевірки документів і багажу, що переміщається через кордон України; груповий характер вчиненого кримінального правопорушення та організованість злочинного об'єднання, яким вчинено незаконну порубку лісу [149, с. 111–112].

Основними заходами, які проводяться на початковому етапі розслідування є: витребування документації та ознайомлення з її змістом; перевірка документів особи/осіб; опитування осіб; поверхневу перевірку транспортного засобу; обмеження пересування особи чи транспортного засобу; застосування фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, в тому числі використовувати інформацію, отриману з фото- і відеотехніки, що перебуває в чужому володіння; проведення у невідкладних випадках ОМП.

У процесі розбудови демократичної правової держави європейського зразка для України першочерговим є удосконалення правових та організаційних засад протидії злочинності. Реалізація державної політики у сфері національної безпеки, боротьби зі злочинністю та протидії кримінальним правопорушенням у сфері довкілля покладається підрозділи Національної поліції України. Враховуючи сучасну трансформацію суспільних відносин,

об'єктивна дійсність ставить завдання перед правоохоронними органами щодо протидії злочинності на якісно новому рівні.

Для повного, всебічного та об'єктивного дослідження кримінального провадження слідчий повинен встановити не лише коло обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК) [112], а й усі факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні, правильної кваліфікації вчиненого та призначення справедливої міри покарання. Перелік таких обставин, визначають у кожному випадку окремо, виходячи з предмета й меж доказування, кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення та обставин, зумовлених особливостями кожного провадження. Не випадково дехто з науковців прямо зазначає, що розроблення окремих методик розслідування повинно починатися з визначення кола завдань і обставин, що підлягають встановленню [83, с. 15].

Обставини, що підлягають з'ясуванню, традиційно розглядали як невід'ємний складовий елемент структури окремої криміналістичної методики поряд із криміналістичною характеристикою, початковими слідчими діями, типовими слідчими ситуаціями, побудовою версій і плануванням розслідування, тактикою проведення окремих слідчих дій, профілактичними діями слідчого [24].

У свою чергу, ознайомлення з науковою літературою дає підстави стверджувати, що погляди вчених різняться при визначенні кола обставин, які підлягають з'ясуванню за кожним кримінальним провадженням та, власне, і формують предмет доказування [151, с. 258]. Як слушно зауважує В. В. Пясковський, «... у криміналістичній літературі, де йдеться про структуру конкретної методики розслідування того або іншого виду злочинів, як її елемент розглядають обставини, які підлягають встановленню, а не доказуванню. Поняття «обставини, що підлягають встановленню», за своїм змістом є ширшим за поняття «предмет доказування», і в криміналістиці його розглядають як сукупність тих обставин, з'ясування яких визначається нормами кримінального права, кримінального процесу й матеріалами

конкретної справи. В методиці розслідування не можна передбачити і назвати весь перелік обставин, які повинні бути встановлені. Рационально буде обмежитись колом типових обставин, зазначених у кримінально-процесуальному законі, і специфічних, встановлення яких сприятиме доказуванню злочину взагалі» [189]. Отже, погоджуючись з думкою В. А. Журавля, обставини, що підлягають з'ясуванню, є результатом синтезу кримінально-процесуальних приписів щодо визначення предмета доказування в кримінальній справі, передбачених чинним законодавством, а також кримінально-правових і криміналістичних ознак злочину певного різновиду [57, с. 13].

Таким чином, під час досудового розслідування будь-яких кримінальних правопорушень правильне уявлення про межі доказування допомагає вирішити, в якому обсязі потрібно встановлювати конкретні обставини за кожним кримінальним провадженням. Без цього діяльність слідчого з доказування позбавлена цілеспрямованості й може призвести до помилок у визначенні кола обставин, які необхідно з'ясувати. «Знання обставин, що складають предмет доказування у конкретній категорії справ, – підкреслюють В. В. Тіщенко і Є. Л. Стрельцов, – дозволяє слідчому цілеспрямовано вести розслідування, бачити кінцеву мету, вирішувати тим самим кримінально-правові та кримінально-процесуальні завдання» [217, с. 68].

У нашому випадку, використовуючи пропозицію В. В. Тіщенка щодо групування обставин, які підлягають установленню [216, с. 212], та беручи до уваги результати проведеного нами дослідження й аналіз спеціальних літературних джерел, присвячених розглянутій та спорідненій проблематиці [228; 60; 161] дозволяють визначити наступні групи обставин, які підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу:

подія незаконної порубки лісу (час, місце та обстановка вчинення злочину) Яка подія мала місце: подія злочину чи адміністративного проступку

(а за умов приведення кримінального законодавства у відповідність до кримінально-процесуального-кримінального проступку).

За необхідне вважаємо виокремлення цієї обставини як самостійної і першочергової, оскільки своєчасна та об'єктивна оцінка аналізованої ситуації дозволяє оперативно і правильно прийняти відповідні організаційні рішення початку досудового розслідування, що, у свою чергу, лише позитивно вплине на хід досудового розслідування (наприклад, своєчасний ОМП дозволить мінімізувати знищення слідової картини кримінального правопорушення).

Також слід враховувати можливість наявності безлічі місць події та ще й значної за обсягом площі, оскільки злочин може бути тривалим та здійснюватися в кілька етапів, проте настання наслідків не обов'язково будуть з цими місцями збігатись, а то й навіть зовсім не збігатимуться. Звичайно, під час досудового розслідування повинно бути не тільки встановлено всі місця події, але й доведено, чому кожне з них є таким, яку саме частину злочинного задуму реалізовано в цьому місці. Крім того, в окремих випадках законодавець надає кримінально-правове значення саме місцю вчинення злочину, наприклад ст. 246 КК України передбачає незаконну порубку дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що завдало істотної шкоди, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах [107].

предмет злочинного посягання (тип та географічне розташування порубаного лісу, його володілець та форма власності);

особа злочинця (анкетні дані, наявність службового чи іншого спеціального статусу; співучасники порубки, їх роль у вчиненні злочину, наявність ознак організованості в їх діяннях; винуватість злочинців у вчиненні незаконної порубки, їх форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення); способи та засоби порубки на кожному етапі вчинення злочину;

вид і розмір шкоди, завданої незаконною порубкою лісу, інформація про її добровільне відшкодування злочинцем, розмір процесуальних витрат;

причинно-наслідковий зв'язок між подією порубки, способами та засобами її вчинення та видом і розміром заподіяної шкоди; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [159, с. 10–11].

Також потребують встановлення обставини пов'язані із суб'єктом, суб'єктивною стороною кримінального правопорушення:

– юридичний статус особи, що вчинила злочин. Суб'єктами злочинів проти довкілля можуть бути живі фізичні осудні особи, яким виповнилось на момент вчинення злочину 16 років;

– кількість осіб, що брали участь у реалізації злочинних дій або окремих етапів; їх роль.

– наявність ознак організованості в діях групового суб'єкта кримінального правопорушення, розподіл ролей співучасників, їх функції в загальному механізмі вчинення кримінального правопорушення.

Ця група обставин виокремлена нами як самостійна, насамперед, тому, що результат їх дослідження дозволить усвідомити дійсний ступінь суспільної небезпеки групи, що вчинила злочини проти довкілля, і врахувати цю обставину у подальшому розслідуванні.

Так, *прокурори Житомирської обласної прокуратури здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні за фактом незаконних порубок та перевезенні дерев, що спричинило тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 246 КК України). За результатом розгляду клопотання сторони обвинувачення, з метою забезпечення збереження речових доказів та відшкодування збитків, накладено арешт на вилучені лісоматеріали, виробничі приміщення та майно фігурантів справи на загальну суму майже 2 млн грн, зокрема: приміщення деревообробного*

підприємства площею майже 1700 м²; автомобіль організатора, 2019 року випуску; квартиру одного з підозрюваних у м. Коростень [140].

Також, організованій злочинній групі повідомлено про підозру у незаконній порубці дерев у лісі та перевезенні незаконно зрубаних дерев, що спричинило тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 28, ч. 4 ст. 246 КК України). Слідством встановлено, що директор приватного підприємства, з метою скоєння незаконних порубок лісу, створив організовану групу, залучивши ще чотирьох своїх знайомих. Для протиправних порубок використовував цілий арсенал власної спецтехніки: автомобіль марки Toyota Land Cruiser Prado з причепом, вантажні автомобілі Урал зі встановленим на ньому краном-маніпулятором, MAN з напівпричепом, бензопили і подрібнювач пеньків.

Підозрювані діяли за відпрацьованою схемою. Напередодні організатор групи ретельно оглянув дубовий гай у Літківському лісництві Коростенського району, позначивши кращі дерева для вирубки спеціально придбаною аерозольною фарбою. Потім співучасники, у ніч на 28.07.2021, приїхали з технікою, самовільно вирубали мічені дуби, розпиляли їх на майже 40 колод, які завантажили та перевозили до нелегальної пилорами, яку організатор злочинної групи облаштував на території свого підприємства. Однак правоохоронці завадили їм.

Під час обшуку у деревообробному цеху, де складувалися лісоматеріали, вилучено ще майже 60 дубових колод без відповідного маркування. За даними експертів, незаконними порубками державним інтересам та довкіллю заподіяно шкоди майже на 200 тис. грн. [47]. Таких випадків дуже багато;

форма вини і мотив вчинення кримінального правопорушення;

обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, про що прямо вказали 75 % опитаних під час проведення дослідження слідчих.

Встановлення таких обставин не має специфіки і здійснюється під час проведення різних слідчих дій шляхом з'ясування: а) причин формування антисуспільних поглядів та навичок; б) умов, що полегшують реалізацію злочинного наміру.

Назване коло обставин, у першу чергу, зумовлене предметом доказування, передбаченим ст. 91 КПК України. У комплексі з криміналістичними ознаками протиправними діями передбаченими ст. 246 КК України вони становлять алгоритм слідчої діяльності за кожним кримінальним провадженням, відповідно до чого конкретизуються згідно з їх характерними особливостями. Тобто, кожна із перерахованих обставин в свою чергу може бути деталізована залежно від особливостей конкретного провадження. Послідовність з'ясування вказаних обставин також залежить від особливостей конкретного провадження.

2.2. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування

Одним із важливих елементів розслідування будь-якого кримінального правопорушення є типові слідчі ситуації, тому їх дослідженню завжди приділяється пильна увага – як при дослідженні загальнотеоретичних питань криміналістики, так і при формуванні окремих методик розслідування. Адже це складна система взаємозв'язків, яка утворює ту конкретну обстановку, в якій працює слідчий та інші суб'єкти, що беруть участь у кримінальному провадженні.

Розгляд процесу розслідування як комбінації слідчих ситуацій досить поширений у криміналістиці. Ситуаційна концепція вважається однією з парадигм останнього часу, найбільш перспективним напрямом, із розвитком якого пов'язане вдосконалення криміналістичної методики розслідування злочинів. Ситуаційний підхід дозволяє зафіксувати процес розслідування на будь-якому етапі, деталізувати його, провести аналіз сформованої

інформаційної бази, запропонувати найбільш адекватні засоби та методи розслідування.

Досліджувана категорія у криміналістиці вивчається досить давно. Але до сьогодні відсутня єдина точка зору щодо визначення її поняття та сутності. Незаконне заволодіння транспортними засобами, як і інші кримінальні правопорушення, розслідується в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, взаємозв'язку з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, що виявилися втягнутими у сферу кримінального судочинства, та під впливом інших чинників, що залишаються невідомими для слідчого. Ця складна система взаємозв'язків утворює ту конкретну обстановку, в якій працює слідчий та інші суб'єкти, що беруть участь у доказуванні розслідуваної події. Така обстановка одержала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації. Іншими словами, це існуюча на даний момент реальність, в умовах якої діє слідчий. Ситуацією в буквальному її значенні є сама реальність, яка виникає на певному етапі розслідування.

Перш ніж перейти до самих слідчих ситуацій, варто розглянути механізм вчинення кримінального правопорушення, адже він формує типові слідчі ситуації на момент розслідування кримінальних правопорушень.

З криміналістичного погляду під механізмом злочину потрібно розуміти систему процесів взаємодії учасників злочину між собою і матеріальним середовищем, поєднаних з використанням відповідних знарядь, засобів та окремих елементів обстановки, що зумовлює утворення криміналістично значущої інформації про сам злочин, його учасників і результати [26]. У криміналістичній літературі існують пропозиції виокремлювати ширший елементний склад механізму злочину, але доцільно такими елементами вважати тільки ті, які використовуються для розкриття й розслідування злочинів, тобто є криміналістично значущими [210; 120].

Варто підкреслити, що механізм злочину розглядається як функціональна динамічна система, у якій взаємодіють певні елементи злочину, між цими елементами проявляються характерні зв'язки та залежності, які можуть бути

використані при розслідуванні злочинів для встановлення обставин, що входять у предмет доказування. Ці зв'язки та залежності, будучи суттєвими для розслідування й повторюваними, мають характер закономірностей і вивчаються криміналістикою. Тому важливим завданням криміналістики є визначення цих елементів, характеру їх залежностей і взаємозв'язків.

Наразі механізм кримінального правопорушення є однією з ключових криміналістичних категорій, яка тісно пов'язана з кримінально-правовим поняттям складу кримінального правопорушення, кримінальним процесуальним поняттям предмета доказування, кримінологічним поняттям механізму злочинної поведінки. Механізм кримінального правопорушення в криміналістиці розглядається з функціональної точки зору як процес взаємозв'язку і взаємодії суб'єкта злочинної діяльності з предметом посягання, жертвою (потерпілим), використовуваними знаряддями та засобами вчинення кримінального правопорушення (спосіб дій), часу, місця й обстановки його вчинення, а також слідів кримінального правопорушення. Зв'язки і залежності між вказаними елементами мають закономірний характер (суттєві та повторювані), і це дає змогу при встановленні одного елемента під час розслідування вірогідно судити про існування іншого елемента механізму злочину, що є основою для розроблення відповідних криміналістичних рекомендацій.

Криміналістика досліджує вчинення кримінального правопорушення з погляду його елементного складу, де спочатку виділялися його сліди, які використовувалися для вирішення проблеми розкриття. Сліди злочину розглядалися, з одного боку, як його ознаки, а з другого – як «нитка Аріадни», що допомагала через встановлення та ідентифікацію слідоутворюючого об'єкта встановити окремі обставини його вчинення. З розвитком науки з'ясувалося, що сліди кримінального правопорушення перебувають у закономірних зв'язках (залежностях, відношеннях, кореляціях) зі способом та обстановкою вчинення кримінального правопорушення, з особою злочинця, поведінкою потерпілого тощо. Таким чином, поступово сформувалося криміналістичне уявлення про

злочин як динамічну систему взаємодії суб'єкта злочинної діяльності з предметом посягання, жертвою (потерпілим), використовуваними знаряддями і засобами вчинення злочину (спосіб дій), часу, місця й обстановки його вчинення, а також його наслідків. Для позначення цієї системи та її сутності в криміналістичному розумінні було використано поняття закономірностей механізму злочину як частини предмета криміналістики [26].

Але розкриття сутності цих закономірностей було дуже поверховим. Р. С. Белкін підкреслював, що далеко не всі закономірності механізму злочину можуть бути віднесені до предмета криміналістики (закономірності формування злочинної поведінки – це предмет кримінології; закономірності поведінки осіб, що виявилися учасниками події, – це область психологічної науки). До предмета криміналістики, вважав учений, повинні належати такі закономірності:

- 1) виникнення й розвитку зв'язків і відносин усередині механізму злочину;
- 2) формування й реалізації способу злочину;
- 3) виникнення й перебігу пов'язаних зі злочинами явищ до і після кримінального правопорушення, які мають значення для слідчої, судової, оперативно-розшукової, експертної практики [11, с. 119].

Наведені положення є констатацією існування певних закономірностей механізму кримінального правопорушення, що важливо, але цього замало. Їх пізнання не є самоціллю – отримані знання покликані служити вирішенню завдань кримінального провадження, винесення законного вердикту суду. Тому наступним кроком має бути розкриття змісту вказаних закономірностей, характеру зв'язків між елементами механізму злочину, що дасть змогу висвітлити їх прояв і можливості використання в практичній діяльності правоохоронних органів.

Для вирішення цього завдання видається доцільним розглядати досудове розслідування за схемою, яка відображає логіку розслідування й реальну послідовність вирішення його тактичних завдань з використанням знань

механізму кримінального правопорушення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу: *«виявлення слідів кримінального правопорушення – встановлення предмету злочинного посягання – визначення способу вчинення – побудова соціально-психологічної моделі (портрету) злочинця – розшук та ідентифікація підозрюваного – формування системи доказів винуватості підозрюваного»*. Потрібно зазначити, що при розслідуванні таких кримінальних правопорушень може бути відсутнім потерпілий як фізична особа (ця ланка випадає). Але загалом наведена схема є важливою для розуміння змісту і значущості закономірностей механізму кримінального правопорушення для їх практичного використання.

У криміналістичній літературі щодо розкриття змісту криміналістичних закономірностей висловлюються різні думки. Так, А. М. Кустов виокремлює такі закономірності, притаманні механізму кримінального правопорушення:

виникнення й розвитку зв'язків і відносин у змісті злочинної діяльності суб'єкта злочину;

формування й реалізації способів підготовки, вчинення та приховування злочину;

виникнення й перебігу пов'язаних зі злочином явищ до і після кримінальної події (які мають значення для встановлення істини у справі);

утворення криміналістично значимої інформації про злочин і його учасників, яка використовується для розкриття й розслідування злочинів [120, с. 11]

В. А. Журавель на підставі аналізу викладених у літературі поглядів науковців у предметі криміналістики описав такі дві групи закономірностей: 1) закономірності виникнення, існування й зникнення інформації про механізм злочину (функціональний бік кримінальної діяльності) і породжувані ним сліди; 2) закономірності одержання, дослідження, оцінювання й використання інформації про механізм злочину та породжувані ним сліди в процесі доказування. Закономірності механізму злочину автор фактично розподіляє

між окремими криміналістичними вченнями, які, на його думку, входять до теорії механізму злочину:

- криміналістичне вчення про спосіб злочину;
- криміналістичне вчення про механізм слідоутворення;
- криміналістичне вчення про ознаки;
- криміналістичне вчення про навички;
- криміналістична віктимологія;
- криміналістична гомологія (учення про особу злочинця);
- криміналістичне вчення про часові зв'язки і відносини;
- криміналістична класифікація злочинів;
- криміналістична характеристика злочинів та ін. [58, с. 19].

Легко помітити різницю між поглядами А. М. Кустова і В. А. Журавля на зміст закономірностей механізму кримінального правопорушення: перший автор поряд із закономірними зв'язками між елементами механізму описує й закономірності, притаманні формуванню і розвитку окремих його елементів; другий же розглядає закономірності механізму тільки на рівні формування і розвитку його складників, які відображаються у вказаних ним окремих криміналістичних вченнях.

З цього приводу потрібно зазначити: якщо виходити із загальноприйнятого поняття механізму кримінального правопорушення як багатоелементної динамічної системи, то його закономірності проявляються, передусім, у багатозначних зв'язках між елементами цієї системи (суб'єкт, предмет посягання, жертва, спосіб дій, час, місце, обстановка, сліди). Водночас мають місце й багатозначні зв'язки (залежності, відношення, кореляції), які проявляються при формуванні окремих указаних елементів системи механізму кримінального правопорушення, що теж досліджуються криміналістикою. Таким чином, можна виокремити дві групи притаманних механізму кримінального правопорушення закономірностей, які, будучи пізнаними, відображаються в змісті криміналістики і служать основою для розроблення рекомендацій із застосування науково-технічних засобів і прийомів при

розслідуванні: 1) закономірні зв'язки між елементами механізму злочину; 2) закономірні зв'язки, які проявляються при формуванні й прояві окремих елементів механізму злочину.

Механізм кримінального правопорушення пов'язаний із поняттям слідчої ситуації, що виконує в криміналістиці важливу функцію ситуаційного підходу до розслідування кримінальних правопорушень. У криміналістичних дослідженнях ситуаційний підхід тлумачиться досить широко – використовуються поняття «криміналістична ситуація», «кримінальна ситуація» (з її різновидами: передкримінальною, власне кримінальною, посткримінальною), «слідча ситуація», «оперативно-розшукова ситуація», «експертна ситуація», «судова ситуація». Насамперед, під ситуацією слідчої дії слід розуміти певне становище, яке складається при підготовці і проведенні слідчої дії і яке характеризується сукупністю умов та обставин, що враховуються слідчим при визначенні кола організаційних заходів, тактичних правил і виборі тактичних прийомів, необхідних для проведення слідчої дії відповідно до її цілей. Не вдаючись до аналізу обґрунтованості використання такого широкого спектра понять у криміналістичних дослідженнях, варто зазначити, що стосовно стадії досудового розслідування з погляду завдань криміналістики доцільним є використання поняття слідчої ситуації.

Розробка проблем початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень ведеться тривалий час, проте досі існує низка концептуальних і методологічних проблем щодо застосування ситуаційного підходу та використання цієї категорії. Наукове обґрунтування необхідності ситуаційного підходу в методиці розслідування злочинів відображено у відомих працях В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, О. Н. Колесніченка, Н. А. Селіванова, Н. П. Яблокова та інших вчених-криміналістів [259; 8; 199].

Слід погодитись з позицією Г. А. Матусовського, який пропонує розглядати слідчу ситуацію у двох аспектах – внутрішньому (стан розслідування на певному етапі) та зовнішньому (сукупність зовнішніх умов розслідування) [132, с. 26]. Етапи розслідування, на думку Л. Я. Драпкіна,

необхідно розуміти як підсистеми слідчих, оперативно-розшукових та інших дій, об'єднаних на підставі спільності вирішуваних за їх допомогою завдань, зумовлених стійкою повторюваністю типових слідчих ситуацій [46].

Тривалі дискусії дедалі породжують відому плутанину, а в низці випадків – суттєві суперечності щодо вирішення проблем слідчих ситуацій. На жаль, більшість запропонованих у літературі класифікацій слідчих ситуацій не дістали належного застосування на практиці через те, що вони мають занадто загальний і абстрактний характер, не враховують індивідуальних особливостей окремих видів злочинів та специфіку їх розслідування, а також не несуть конкретного інформаційного навантаження.

На наш погляд, важливе методологічне значення має розподіл слідчих ситуацій на типові (загальні) та конкретні (індивідуальні). Обидві категорії перебувають у діалектичному зв'язку, оскільки відображають різні сутнісні сторони одного явища. Типові слідчі ситуації, на думку В. К. Лисиченка та О. В. Батюка, є науковою категорією, розробленою на підставі вивчення слідчої практики. Тому вони не повинні розглядатись як складовий елемент реальної обстановки, у якій триває розслідування конкретного злочину. Типова ситуація стосовно процесу розслідування виконує орієнтовно-методичну функцію [121].

Таким чином, у загальному розумінні ситуація тлумачиться як сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають певні взаємини людей. Розслідування кримінальних правопорушень ведеться в конкретних умовах часу, місця, взаємозв'язку поведінки учасників кримінального провадження та під впливом інших різноманітних чинників. Вони створюють особливу обстановку, у якій протікає конкретне розслідування і в якій діє сам слідчий. Таку обстановку, що характеризує процес розслідування та його стан у певний момент, називають слідчою ситуацією, саме вона стала предметом окремої криміналістичної теорії і це природно, оскільки в загальній теорії пізнання є аксіомою твердження про те, що для успішності пізнавального процесу вибір і застосування засобів пізнання мають відповідати: 1) характеристикам

(особливостям) об'єкта пізнання; 2) завданням дослідження; 3) умовам, у яких пізнання здійснюється. Тому в пізнавальній діяльності, якою є розслідування злочинів і яка вивчається криміналістикою, слідчі ситуації виступають саме умовами розслідування, що суттєво впливають на вибір та застосування засобів і прийомів збирання доказів.

Використовуване в криміналістиці поняття слідчої ситуації є узагальненим і фактично охоплює два поняття: 1) конкретної слідчої ситуації в кримінальному провадженні – сукупності всіх умов, у яких здійснюється розслідування в певний його момент (інформаційного, процесуального, психологічного, тактичного та матеріально-технічного характеру); 2) типової слідчої ситуації – сукупності інформації (доказів та оперативно-розшукових відомостей), яка найбільш характерна для певного етапу розслідування в кримінальних провадженнях окремих категорій.

Отже, здобуток криміналістичної теорії – концепція типової слідчої ситуації, що є відображенням конкретних слідчих ситуацій, які складаються в кримінальних провадженнях. Сукупність результатів пошуково-пізнавальної діяльності слідчого, яка відображає інформаційний стан процесу розслідування конкретного злочину, має властивість повторювання в інших однотипних справах. Тобто незважаючи на те, що кожна ситуація в роботі слідчого індивідуальна, у багатьох з них повторюються якісь елементи інформаційного характеру. Це дає змогу типізувати слідчі ситуації й рекомендувати для них однотипні рішення, зокрема ті, що стосуються використання певних СРД, засобів і прийомів: типовість у ситуаціях зумовлює й типовість слідчих рішень, що є основою для формування криміналістичних рекомендацій у методиках розслідування.

Типові слідчі ситуації використовуються в криміналістичній методиці для структурування розслідування кримінальних правопорушень окремих видів, зокрема на початковому етапі розслідування. Початковий етап розслідування є найбільш відповідальним, оскільки саме на ньому закладається судова перспектива кримінального провадження з огляду на можливість природного

зникнення чи умисного знищення слідів злочину. Можливість виокремлення типових слідчих ситуацій на цьому етапі спричинена повторюваністю початкової інформації про певний вид злочину, яка вноситься до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) і служить підставою для початку досудового розслідування [168].

Аналіз існуючих у криміналістичній літературі класифікацій ситуацій слідчої дії дозволив визначити їх види:

а) сприятливі чи несприятливі (залежно від можливостей вирішення поставлених завдань). Сприятлива ситуація складається, коли є достатньо інформації. Для її вирішення потрібно лише забезпечити раціональну реалізацію можливостей (слідчих, оперативно-розшукових, громадських, організаційних). Несприятлива ситуація складається, коли слідчому для її вирішення, необхідно визначити заходи впливу, ухвалити тактичне рішення та реалізувати його. Несприятлива ситуація найчастіше характеризується відсутністю достатньої інформації для її вирішення. Дії слідчого спрямовані на збирання інформації з метою її дослідження та введення до кримінального процесу;

б) типові або конкретні (за ступенем узагальнення). Типова ситуація складається тоді, коли під час розслідування кримінального правопорушення діють загальні закономірності механізму вчинення кримінального правопорушення, утворення джерел доказової інформації. Для вирішення типових ситуацій застосовують заздалегідь розроблені програми діяльності слідчого;

в) конфліктні чи безконфліктні (залежно від розбіжності чи збігу цілей слідчого і учасників слідчої дії). У випадку конфліктної ситуації інтереси слідчого та учасників процесу розслідування не збігаються (наприклад, підозрюваний прагне приховати сліди кримінального правопорушення, не відповідати за вчинене тощо). Безконфліктна слідча ситуація виникає тоді, коли інтереси учасників розслідування збігаються;

г) двосторонні конфліктні ситуації або багатосторонні конфліктні ситуації (залежно від того, з одним чи кількома учасниками слідчої дії може виникнути у слідчого конфлікт);

д) ситуації, в яких можливе одержання позитивного результату, чи ситуації, в яких можливе настання негативного результату слідчої дії (залежно від ступеня ризику);

ж) ситуації, що виникають при первинному проведенні слідчих дій, або ситуації, що виникають при повторному (додатковому) проведенні слідчих дій (за черговістю проведення слідчої дії в ході розслідування). Дослідження проблем ситуацій слідчих дій дозволяє систематизувати ці ситуації за різними підставами, вивчити окремі їх види, особливо проблемного (складного) характеру, розробити відповідні криміналістичні рекомендації, створити умови для розробки оптимальних варіантів дій слідчого в конкретній ситуації і відповідних їм комплексів тактичних прийомів.

Аналіз основних положень вчення про слідчі ситуації дозволив дійти висновку про те, що ситуацію слідчої дії необхідно розглядати як самостійну категорію. Дане твердження ґрунтується на тому, що ситуація слідчої дії – це певне становище, яке складається при підготовці і проведенні слідчої дії і водночас є частиною ситуації розслідування. Зміст ситуації слідчої дії залежить від комплексу компонентів, що до неї входять, визначаючи її індивідуальність, і зумовлює вибір тактики з метою вирішення завдань тактичного характеру [67, с. 7]. Ситуаційний підхід у криміналістиці вважають одним із головних принципів, на базі якого здійснюють як формування певних теоретичних концепцій, так і розроблення рекомендацій щодо їх упровадження в практичну діяльність правоохоронних та судових органів. Дійсно, різноманітні ситуації (оперативно-розшукові, слідчі, кримінальні) зумовлюють висунення версій, обрання найбільш раціонального алгоритму поведінки та дій учасників кримінального процесу, оптимальної системи проведення СРД та НСРД.

Головними факторами формування слідчої ситуації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є об'єктивні (характер первинних фактичних даних, які стали підставою для початку кримінального провадження (інформація щодо вирубки лісу одержана від випадкової особи, яка несподівано опинилася на лісовій ділянці; інформацію про протиправні дії отримано унаслідок проведення оперативно-розшукових заходів або комплексу перевірочних заходів (контрольно-наглядових, ревізій) фінансово-господарської діяльності контролюючими органами (уповноваженими особами)); об'єкт, час (період часу, сезон, час року тощо), місце, спосіб (механізм) вчинення кримінального правопорушення; характер та ступінь завданої шкоди; характер збереженості первинного стану обстановки місця події та зміни, що внесені в навколишню обстановку кримінальним протиправним діянням; характер збереженості слідової картини, наслідків та можливість їх вивчення; обсяг та зміст вже зібраної доказової інформації (показання свідків-очевидців, наявність документів доказового характеру, виявлених слідів та встановлених наслідків тощо); наявність та обсяг відомостей, що орієнтують слідчого на можливі джерела (шляхи одержання) доказової інформації; тривалість часу який сплинув від моменту вчинення протиправного діяння до початку кримінального провадження, а також час, який має слідчий для прийняття рішень та їх реалізації) і суб'єктивні (місце проживання, особисті якості, життєвий досвід злочинця; позиція, яку має підозрюваний щодо органу досудового розслідування; поінформованість злочинця та інших зацікавлених осіб щодо доказів, які має слідчий; інтенсивність протидії досудовому розслідуванню з боку осіб, зацікавлених у результатах кримінального провадження, наявність (відсутність) конфлікту; ставлення до розслідування свідків; особисті якості та життєвий і професійний досвід слідчого; залучення спеціалістів у лісовій сфері тощо) чинники.

Висловлені положення стосуються також розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, оскільки саме слідчі ситуації становлять основу розроблення теоретичних засад окремої криміналістичної методики розслідування цієї категорії злочинів. Причому слід

ураховувати, що на процес формування слідчих ситуацій впливає саме протиправне діяння передбачене ст. 246 КК України та, передусім, їх взаємозв'язок із предикатними кримінальними правопорушеннями, зокрема у сфері службової діяльності. Ідеться про такі чинники, як джерела походження злочинних доходів і напрями їх використання.

У науковій літературі науковці особливу увагу приділяли розгляду типових слідчих ситуацій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. Так, Г. А. Матусовський залежно від кого правоохоронні органи одержують повідомлення про факти порушень поділяє їх на: 1) інформацію про порушення правил охорони навколишнього середовища отримують від відповідних служб екологічного контролю; 2) інформацію отримують від громадян, організацій, установ. Він вважає, що в першому випадку органи екологічного контролю нерідко мають дані про факти порушень і їх наслідки, зафіксовані за допомогою приладів, а також документально, в ході відомчого розслідування. В аналогічних випадках слідчий висуває версії відносно конкретного об'єкта: джерела забруднення й особи, відповідальної за дотримання відповідних правил; причин порушень, які були допущені; механізму події і її наслідків. Для цієї ситуації характерним є такий комплекс слідчих дій: ОМП, огляд очисних споруд, огляд документів, допит свідків, призначення судових експертиз, допит потерпілих, допит обвинувачених, слідчий експеримент [32].

У свою чергу, Є. П. Іщенко виділяє дві слідчі ситуації, характерні для початкового етапу розслідування екологічних кримінальних правопорушень [69, с. 673]:

1) надійшла заява або повідомлення в правоохоронні органи про шкідливі екологічні наслідки, причиною яких, імовірно, слугувало порушення екологічних норм;

2) слідчий або прокурор отримав від органу, який здійснює державний екологічний контроль, матеріали, що встановлюють факт і винуватця забруднення.

Така позиція заслуговує на увагу, позаяк СРД при зазначених вище слідчих ситуаціях будуть відрізнятися. Незаконна рубка лісу відноситься до екологічних кримінальних правопорушень, значить, вихідні ситуації, по Є. П. Іщенку, можна сформулювати по аналогії до складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України наступним чином:

1) в правоохоронні органи з органу, який здійснює державний екологічний контроль, надійшла інформація про незаконну порубку лісових насаджень, що включає зафіксовані факти протиправності;

2) в правоохоронні органи надійшла інформація з інших джерел про незаконну порубку лісових насаджень, проте факт протиправності не встановлено.

Вважаємо, що при наявності будь-якої із зазначених вихідних ситуацій спочатку будуть проводитися заходи, спрямовані на достовірне встановлення того, чи був факт вчинення незаконної рубки лісу, і лише в подальшому буде доцільно проводити інші СРД, НСРД. Усі «матеріали, що встановлюють факт» вчинення кримінального правопорушення, отримані не в ході досудового розслідування, повинні бути перевірені співробітниками органів поліції, лише в цьому випадку вони можуть стати фактами. До тих пір, поки оперативно-слідчим шляхом не проведена перевірка, говорити про «факт» або про «можливості» не має сенсу. Перевірка ж витрачається багато часу. Притому, за змістом, якщо друга ситуація підтверджується в ході перевірки наявністю фактичних даних про вчинення кримінального правопорушення, то різниці між першою і другою ситуаціями виявити вже не можна. Значить, зазначена градація ситуацій має значення лише в ході перевірочних дій в межах ЄРДР: 1) ситуації мають відмінності тільки в ході перевірки інформації. При цьому вище ми вже вказували на необхідність оперативності дій і скорочення часу на будь-якій стадії досудового розслідування. Тобто, часовий період існування цієї різниці має носити якомога більше швидкоплинний характер; 2) після проведеної перевірки відмінності в ситуаціях вже відсутні, і цей поділ не має істотного значення.

Розглянуто специфіку формування, зміст та різновиди типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу О. М. Пилипенко [159, с. 11], сформовано відповідні їм слідчі версії та алгоритми їх розв'язання. Типізацію слідчих ситуацій початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу здійснено залежно від змісту інформації про подію вчинення незаконної порубки лісу та особу злочинця. Зокрема, ґрунтуючись на результатах вивчення матеріалів кримінальних проваджень, виділено такі типові слідчі ситуації:

1) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому (76,5 %):

- 1.1. злочинця затримано під час здійснення порубки;
- 1.2. злочинця затримано під час транспортування деревини;

2) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, встановлено ознаки особи злочинця, проте останнього не було затримано (15,3 %);

3) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки особи злочинця (8,2 %).

Для кожної з ситуацій наведено відповідні їй слідчі версії, а також запропоновано типові тактичні операції з їх перевірки.

Р. Р. Романенком здійснено класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування розкрадання лісодеревини, зокрема:

1. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, злочинця затримано на гарячому:

- злочинця затримано під час здійснення розкрадання, безпосередньо після вирубки лісодеревини;
- злочинця затримано під час трелювання деревини;
- злочинця затримано під час транспортування деревини.

2. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, встановлено ознаки особи злочинця, але його не затримано.

3. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, але не встановлено ознаки особи злочинця.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини можна висунути слідчі версії щодо:

– події кримінального правопорушення: а) мало місце розкрадання лісодеревини; б) мало місце кримінальне правопорушення проти власності; в) мало місце інше екологічне кримінальне правопорушення;

– особи злочинця: а) кримінальне правопорушення було вчинено затриманим одноособово; б) кримінальне правопорушення було вчинено затриманою особою у співучасті з іншими нестановленими особами; в) кримінальне правопорушення було вчинено іншими особами, підозрюваного затримано помилково;

– мети злочинця: а) лісодеревину добуто для особистих потреб; б) лісодеревину добуто з метою продажу або іншої реалізації;

– знарядь вчинення кримінального правопорушення: а) вирубку здійснено за допомогою ручних знарядь (пили, сокири тощо); б) вирубку здійснено за допомогою промислової техніки;

– місця вчинення кримінального правопорушення: а) розкрадання лісодеревини було вчинено поблизу місця затримання підозрюваного під час транспортування; б) розкрадання лісодеревини було вчинено в іншій місцевості;

– місця перебування злочинця: а) знаходиться поблизу місця розкрадання лісодеревини; б) здійснює транспортування незаконно добутої деревини від місця вчинення кримінального правопорушення; в) покинув місце вчинення кримінального правопорушення;

– суті події: а) мала місце техногенна подія; б) мала місце природна подія;

– кількості злочинців: а) кримінальне правопорушення було вчинено однією особою; б) кримінальне правопорушення було вчинено групою осіб;

– щодо місця знаходження незаконно добутої деревини: а) деревину приховано поблизу місця розкрадання; б) деревину перевезено до іншої

місцевості та приховано; в) деревину було знищено, видозмінено її первісний стан або використано у виробництві [192, с. 12].

О. В. Одерій серед найбільш важливих компонентів криміналістичної характеристики протиправних дій за ст. 246 КК України, інформація про які обумовлює висунення версій і план розслідування на його початковому етапі, виділив:

- а) місце вчинення незаконної порубки лісу;
- б) предмет злочину (дерева, чагарники тощо);
- в) знаряддя вчинення злочину (бензопили, сокири, авто);
- г) особа злочинця (злочинців) [151, с. 292–294].

Якщо за основу взяти два можливих значення кожного з означених компонентів («відомо» або «невідомо»), то у стислому вигляді типовими слідчими ситуаціями є:

1. Відомі: а) місце незаконної порубки лісу; б) предмет злочину; в) особа злочинця; г) знаряддя злочину.
2. Відомі: а) місце незаконної порубки лісу; б) предмет злочину; в) особа злочинця. Невідомо: знаряддя злочину.
3. Відомі: а) місце незаконної порубки лісу; б) предмет злочину; в) знаряддя злочину. Невідомо – особа злочинця.
4. Відомі: а) місце незаконної порубки лісу; б) особа злочинця; в) знаряддя злочину. Невідомо – предмет злочину.
5. Відомі: а) особа злочинця; б) предмет злочину; в) знаряддя злочину. Невідомо – місце незаконної порубки лісу.
6. Відомі: а) місце незаконної порубки лісу; б) предмет злочину. Невідомі: а) знаряддя злочину; б) особа злочинця.
7. Відомі: а) місце незаконної порубки лісу; б) особа злочинця. Невідомі: а) предмет злочину; б) знаряддя злочину.
8. Відомі: а) знаряддя злочину; б) особа злочинця. Невідомо: а) місце незаконної порубки лісу; б) предмет злочину.

9. Відомі: а) предмет злочину; б) знаряддя злочину. Невідомо: а) місце незаконної порубки лісу; б) особа злочинця.

10. Відомі: а) місце незаконної порубки лісу; б) знаряддя злочину. Невідомі: а) предмет злочину; б) особа злочинця.

11. Відомі: а) предмет злочину; б) особа злочинця. Не-відомі: а) знаряддя злочину; б) місце незаконної порубки лісу.

12. Відомо місце незаконної порубки лісу. Невідомі: а) предмет злочину; б) особа злочинця; в) знаряддя злочину.

13. Відомо знаряддя злочину. Невідомі: а) предмет злочину; б) особа злочинця; в) місце незаконної порубки лісу.

14. Відомо особа злочинця. Невідомі: а) предмет злочину; б) місце незаконної порубки лісу; в) знаряддя злочину.

15. Відомо предмет злочину. Невідомі: а) місце незаконної порубки лісу; б) особа злочинця; в) знаряддя злочину.

16. Латентний злочин, коли є невідомим жодний елемент.

А. А. Новицьким, визначено алгоритм дій слідчого на початковому етапі розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, з урахуванням наступних типових слідчих ситуацій:

1) кримінальне провадження розпочато за фактом учинення незаконної порубки і/чи контрабанди лісу, особу злочинця (чи групу осіб) затримано, є відомості про її діяльність в складі організованої групи;

2) кримінальне провадження розпочато за фактом учинення незаконної порубки і/чи контрабанди лісу, затримання не проводилося, є відомості про осіб, причетних до його скоєння, які діють в складі організованої злочинної групи;

3) кримінальне провадження розпочато за фактом незаконної порубки і/чи контрабанди лісу, відомості про причетних до її/їх учинення осіб обмежені;

4) кримінальне провадження розпочато за фактом учинення незаконної порубки лісу, відомості про злочинців відсутні;

5) кримінальне провадження розпочато за фактом учинення службовими особами кримінальних правопорушень у сфері лісового господарства, є відомості про їх причетність до кримінальної протиправної діяльності організованої злочинної групи, пов'язаної із незаконною порубкою і/чи контрабандою лісу [149].

Виокремлено дві групи типових слідчих ситуацій наступного етапу розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою:

1) є один підозрюваний, хоча матеріали кримінального провадження вказують на наявність співучасників;

2) підозру повідомлено декільком особам в одному кримінальному провадженні [149].

Залежно від конкретних ситуацій слідчому доцільно провести необхідний загальний набір СРД, що включають різні види огляду (місця події, деревини в місці її знаходження, транспортних засобів, що використовувались для її переміщення та ін.), допити (свідків, підозрюваних), тимчасове вилучення (знарядь злочину), проведення судових експертиз, спрямованих, у тому числі, й на встановлення розміру збитків тощо. Надалі слідчий, поповнюючи базу криміналістично-значущою інформацією, повинен (за необхідності) провести СРД й НСРД, спрямовані на встановлення відсутніх ознак злочину (елементів складу злочину).

Однак розглянуті типові слідчі ситуації є громіздкими та надто розширеними, ґрунтуються на законодавстві, що наразі втратило чинність або зазнало суттєвих змін, а тому не повною мірою враховує та не завжди відповідає потребам правозастосовної практики.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень, виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування залежно від змісту інформації про подію кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України та особу злочинця, зокрема:

а) встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України, особу (-іб) затримано при рубці або після вирубки лісових насаджень, їх навантажені, транспортуванні, трелюванні, збуті тощо і вона не переховується (28 %).

Здійснивши аналіз матеріалів кримінальних проваджень, можемо зробити висновок, що здебільшого злочинця було затримано саме під час здійснення вирубки, розкрадання або транспортування незаконно здобутої деревини з місця вчинення кримінального правопорушення. Вказана ситуація є найбільш сприятливою, тому що в таких випадках слідству відомі місце й час вчинення кримінального правопорушення, ознаки особи злочинця, маршрут транспортування незаконно добутої деревини. При такій ситуації слідчому головне здійснити ефективне виявлення, фіксацію та вилучення слідів кримінального правопорушення, затримати можливих співучасників кримінального правопорушення. Конкретне місце вчинення вирубки, розкрадання може бути невідомим, коли злочинця затримано в ході транспортування деревини, тоді основним завданням слідчого є встановлення часу, місця та обставин вчинення кримінального правопорушення.

У разі затримання на місці події особи, яка здійснювала рубку, необхідно провести спочатку її затримання в порядку ст. 208 КПК України, особистий огляд і допит підозрюваного. Вважаємо, що цим заходам повинен передувати ОМП як невідкладна СРД, що дозволяє керівнику СОГ своєчасно зафіксувати сліди вчинення кримінального правопорушення. Після проведеного ОМП, на нашу думку, доцільно отримати пояснення, а також провести огляд особи. На основі зібраного матеріалу можливо отримати уявлення про те, чи є ознаки вчинення кримінального правопорушення даної категорії.

Огляд лісових насаджень «на корню» проводиться після ОМП. Разом з тим подібний огляд проводиться в ході ОМП. Огляд деревини виділяється окремо і передує огляду інших вилучених предметів. Разом з тим, за умови належного зберігання деревини після вилучення, принципової різниці в послідовності огляду предметів нами не виявлено. У разі якщо затримані

стверджують, що рубка ними не провадилась, то необхідно провести ОРЗ, спрямовані на встановлення свідків та їх подальший допит. Ними найчастіше стають: роботодавці або колеги по роботі, які можуть сприяти встановленню причин знаходження затриманого на лісовій ділянці (за умови, що затриманий є працівником Держлісагенства); родичі і сусіди затриманих, що пояснюють про причини знаходження на лісовій ділянці; співробітники прилеглих лісопереробних майданчиків, які можуть інформувати про постачання їм лісоматеріалів з боку затриманого; мисливці, при наявності мисливських угідь поряд з місцем незаконної рубки, так як вони часто знаходяться в конфлікті з незаконними лісозаготівельниками, відстежують їх діяльність.

При затриманні автомашини з деревиною, походження якої викликає сумніви, співробітникам правоохоронних органів необхідно ретельно ознайомитися з документами на товар, що перевозиться, пройти на місце, де було здійснене вантаження лісу, а потім витребувати пояснення від даного громадянина. Водій часто повідомляє, що його попросив за плату відвезти деревину раніше незнайомий йому чоловік, сам до рубки він нібито відношення не має [160; 3];

б) встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України та особу (-іб), але його (-іх) не було затримано або вони переховується з метою уникнення кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме (17 %). Вектор розслідування повинен бути спрямований на проведення розшукових заходів, спрямованих на встановлення місця знаходження злочинця, а також на допит свідків вчиненого кримінального правопорушення і з'ясування у них питання про те, де в даний час може перебувати незаконний лісоруб. Слідчий дає завдання членам слідчо-оперативної групи на затримання злочинця і доставлення його до відділення поліції;

в) виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, підозрюваного (их) затримано, але він не визнає себе винним у вчиненні кримінального правопорушення або взагалі відмовляється від дачі показань

(12 %). Це сама несприятлива ситуація, адже опираючись на ст. 63 Конституції України [88], він відмовляється давати свідчення, й слідчому необхідно застосовувати усі свої знання, уміння, навички й психологічні прийоми для встановлення обставин провадження.

При таких ситуаціях особою, яка проводить розслідування, зазвичай, приймається рішення про зупинення кримінального провадження за різними підставами. Це відбувається через те, що підозрюваний (обвинувачений), не даючи свідчень і відмовляючись від участі у певних СРД обмежує доступ слідчого до різноманітних джерел інформації, а також приховує важливу інформацію, надає хибні відомості для того, щоб заплутати хід розслідування, а отже, здійснює протидію ефективному та якісному розслідуванню досліджуваного нами кримінального правопорушення. У таких випадках проведеними слідчими і розшуковими діями не завжди вдається довести в повному обсязі вину злочинця;

д) виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, але особа злочинця невідома або інформація про нього є недостовірною або не перевіреною (43 %).

У цій ситуації, слід негайно провести допит свідків, встановити серед них тих, які зможуть впізнати злочинця. Слідчий – керівник СОГ – доручає членам групи встановлення оперативно-розшуковими та іншими способами даних про особу незаконного лісоруба. Якщо особа невідома, виявлено тільки місце вчинення кримінального правопорушення, то кількість процесуальних дій, здатних допомогти у встановленні істини, вкрай обмежена. Найбільш часто в цій ситуації (98 %) проводиться ОМП, призначаються експертизи. Для найбільш повного збору первинної інформації слід залучати якомога більше різних підрозділів поліції, у тому числі оперативних працівників, дільничних офіцерів, кінологів, спеціалістів у галузі лісового господарства. Діяльність слідчого в цій ситуації набуває більшою мірою організуючий і контролюючий характер.

На основі виділених типових вихідних слідчих ситуацій при розслідуванні кримінальних правопорушень передбачених ст. 246 КК України є можливість у побудові криміналістичних версій, висунутих працівниками органів досудового розслідування. Розробка та перевірка версій сприяє швидкому встановленню справжніх обставин розслідуваної події лише тоді, коли версії будуються з урахуванням різних способів вчинення злочину, особистості злочинця та особливостей їх дослідження.

До версій на початковому етапі розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що є основою для висунення конкретних версій, віднесені такі:

- а) дії передбачені ст. 246 КК України мали місце за обставин їх виявлення заявником або встановлення з матеріалів перевірки;
- б) порубка або перевезення носило законний характер;
- в) відсутня подія кримінального правопорушення, а заявник повідомляє неправдиву інформацію, щоб приховати інше кримінальне правопорушення, у тому числі і факт своєї участі у ньому (службові зловживання).

Важливо наголосити, що під час перевірки версій слідчий повинен:

- 1) зробити висновок з гіпотезами, за правилами логіки сформулювати прогнози та за допомогою теоретичних методів висунути версію. Якщо гіпотеза істинна – спланувати її перевірку;
- 2) знайти факти, які суперечать кожному з висновків, відтак спростувати гіпотезу, використавши емпіричні методи;
- 3) розглянути факт злочинного явища та спробувати осмислити його, водночас використовуючи загальнонаукові та специфічні методи. Обов'язково знайти раніше відомі пояснення, використавши професійний досвід або науково-теоретичні узагальнення типових криміналістичних версій за окремими видами злочинів;
- 4) якщо пояснення знайдено, треба сформулювати припущення (гіпотезу) з поясненнями, використавши теоретичні методи. Заразом необхідно все ретельно зафіксувати та описати з чітким поясненнями усі ідеї та припущення.

Для перевірки криміналістичних версій слід застосовувати увесь арсенал методів побудови і перевірки версій [248, с. 247].

Для досягнення мети слідчий обирає стратегію своєї діяльності виходячи із ситуації, що склалася в процесі розслідування, висунутих при цьому версій та більш конкретних проміжних задач, що постають перед ним. Сама організація та проведення тактичних операцій є досить складним процесом. Р. Л. Степанюк слушно відзначає, що для процесу розроблення типових тактичних операцій у криміналістичних методиках має суттєве значення визначення обсягу завдань, що повинні вирішуватись за їх допомогою [206, с. 204]. Конкретні цілі тактичних операцій на кожному етапі розслідування визначаються необхідністю слідчої ситуації. Зміна останньої змінює і актуальні для даного часу цілі розслідування, а разом з ними і характер здійснених тактичних операцій [14, с. 18]. На думку В. Ю. Шепітька, поєднання СРД, НСРД та організаційних заходів спрямованих на вирішення конкретних задач розслідування треба іменувати тактичною операцією, яка за своєю природою є засобом криміналістичної тактики, що визначає найбільш доцільну послідовність проведення дій, їх черговість та порядок [252, с. 177]. Ефективною тактична операція буде тільки за наявності інформаційних даних у відповідній слідчій ситуації [251, с. 359; 160].

Тактичні операції в рамках методики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу мають надавати орієнтовний перелік та порядок проведення процесуальних дій та організаційних заходів спрямованих на вирішення конкретних задач розслідування з огляду на наявний в кожній типовій слідчій ситуації обсяг інформації про подію кримінального правопорушення, зокрема:

- встановлення факту незаконної порубки та затримання злочинця;
- встановлення підозрюваного, його співучасників, організованої групи та розшук невідомого злочинця;
- встановлення свідків кримінального правопорушення;
- відшукання незаконно добутої деревини, або місця її зберігання;

- встановлення шляхів збуту незаконно добутої деревини;
- визначення виду та обсягу шкоди.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що недостатній ступінь розробки в юридичній літературі питання ситуаційного моделювання слідчої дії, спонукав до спроби розробити ситуаційні моделі, що включають етапи збору інформації про ситуацію; розподіл одержаної інформації згідно з компонентами, що складають ситуацію; визначення виду ситуації; встановлення чинників, що впливають на динаміку ситуації.

Результати проведеного дослідження, узагальнення слідчої практики надали авторові можливість визначити моделі типових ситуацій перевірки показань підозрюваного, потерпілого, свідка на місці події кримінального правопорушення. Насамперед, це моделі сприятливої, конфліктної та несприятливої ситуації, а також моделі конкретних ситуацій досліджуваної слідчої дії, які виокремлюються за різними підставами. Ситуація впливає на вибір слідчим організаційних заходів, тактичних правил і прийомів перевірки показань на місці, і підтримує наукові погляди щодо сутності ситуаційного підходу в слідчій діяльності, який полягає у спробі теоретично сформулювати, емпірично перевірити, а потім практично рекомендувати оптимальні шляхи вирішення типових ситуацій.

2.3. Взаємодія слідчих зі співробітниками оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування

Серед суб'єктів виявлення, розслідування та протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу основна роль належить Держекоінспекції, Держлісагенству, прокуратурі, Державній прикордонній службі, Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань, Митній службі, Державній аудиторській службі України, неурядовим організаціям, громадянам, а ключова – оперативним підрозділам

Національної поліції (90 %) уповноваженими здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, виявляти та припиняти правопорушення, встановлювати причини та умови, що сприяють вчиненню, вживати заходи до їх усунення. Також слідчий взаємодіє з прокурором, спеціалістом.

Нерідко про взаємодію служб йдеться як про певною мірою «примусовий» захід, що застосовується під загрозою дисциплінарних стягнень. Безліч невирішених питань на теоретичному рівні й у практичній діяльності спричиняють «непорозуміння» між оперативними підрозділами під час спільної негласної роботи, наслідками яких є несвоєчасне і неповне інформування уповноваженого оперативно підрозділу (слідчого) про результати здійснення ОРЗ (НСРД); проведення процесуальних дій оперативним працівником без доручення слідчого; тривалий термін досудового розслідування внаслідок невиконання доручень тощо.

Вирішенню завдань виявлення та розкриття злочинів (зокрема на етапах встановлення та документування обставин підготовки до вчинення або вчинення злочину) значною мірою сприяє належно організована взаємодія оперативних підрозділів між собою, а за необхідності – з іншими уповноваженими суб'єктами [213, с. 115].

Взаємодія оперативних підрозділів між собою є своєрідною моделлю використання негласних сил і заходів, оперативно-технічних засобів, обміну конфіденційною інформацією, проведення спеціальних операцій з урахуванням оперативної обстановки або оперативно-розшукової ситуації [81, с. 192].

Із прийняттям КПК України та запровадженням інституту НСРД змінився процес збирання доказів негласними засобами. Зазначене спричинило зменшення кількості проведених заходів негласного характеру в межах ОРС. Проте трапляються й інші ситуації в разі, якщо під час документування злочинної діяльності організованої групи чи окремих осіб, які здійснюють ретельна підготовка до вчинення злочину, інформації, яка була б підставою внесення відомостей до ЄРДР, недостатньо. За таких умов співробітники оперативного підрозділу проводять перевірку інформації, а в разі готування до

вчинення злочину особою чи групою осіб заводиться ОРС, унаслідок чого здійснюються заходи, спрямовані на документування злочинної діяльності.

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підрозділи, які здійснюють ОРД, зобов'язані взаємодіяти між собою (п. 5 ст. 7) [182]. Наведеними положеннями визначено загальні умови взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами ОРД. До них належать спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічні, оперативного документування, оперативні підрозділи Служби безпеки України та ін. Утім більшість питань, які виникають у процесі такої взаємодії, у законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актах, не врегульовано, на чому наголошують й учені [36, с. 101].

За визначенням Г. П. Цимбала, взаємодія є узгодженою діяльністю правоохоронних, контролюючих та інших державних органів, яка спрямована на виявлення, розкриття і розслідування злочинів [247, с. 39]. У свою чергу, О. О. Юхно під взаємодією під час проведення досудового розслідування розуміє організаційну форму діяльності двох і більше осіб, яка спільно узгоджена та регламентована законами й іншими відомчими нормативно-правовими актами і спрямована на досягнення завдань конкретного кримінального провадження [1, с. 19]. У науковій літературі містяться й інші визначення досліджуваного поняття. Зокрема, с. Тищенко зазначає, що під поняттям взаємодії у кримінальному провадженні слід розуміти дії учасників кримінального процесу, які, реалізуючи свої повноваження стосовно один одного, сприяють виконанню загальних завдань кримінального провадження. При цьому характер взаємодії може бути різним, залежно від того, керуються безпосередні учасники спільним інтересом чи відмінними. Головне, щоб у кінцевому результаті була досягнута мета, задля якої суб'єкти взаємодіють [218, с. 105]. Слід підтримати автора та зазначити, що будь-яка діяльність, яка здійснюється під час кримінального провадження, у широкому значенні, спрямована на виконання його завдань.

Ми поділяємо позицію В. С. Кузьмічова, що взаємодія – це процес спільної діяльності двох або більше суб'єктів, які здійснюють вплив один на одного, що змінює якісні характеристики діяльності кожного з них, в умовах взаємозв'язку пов'язує їх між собою для досягнення спільної мети [116, с. 26].

Законодавчо визначеними підставами взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами під час протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу, на нашу думку, є: спільність мети і завдань оперативних працівників з іншими суб'єктами, наприклад слідчого (лише об'єднавши свої зусилля, органи досудового розслідування й оперативних підрозділів зможуть ефективно їх виконати); однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів і слідчого (протоколи процесуальних дій, складених працівниками оперативних підрозділів, мають таке саме доказове значення, як і протоколи, складені слідчим); в) необхідність використання можливостей оперативного підрозділу та слідчого (слідчий вправі провадити слідчі (розшукові) та НСРД (ст. 40 КПК України), оперативний підрозділ може здійснювати НСРД у кримінальному провадженні виключно за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України).

Серед форм взаємодії оперативних підрозділів більшість науковців виокремлюють обмін оперативною та іншою інформацією; спільне планування, узгодження за часом та місцем і здійснення ОРЗ; допомогу наявними силами та засобами; тимчасову передачу негласних співробітників; обмін досвідом ОРД; проведення спільних оперативно-тактичних операцій; участь керівників у нарадах за результатами проведених заходів; видання спільних рекомендацій та інших праць науково-методичного характеру [135, с. 1044]. Водночас вибір форм взаємодії визначають самі учасники з огляду на конкретну обстановку. Вони різноманітні й залежать не тільки від конкретних умов, а й від специфіки діяльності названих суб'єктів взаємодії, їх реальних можливостей, низки суб'єктивних чинників [36, с. 100].

Основними нормативними актами, що регулюють процес взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами доказування під час реалізації

матеріалів оперативних розробок щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, є КПК України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» [72], а також Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля від 16 червня 2022 р. № 94/363/150/226/356 [172].

Ці нормативно-правові акти хоча й не містять визначення взаємодії, однак окреслюють їхні основоположні принципи, а саме:

- дотримання законності, конституційних прав і свобод громадян;
- комплексне використання сил і засобів;
- персональна відповідальність слідчого, керівників оперативних підрозділів за проведення й результати слідчих (розшукових) дій і НСРД;
- самостійність слідчого в прийнятті рішень, за винятком випадків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством;
- самостійність працівників оперативних підрозділів у виборі засобів і методів ОРД у межах чинного законодавства;
- узгодженість планування слідчих (розшукових) дій і НСРД тощо.

Метою взаємодії є забезпечення:

систематичний обмін матеріалами про осіб і місця, що становлять оперативне зацікавлення;

постійне інформування відділами один одного про обстановку на їх території обслуговування [193, с. 92];

розкриття кримінального правопорушення;

взаємного інформування про виявлені порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища та результати їх розгляду;

направлення державними органами у сфері охорони навколишнього природного середовища матеріалів (їх копій) заходів державного нагляду (контролю), які містять ознаки кримінального правопорушення, до органів поліції, СБУ;

залучення спеціалістів органів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, судових експертів державних спеціалізованих установ;

розгляду інших питань, що виникають при виконанні органами поліції, СБУ, прокуратури та іншими державними органами покладених на них завдань.

Робота кожного органу чітко регулюється процесуальними нормами. Взаємодію необхідно планувати у кожному конкретному випадку індивідуально. Учасники повинні діяти суворо, у межах своєї компетенції, не допускати змішування функцій слідчої й оперативно-розшукової діяльності. Для визначення форм взаємодії, спочатку необхідно проаналізувати вихідну інформацію й матеріали кримінального провадження, визначити задачі, які необхідно вирішити, обрати коло конкретних виконавців.

Оперативні підрозділи здійснюють СРД та НСРД у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітникам оперативних підрозділів заборонено здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Організація розстановки сил та засобів оперативними підрозділами Національної поліції України при проведенні НСРД є процесом, до складу якого входить формування стану оперативної готовності особового складу та

оперативно-технічних засобів, які проводяться за умови додержання конспірації проведених заходів з метою швидкого розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, що вчинені організованими злочинними групами [129, с. 299].

У практичній діяльності та теорії ОРД силами ОРД вважається її інтелектуальний потенціал, який відіграє вирішальну роль у розкритті оперативними підрозділами тяжких злочинів передбачених ч. 2–4 ст. 246 КК України [166, с. 118].

На думку опитаних співробітників оперативних підрозділів Національної поліції, до сил ОРД належать:

1) працівники оперативних підрозділів, які безпосередньо здійснюють ОРД та мають відповідні повноваження, передбачені ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

2) працівники оперативних підрозділів, що мають право здійснювати окремі ОРЗ, однак виключно на підставі доручення підрозділу-ініціатора;

3) працівники підрозділів, що не здійснюють безпосередньо ОРД, однак проводять її узагальнення, аналіз та оцінку (наприклад, підрозділи інформаційно-аналітичного забезпечення);

4) працівники інших підрозділів Національної поліції, що не мають законодавчо закріпленого права здійснення ОРД, однак залучаються до проведення окремих заходів ОРД (дільничні інспектори поліції) чи з метою легалізації отриманих унаслідок здійснення ОРД матеріалів та набуття ними статус речових доказів (слідчі);

5) особи, які гласно чи негласно співпрацюють з органами поліції на засадах добровільності та використовуються оперативними працівниками з метою виконання завдань ОРД.

Заслуговує на увагу думка В. М. Давидюка, який зазначає що: по-перше, відповідно до законодавства термін «сили оперативно-розшукової діяльності» використовується для позначення певного кола осіб, які залучаються до здійснення ОРД; по-друге, Законом України «Про оперативно-

розшукову діяльність» не розмежовується фактично визначення суб'єктів ОРД та сили ОРД, однак, за результатами аналізу положення ст. 5, 7, 8 та 14 Закону, поняття «сили оперативно-розшукової діяльності» є ширшим за «суб'єкти оперативно-розшукової діяльності» та охоплює останнє; по-третє, у загальному вигляді дефініцію «сили оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції» слід розуміти як узагальнююче поняття, що охоплює собою всі категорії осіб, які безпосередньо виконують оперативно-розшукові та процесуальні завдання або залучаються уповноваженими підрозділами для сприяння чи безпосереднього їх виконання [40, с. 72].

Отже, силами організації ОРД та негласної роботи є уповноважені підрозділи, їх службові особи, які наділені повноваженнями на прийняття відповідних в ОРД рішень і проведення ОРЗ, а також громадяни, з якими встановлено негласне співробітництво на засадах добровільності, представники громадськості, засобів масової інформації від яких отримуємо оперативно значиму інформацію [152, с. 32].

Згідно з соціологічним опитуванням респондентів до оперативно-розшукових сил, які використовуються у протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу, належать ті які:

безпосередньо здійснюють ОРД та негласну роботу (оперативні працівники підрозділів карного розшуку, оперативної служби, ОТЗ) – 100 %;

сприяють оперативним підрозділам у здійсненні ОРД та негласної роботи на негласній основі (негласні позаштатні працівники, зокрема агенти, оперативні контакти) – 72 %;

залучені оперативними підрозділами для виконання разових або постійних завдань без дотримання конспірації (представники громадськості) – 61 %;

передають інформацію, одержану в процесі проведення власних розслідувань (представники недержавних служб безпеки, засобів масової інформації) – 59 % (додаток В).

Ми поділяємо позицію таких учених, як А. Я. Дубинський, В. В. Топчій, Л. Д. Удалова, які виокремлюють дві форми взаємодії: *процесуальну* (надання допомоги слідчому під час провадження НСРД (ст. 40 КПК України); доручення і вказівки слідчого щодо проведення НСРД (ст. 40, 246 КПК України); фіксація та передача слідчому (прокурору) результатів проведення НСРД (ст. 252 КПК України) й *організаційну* (непроцесуальну) – узгоджена діяльність у складі СОГ; погоджене планування спільних НСРД; обмін оперативною значущою інформацією; спільне використання сил і засобів; консультації; координація проведення НСРД; спільний аналіз причин та умов, що сприяють учиненню злочину, й обговорення запобіжних заходів [48; 226].

Наприклад, взаємодію оперативних підрозділів СБУ з підрозділами НП України здійснюють у двох напрямках:

стратегічному (реалізація державної політики у сфері протидії злочинності у сфері довілля, усунення причин та умов її існування, удосконалення правової бази протидії злочинності);

тактичному (виявлення, документування злочинів, пов'язаних із лісовою сферою).

Під час опитування оперативні працівники на запитання «Які форми взаємодії Ви використовуєте з іншими суб'єктами доказування під час реалізації матеріалів оперативних розробок?» дали такі відповіді: процесуальні (67,3 %); організаційні (32,7 %).

На нашу думку, таке розмежування форм взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами є умовним, тому що процесуальні форми взаємодії детальніше регламентовані в КПК України, а організаційні визначено у відомчих наказах та інструкціях, що не завжди відповідають вимогам КПК України.

Реалізацію матеріалів оперативної розробки необхідно проводити після встановлення достовірних даних про механізм підготовки до дій передбачених ст. 246 КК України в кожному конкретному випадку, фактичну участь у злочинній діяльності всіх причетних осіб. Це пов'язано зі складністю

кримінальних проваджень за фактами незаконної порубки лісу та його збуту за межі України. Важливе значення має встановлення кола всіх осіб, за допомогою яких здійснювали підготовку до вчинення незаконної порубки. Найоптимальнішим варіантом реалізації таких матеріалів є затримання фігуранта «на гарячому».

З огляду на значний обсяг ОРЗ, які необхідно здійснити працівникам оперативних підрозділів (зокрема спільно з працівниками компетентних органів іноземних держав), необхідність постійного оцінювання інформації щодо можливості її використання в побудові доказової бази, одразу вже на початковій стадії кримінального провадження доцільно вирішувати питання про створення СОГ для забезпечення швидкого розслідування кримінального провадження. Після цього керівник оперативного підрозділу з дотриманням режиму таємності надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання в разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, які засвідчують наявність у їхніх діях ознак злочину.

Слідчий є керівником СОГ. Відповідно до КПК України він наділений правом давати оперативним підрозділам письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Доручення, які даються оперативному підрозділу, реєструються в канцелярії територіального органу, підрозділу поліції та передаються в порядку, передбаченому нормативним актом про організацію діловодства. Доручення слідчого – обов'язкові для виконання оперативним підрозділом [71].

Оперативні підрозділи під час розслідування розкрадання лісодеревини, проводять роботу розвідувального-розшукового характеру. Також вони зобов'язані інформувати слідчого про результати проведення оперативно-розшукових заходів [222].

Під час розслідування розкрадання лісодеревини можуть використовуватись такі оперативно-розшукові заходи:

- оперативне спостереження в місцях можливої появи злочинця;

- переслідування злочинця по «гарячих» слідах;
- виявлення осіб, які раніше вчиняли аналогічні кримінальні правопорушення, і перевірка їхньої причетності до даного кримінального правопорушення;
- встановлення свідків (очевидців) і одержання від них пояснень про подію, що відбулася; обстеження прилягаючої до місця вчинення кримінального правопорушення території.

При плануванні проведення заходів оперативні підрозділи враховують думки слідчого, щоб не виникало ускладнень під час розслідування. А слідчий повинен інформувати старшого з оперативних працівників про напрямки розслідування.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) в складі СОГ на місці події:

- 1) відповідає за якісну фіксацію всієї «слідової» інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього;
- 2) за зовнішніми характеристиками проводить експрес-аналіз вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;
- 3) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;
- 4) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які містять «слідову» інформацію про вчинене правопорушення;
- 5) надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Кінолог зі службовою собакою у складі СОГ на місці події під час розслідування розкрадання лісодеревини може вчиняти такі дії:

1) позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; інформації, визначає доцільність його застосування;

2) за узгодженням зі слідчим визначає межі ОМП і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі існуючої інформації;

3) обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншою власністю особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо);

4) уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення;

5) бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

6) використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку за її запаховими слідами особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

7) доводить до відома керівника слідчо-оперативної групи інформацію про можливе походження запахоносіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення;

8) за відсутності можливостей застосування службового собаки або у випадку втрати ним сліду діє за вказівкою керівника слідчо-оперативної групи;

9) разом з іншими працівниками поліції, застосовуючи службового собаку, бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення [71; 154].

У разі виїзду СОГ за викликом особи органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, які виявили правопорушення та/або здійснили виклик, можуть бути залучені слідчим (дознавачем) для надання консультації з питань, що потребують спеціальних знань і вмінь, у тому числі при огляді місця події, про що зазначається у протоколі ОМП. Службові (посадові) особи органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, які виявили правопорушення та/або повідомили про його виявлення, сприяють прокурору, працівнику органу поліції, Служби безпеки України у з'ясуванні обставин вчинення кримінального правопорушення, у тому числі при огляді місця події, а в разі з'ясування обставин вчинення кримінального проступку – надають пояснення, висновки, допомогу щодо зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису [172].

Ми поділяємо думку В. В. Пивоварова, згідно з якою слідчому під час реалізації матеріалів оперативної розробки мають бути надані всі необхідні матеріали, а також його проінформовано щодо тіньових, негативних моментів, які виявилися в процесі документування цих злочинів, оскільки згодом вони можуть негативно позначитися на провадженні [156, с. 103].

Практика засвідчує (83 % респондентів), що найефективнішим під час реалізації матеріалів оперативної розробки фігурантів, пов'язаних із лісовою діяльністю, є одночасне затримання всіх розроблюваних осіб.

Про затримання кожного не повинні знати інші учасники групи. Раптове затримання є найпродуктивнішими стосовно доведення їхньої вини. Відсутність відомостей про того, кого зі співучасників затримано, де перебуває, які дає свідчення та від яких джерел оперативні підрозділи мають володіють інформацією про їхню злочинну діяльність, створює психологічну

обстановку, яка спонукає затриманих до міжособистісних конфліктів, що сприяє отриманню оперативним працівником правдивої інформації стосовно фігурантів.

Цей прийом застосовують у разі, якщо зібрані матеріали забезпечують упевненість у тому, що фігурантів буде затримано з подальшим обранням запобіжного заходу – тримання під вартою.

Затримання декількох розроблюваних застосовують, коли задокументовано злочинні дії не всіх, а лише декількох учасників протиправної лісової діяльності й тільки в тому випадку, якщо їх затримання не зможе негативно вплинути на документування інших (51 %).

Затримання одного зі співучасників такої протиправної діяльності таємно від інших можуть застосовувати в тих випадках, якщо його в обов'язковому порядку буде затримано або заарештовано, а також за необхідності зашифрування використовуваних у розробці негласних джерел.

Важливим елементом взаємодії є оперативний обмін інформацією про стан і результати роботи. В обміні інформацією між слідчим та іншими суб'єктами взаємодії виражається двосторонній характер їхньої взаємодопомоги. Взаємне інформування необхідне для коригування й узгодження планів слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Таке має особливе значення для планування оперативно-тактичних комбінацій, успіх яких цілком залежить від того, наскільки точно дотримуються її учасники строків і черговості виконання ОРЗ і СРД [246, с. 27].

Достатньо широко взаємодія оперативних підрозділів регламентується на міжвідомчому рівні стосовно боротьби з організованою злочинністю. Передбачено тактичний напрям взаємодії, тобто виявлення, документування й припинення діяльності організованих злочинних груп, злочинних організацій, попередження, розкриття й розслідування вчинених ними злочинів, розшук, затримання учасників організованих злочинних формувань (п. 4.2). Наведений напрям взаємодії передбачає обмін оперативною інформацією, що становить інтерес для боротьби з організованою злочинністю (п. 5.2), проведення

узгоджених оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів (п. 5.5) [175]. Відповідні спільні пошукові заходи (розвідувальне опитування, оперативна установка, особистий пошук, оперативний огляд публічно доступного місця; радіотехнічний огляд (радіорозвідка) та інші) сьогодні набувають особливої актуальності у лісових районах країни (Житомирська, Закарпатська, Рівненська, Херсонська, Чернігівська області та ін.) у процесі встановлення осіб, причетних до вчинення (підготовки), створення міжнародних організованих формувань по збуту лісу тощо.

Проведений аналіз широкого спектру поглядів щодо поняття взаємодії загалом, а також у правоохоронній діяльності зокрема, надає можливість висловити власне бачення щодо визначення цього терміну. Так, під взаємодією підрозділів Національної поліції України з іншими правоохоронними органами, а також установами, організаціями та громадськістю у протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу необхідно розуміти як передбачену чинним законодавством та угоджену за часом, місцем і послідовністю проведення системи певних взаємодоповнюючих дій, направлених на реалізацію повноважень слідчого у цій сфері з використанням можливостей оперативних підрозділів, інших суб'єктів, які не є оперативними, інших правоохоронних органів і органів державної влади та місцевого самоврядування, окремих громадян.

Головним завданням взаємодії є своєчасне виявлення, якісне документування кримінальних правопорушень, забезпечення їх повного, всебічного та об'єктивного розслідування, притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності, відшкодування заподіяної злочинами шкоди, відновлення порушених прав громадян [17, с. 217].

Така діяльність спрямована на:

- 1) систематичний обмін матеріалами про осіб і місця, що становлять оперативне зацікавлення;
- 2) постійне інформування відділами один одного про обстановку на їх території обслуговування. Вказана інформація часто містить відомості про

факти готування до вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення, що має значення для вжиття відповідних запобіжних заходів, вчасного припинення кримінального правопорушення й затримання винуватих у його вчиненні. Коли ж заходи запобігання не застосовані вчасно, і кримінальне правопорушення було вчинено, тоді така інформація має значення для встановлення ділянки місцевості, на якій вчинене діяння.

Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами під час реалізації матеріалів оперативних розробок щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, – це процес спільної діяльності або погоджені за часом, місцем і метою дії двох або більше вповноважених суб'єктів, у процесі яких застосовують сукупність тактичних прийомів і методів (кримінально-процесуальних й оперативно-розшукових заходів) із забезпечення можливості використання одержаної відповідно до вимог чинного законодавства оперативно значущої інформації для ефективного виконання завдань ОРД та кримінального судочинства.

Підставами взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами під час протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу, є: а) *спільність мети і завдань* оперативних працівників з іншими суб'єктами доказування (наприклад слідчого); б) *однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів і слідчого* (протоколи процесуальних дій, складені працівниками оперативних підрозділів, мають таке саме доказове значення, як і протоколи, складені слідчим); в) *необхідність використання можливостей оперативного підрозділу та слідчого* (слідчий вправі провадити слідчі (розшукові) дії та НСРД (ст. 40 КПК України), оперативний підрозділ може здійснювати НСРД у кримінальному провадженні виключно за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України).

Слідчий також взаємодії з органами державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища (Держекоінспекція, Держлісагенство та ін.). Такий орган та його службова (посадова) особа у разі виявлення при здійсненні повноважень діяння передбаченого ст. 246 КК

України, зобов'язані невідкладно, але не пізніше трьох робочих днів з часу оформлення матеріалів заходу нагляду (контролю) уповноваженою службовою особою органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, надіслати територіальному органу поліції або СБУ за місцем вчинення кримінального правопорушення та з урахуванням підслідності, передбаченої ст. 216 КПК України, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення.

Передумовою такої взаємодії є вивчення слідчим чинного екологічного законодавства, нормативних актів міністерств, відомств, органів місцевого самоврядування щодо охорони навколишнього природного середовища, оскільки первинні матеріали про екологічні злочини надходять, як правило, від органів, що здійснюють екологічний контроль.

Якщо захід державного нагляду (контролю) проводиться центральним органом державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища або його службовою (посадовою) особою, таке повідомлення згідно з підслідністю направляється до центрального органу управління Національної поліції України або Центрального управління СБУ [172].

Письмове повідомлення повинно містити: короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, дату його вчинення або дату й час його виявлення, місце вчинення (у разі відсутності адреси – опис місцевості й координати (за можливості), його попередню кваліфікацію із зазначенням ст. 246 КК України; норми законодавства, які порушено; відомості про суб'єкта господарювання або особу, щодо якої є обґрунтовані підстави вважати, що нею вчинено правопорушення; відомості про потерпілого або юридичну особу, якій завдано шкоду (збитки); відомості про завдання шкоди (збитків) навколишньому природному середовищу, у тому числі лісовому господарству; суму (розмір) заподіяної шкоди (збитків); у разі неможливості визначити розмір матеріальної шкоди (збитків) орган державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного

середовища інформує про це орган поліції, СБУ для вирішення питання про забезпечення організації проведення експертної оцінки або здійснення інших дій (якщо здійснення таких дій виходить за межі компетенції органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища), без яких визначити такий розмір неможливо; інші відомості, які мають значення для розгляду повідомлення про кримінальне правопорушення [172].

Органи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища щоквартально до 10 числа місяця, наступного за кварталом, проводять з органами поліції, СБУ та прокуратури звірки результатів розгляду переданих їм поточного року повідомлень. Для цього органом державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища складається акт звірки (додається) за підписом керівника або його першого заступника, заступника, два примірники якого надсилаються до органу поліції, СБУ або прокуратури, який, за інформацією, наявною в органі державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, отримав на розгляд повідомлення. Якщо повідомлення не направлялися, акти звірки з ними не складаються.

За наявності в органі державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища відомостей, у тому числі отриманих за результатами попередніх взаємних звірок, про проведення досудового розслідування іншим органом ніж тим, до якого направлялося повідомлення, звірка проводиться з тим органом, який здійснює досудове розслідування.

Здійснюючи протидію розкраданню лісодеревини НАБУ співпрацює з Держлісагенством. Про це свідчить підписаний Меморандум між Держлісагентством та НАБУ про співпрацю та обмін інформацією. Метою Меморандуму є взаємна зацікавленість сторін у розвитку співробітництва щодо вчасного обміну інформацією та відомостями для оперативного, всебічного і неупередженого розгляду інформації у питаннях, що становлять компетенцію сторін відповідно до законодавства України. Серед основних напрямів

співпраці є здійснення інформаційно-аналітичної роботи, обміну інформацією з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ. Також це інформаційна та організаційна взаємодія та вжиття заходів у випадку виявлення Держлісагентством ознак підготовки або вчинення кримінальних корупційних злочинів, підслідних НАБУ. Співпраця реалізовуватиметься шляхом: – вироблення єдиних спільних підходів, механізмів, рекомендацій у сфері запобігання та протидії корупції; – надання документів та інформації; – проведення спільних зустрічей, публічних дискусій, зустрічей з громадськістю та ін., а також розроблення проектів законів та нормативно-правових актів у зв'язку із запобіганням та протидією корупції [133].

Одним із головних компонентів протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу є належне інформаційно-аналітичне забезпечення такої діяльності, що охоплює в себе збирання, оброблення, оцінювання інформації про стан довкілля, наявність, розповсюдженість, якість природних ресурсів (системи моніторингу, кадастрів, обліку природних ресурсів), визначення екологічної місткості та репродуктивної спроможності довкілля, прогнозування змін його стану [187, с. 586]. Забезпечення функціонування загальнодержавної інформаційно-аналітичної системи моніторингу довкілля регламентується Положенням про державну систему моніторингу довкілля, затвердженим постановою КМУ від 30.03.1998 № 391, що визначає його як відкриту інформаційну систему, пріоритетами функціонування якої є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства; збереження природних екосистем; відвернення кризових змін екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям [179; 224].

Проводячи СРД під час розслідування, слідчий також часто взаємодіє із спеціалістом. Відповідно до ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів, може надавати консультації під час

досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [112]. Спеціаліста доцільно залучати для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів тощо). Спеціаліст надає допомогу слідчому у виявленні слідів кримінального правопорушення, встановлення механізму їх утворення, в розшуку, вилученні та збереженні речей і документів, що мають значення для кримінального провадження [112].

При оглядах слідчий, прокурор особисто або за допомогою спеціаліста мають право робити вимірювання, складати плани, креслення, застосовувати фотографування, проводити фото- і відеозйомку місцевості і предметів, які на ній перебувають, а також робити зліпки знайдених слідів ніг, рук та ін. Все це має бути відображено у протоколі. Плани, креслення, схеми, фотографії й відеозапис – додатки до протоколу, які не замінюють протоколу, як основного процесуального документа, де зафіксована увесь хід проведення й отримання результатів огляду [111, с. 528].

Прокурор також є суб'єктом взаємодії зі слідчим під час розслідування. Відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та наділений відповідними повноваженнями, зокрема: розпочинати досудове розслідування; мати повний доступ до матеріалів, документів, інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором термін СРД, НСРД, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення; доручати проведення процесуальних дій відповідним оперативним підрозділам та ін.

Як свідчать матеріали практики, слідчому під час розслідування знищення (пошкодження) лісових масивів доцільно взаємодіяти із співробітниками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, державної служби заповідної справи та ін. Під час розслідування

злочинів, вчинених шляхом порушення встановлених правил екологічної безпеки, у слідчого виникає необхідність у взаємодії з органами Міністерства екології та природних ресурсів України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, державного комітету України із стандартизації, метрології та сертифікації, органів державного департаменту ветеринарної медицини та ін.

Найчастіше взаємодія слідчого з державними органами охорони навколишнього природного середовища реалізується в таких процесуальних формах як залучення фахівців до участі у СРД (передусім в огляді місця події), проведення судових експертиз та одержання слідчим консультацій від відповідних фахівців щодо: 1) нормативної документації, що регламентує діяльність, яка підлягає перевірці; 2) технології виробництва, організації контролю та обліку виробничої діяльності; 3) характеру документів, що відображають діяльність підприємств, установ, організацій, порядку й особливостей документообігу; 4) спеціальної технічної, наукової, методичної літератури; 5) змісту питань для проведення експертного дослідження.

Важливою формою взаємодії слідчого з контролюючими органами є використання інформаційних можливостей цих органів, оскільки зафіксовані в робочих документах екологічного контролю дані можуть бути корисними для розслідування. Наприклад, якщо джерело забруднення не встановлено, інформація екологічних органів може сприяти його пошуку. Зафіксовані у відповідних документах дані щодо фактів витоку з господарських об'єктів шкідливих речовин в обсягу, що перевищує встановлені норми, відомості про час, масштаби інциденту, хімічний склад газопилових викидів та інше дають підстави для послідовного звуження кола підозрюваних джерел та оперативного встановлення шуканого [151, с. 316–317].

Не можна оминути взаємодію слідчого і з митними органами, оскільки ними можуть бути виявлені ознаки вчинення транснаціонального злочину проти довкілля на стадії перетинання державного кордону. Також дієвою формою взаємодії правоохоронних органів є взаємодія з громадськістю та

засобами масової інформації у виявленні, розслідуванні та попередженні злочинів проти довкілля. Участь громадськості у виявленні та розслідуванні злочинів переважно не пов'язана з підготовкою та виконанням СРД, а головним чином зводиться до наступних форм: а) повідомлення органів досудового розслідування про вчинені злочини; б) створення громадських формувань, громадських помічників співробітників правоохоронних органів. Але можуть бути випадки, коли громадськість може бути залучена до підготовки та здійснення слідчих (розшукових) дій, зокрема: а) під час слідчого експерименту чи реконструкції обстановки; б) для виявлення джерел інформації про обставини, які розслідують; в) для забезпечення охорони ходу СРД, які проводять (наприклад, ОМП); г) для виконання окремих технічних прийомів, необхідних для проведення СРД, пошукових дій для виявлення та вилучення речових доказів; д) під час здійснення окремих організаційних заходів з профілактики.

Отже, взаємодія слідчого з іншими підрозділами правоохоронних органів, державними та громадськими інституціями, окремими громадянами є дієвим інструментарієм підвищення ефективності протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу є протиправною діяльністю, яка охоплює значну кількість дій, які не завжди протиправні, проте отримання інформації про які дозволяє припустити, що окремі особи здійснюють готування чи вчинення кримінальних протиправних дій та мають намір на подальшу його реалізацію (84 %), зокрема погодження санітарних рубок та контроль здійснюють підприємства, установи і організації, що належать до сфери управління Держлісагентства, а також місцеві органи влади, як наслідок – ризики необґрунтованості проведення

таких рубок, а також наявність корупційної складової під час встановлення, оформлення та розгляду фактів незаконних рубок (місцева адміністрація – прокуратура – поліція – Держлісагенство, Держлісохорона – органи екологічного контролю (Держекоінспекція)).

Матеріали кримінальних проваджень засвідчили, що у зв'язку з переходом лісової промисловості України у 2019 р. на міжнародні (ISO) та європейські (EN) стандарти й технічні умови у процесі встановлення обставин вчинення кримінальних протиправних дій передбачених ст. 246 КК України та внесення відомостей до ЄРДР необхідно враховувати скасування усіх стандартів ГОСТ (до 1992 р.) і введення нових європейських стандартів класифікації та вимірювання лісо– та пиломатеріалів. При цьому, з метою протидії експорту ділової деревини (пиловників) як дров паливних необхідно звертати увагу на обмеження довжини таких дров під час поставок за межі митної території України двома метрами й перевезення вантажів за кодом 4401 (деревина паливна у вигляді колод, полін, хмизу, гілок, сучків тощо).

2. Визначено особливості обстановки на об'єктах (місцях) вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, зокрема: на таких об'єктах (місцях) обстановка постійно ускладнена масовою, організованою вирубкою лісу місцевим населенням; зосередження криміналітету у місцях незаконної порубки, перевезення, зберігання, збуту лісу сприяє вчиненню кримінальних правопорушень загальнокримінальної спрямованості у зв'язку з переділом ринку лісу та контролем над лісовими масивами (територіями). З урахування наявних сил і засобів визначено три стани криміногенної обстановки на об'єктах (місцях) вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, які відрізняються між собою рівнем злочинності – від низького (контрольованого) до високого – складаної криміногенної ситуації, яка вимагає залучення додаткових сил і засобів для її стабілізації.

3. Головними факторами формування слідчої ситуації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є об'єктивні

(характер первинних фактичних даних, які стали підставою для початку кримінального провадження (інформація щодо вирубки лісу одержана від випадкової особи, яка несподівано опинилася на лісовій ділянці; інформацію про протиправні дії отримано унаслідок проведення оперативно-розшукових заходів або комплексу перевірочних заходів (контрольно-наглядових, ревізій) фінансово-господарської діяльності контролюючими органами (уповноваженими особами)); об'єкт, час (період часу, сезон, час року тощо), місце, спосіб (механізм) вчинення кримінального правопорушення; характер та ступінь завданої шкоди; характер збереженості первинного стану обстановки місця події та зміни, що внесені в навколишню обстановку кримінальним протиправним діянням; характер збереженості слідової картини, наслідків та можливість їх вивчення; обсяг та зміст вже зібраної доказової інформації (показання свідків-очевидців, наявність документів доказового характеру, виявлених слідів та встановлених наслідків тощо); наявність та обсяг відомостей, що орієнтують слідчого на можливі джерела (шляхи одержання) доказової інформації; тривалість часу який сплинув від моменту вчинення протиправного діяння до початку кримінального провадження, а також час, який має слідчий для прийняття рішень та їх реалізації) і суб'єктивні (місце проживання, особисті якості, життєвий досвід злочинця; позиція, яку має підозрюваний щодо органу досудового розслідування; поінформованість злочинця та інших зацікавлених осіб щодо доказів, які має слідчий; інтенсивність протидії досудовому розслідуванню з боку осіб, зацікавлених у результатах кримінального провадження, наявність (відсутність) конфлікту; ставлення до розслідування свідків; особисті якості та життєвий і професійний досвід слідчого; залучення спеціалістів у лісовій сфері тощо) чинники.

4.3 урахуванням існуючих у криміналістиці класифікацій слідчих ситуацій запропоновані слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, зокрема сприятливі та несприятливі (якщо затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення провину не визнає, то залучати його до ОМП

не рекомендується через небезпеку втрати криміналістично важливих слідів. Необхідно невідкладно провести оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення осіб з якими спілкувався затриманий безпосередньо до того, як була здійснена порубка, з ким він йшов в ліс і з якою метою тощо); безконфліктні та конфліктні (при безконфліктній ситуації і визнання незаконним лісорубом своєї провини необхідно повною мірою використовувати відомості, отримані від затриманого, перевіряючи їх фактично наявними даними, активно залучаючи його до проведення СРД (перевірка показань на місці), яким характерні епізодність, проблемність, конфліктність, непостійність, ризикованість.

5. Проаналізовано положення КПК України, законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Національну поліцію», а також спільних наказів, відомчих (міжвідомчих) інструкцій з виокремленням видів, напрямів, рівнів, форм, етапів та особливостей відповідних правовідносин. Така спільна діяльність суб'єктів протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу має бути погоджена за часом, місцем і метою, що включає сукупність тактичних прийомів і методів (кримінально-процесуальних заходів й ОРЗ) із забезпечення можливості використання одержаної, відповідно до вимог чинного законодавства, оперативно значущої інформації для ефективного виконання завдань кримінального судочинства.

6. Важливим елементом взаємодії є оперативний обмін інформацією про стан і результати роботи. В обміні інформацією між слідчим та іншими суб'єктами взаємодії виражається двосторонній характер їхньої взаємодопомоги. Взаємне інформування необхідне для коригування й узгодження планів процесуальних дій та організаційних заходів. Оцінюючи стан взаємодії між оперативними підрозділами Національної поліції, СБУ й органами прокуратури, більшість респондентів вважають його незадовільним через те, що органи прокуратури (як ініціатори заходів) не завжди поінформовані про можливості оперативних підрозділів (82 %). До того ж відсутність чіткого унормування засад і порядку взаємодії органів прокуратури

та працівників оперативних підрозділів (до початку кримінального провадження) без визначення між ними «зворотних зв'язків» загрожує порушенням законності й розголошенням службової таємниці (50 %), а також витоку інформації на стадіях погодження отримання дозволів на проведення ОРЗ і НСРД (32 %).

Також, така взаємодія закріплена законодавчими актами лише в частині обміну інформацією та підзаконними актами – щодо проведення окремих заходів спільно з СБУ, Держприкордонслужбою України. Невідкладною потребою залишається прийняття єдиного міжвідомчого нормативно-правового акта, яким закріплюватимуться питання взаємодії правоохоронних органів, зокрема їх оперативних підрозділів, у процесі виявлення, припинення і розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, а також запобігання їх учиненню.

7. Особливість взаємодії під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу визначається потребою у створенні та забезпеченні процесуальної діяльності СОГ, забезпечення взаємодії у процесі провадження досудового розслідування та здійснення постійного взаємообміну інформацією. До складу СОГ входить слідчий, оперативний працівник, дільничний офіцер поліції, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), кінолог зі службовою собакою, а також залучаються керівники та працівники органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, лісового господарства.

РОЗДІЛ 3

ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ

3.1. Організація і тактика проведення слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження

Криміналістичне розроблення окремих методик розслідування здійснюється тривалий час й пов'язане з визначенням методологічних передумов і закономірностей, що властиві розслідуванню злочинів як інформаційно-пізнавальній діяльності. Утім, досягнуте сьогодні ще не дає змоги констатувати, що в криміналістиці завершено побудову цілісної, логічно несуперечливої, розгорнутої системи наукового знання, що характеризує зазначений об'єкт. Низка принципово важливих питань, зокрема стосовно структурування процесу розслідування, мають дискусійний характер, що визначається недостатньою розробленістю вихідних методологічних положень, з урахуванням яких слід підходити до вивчення цього питання та інтерпретувати отримані дані в контексті предмета цього дослідження.

Питання про структуру процесу розслідування, цілі й завдання на кожному з етапів, про їх співвідношення зі стадіями кримінального процесу неодноразово обговорювались у літературі. Висловлювались різні точки зору про їх зміст і значення, подібність і розбіжність, характер взаємозв'язків [220, с. 133]

Кримінальний процесуальний закон у структурі досудового розслідування, на відміну від стадій процесу, не виділяє жодних етапів – тому вчені-процесуалісти акцентують увагу, зазвичай, на певних процесуальних рішеннях (внесення відомостей до ЄРДР, початок досудового розслідування, обрання запобіжного заходу, притягнення особи як обвинуваченого та ін.). У

криміналістиці розслідування кримінального правопорушення розглядають як систему взаємопов'язаних і скоординованих процесуальних дій, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення й використання доказів. Тому на певних відрізках розслідування, залежно від умов, у яких діє слідчий, та вирішуваних ним тактичних завдань, може бути виокремлено відповідні підсистеми дій. Саме тому в криміналістичній методиці запроваджено періодизацію процесу розслідування з виділенням етапів [141; 96; 97].

З урахуванням системного підходу, аналізу та узагальнення наукових поглядів, дозволимо собі виокремити низку теоретичних передумов, що стосуються періодизації процесу розслідування та мають значення для розробки окремих криміналістичних методик, зокрема в контексті нашого дослідження.

Розслідування кримінальних правопорушень за формою та змістовно є складною динамічною системою, що перебуває в постійному зв'язку із системою злочинної діяльності [162, с. 17]. Пізнавальна діяльність, що здійснюється під час розслідування, має цілу низку характерних особливостей. Ці особливості мають бути враховані при розробленні окремих криміналістичних методик [9, с. 15]. Водночас розслідування є роботою з інформацією.

У рамках вчення про розслідування кримінальних правопорушень почали вивчати специфіку окремих видів інформації: доказової, криміналістичної, оперативно-розшукової, певні аспекти та параметри оцінки якої розглядалися у багатьох дослідженнях з проблем кримінального процесу, криміналістики й теорії ОРД [131; 126; 124]. У криміналістиці, зазвичай, використовують поняття «криміналістична» або «криміналістично значуща» інформація [33].

Під криміналістично значущою інформацією слід розуміти відомості процесуального та непроцесуального характеру про подію злочину та його учасників, одержані слідчим чи іншим суб'єктом кримінально-процесуальної чи ОРД під час розслідування за допомогою рекомендованих криміналістикою

методів, приймів і засобів, що можуть бути використані як докази, характеризувати їх джерела, бути засобами доказування, а також сприяти вирішенню різних методичних й організаційно-тактичних завдань [219, с. 161].

Застосування криміналістичного й процесуального підходів до розгляду періодизації розслідування свідчить про існування важливої теоретичної проблеми, яка має значення для формування окремих методик: з урахуванням обраних критеріїв розподілу процесу розслідування на етапи диференціюють програми пошуково-пізнавальної діяльності слідчих та оперативних працівників, конкретизують проміжні цілі й засоби розкриття злочинів та кримінально-процесуального доказування. Загальний підхід до розподілу процесу розслідування на етапи не можна абсолютизувати та догматизувати. Намагання створити певний універсальний критерій визначення змісту та тривалості етапів розслідування, «підігнати» їх до будь-якої методики, у принципі, є неприйнятними. Водночас обрання для цього лише процесуальних критеріїв позбавляє процес розслідування пошукового спрямування.

На наш погляд, етапи розслідування в окремій криміналістичній методиці повинні відображати змістовні особливості роботи слідчого у кримінальній справі на певних її часових відрізках. Як вважає А. Ф. Волобуєв, процес розслідування слід розглядати як послідовний перехід від неповного до досконалого знання, пов'язаний з вирішенням тактичних завдань, у зв'язку з цим етап розслідування є певним проміжним пунктом у процесі розслідування, що характеризує стан слідства з точки зору повноти вирішення його завдань і визначається прийнятими процесуальними рішеннями [25].

Беручи за основу традиційну триступінчасту схему періодизації процесу розслідування (початковий, наступний і завершальний етапи), слід зауважити на змістовній складовій цих етапів залежно від характеру пошуково-пізнавальних завдань, а також відповідних засобів і методів їх розв'язання.

У нашому дослідженні звернемо увагу на початковий етап розслідування – початок пошуково-пізнавальної діяльності слідчого. Як зазначає В. І. Галаган, дослідження проблем діяльності слідчого на початковому етапі

розслідування, що характеризується дефіцитом вихідної інформації, необхідністю її швидкого відшукування, надійного закріплення та глибокого дослідження, є актуальним для криміналістичної методики [33, с. 2].

За оцінками експертів, саме початковий етап розслідування значною мірою визначає успіх подальшої роботи у кримінальному провадженні, оскільки в цей період застосовують найширший комплекс криміналістичних прийомів і засобів розкриття кримінального правопорушення, слідчих та організаційних дій, оперативно-розшукових заходів [95, с. 153–154.].

Криміналістичні рекомендації щодо організації початкового етапу розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, зазвичай, охоплюють питання:

- організації перевірки інформації про кримінальне правопорушення, а також оцінки її результатів для обґрунтованого розслідування;
- відібрання пояснень, витребування (вилучення) документів та інших необхідних матеріалів з підприємств, установ та організацій;
- використання спеціальних знань у формі консультацій, організації експертних досліджень, спеціальних перевірок та ін.;
- проведення СРД (їх комплексів, тактичних операцій) та НСРД з урахуванням типових слідчих ситуацій.

Розслідування має бути спрямоване на встановлення обставин, що мають значення для повного, всебічного та об'єктивного з'ясування події кримінального правопорушення та винних осіб. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, у кримінальному процесі називають предметом доказування. Коло цих обставин може бути розширено й уточнено. На основі цієї конкретизації визначається спрямування процесуальних дій, особливості застосування тактичних прийомів і криміналістичних засобів [109, с. 451].

Таким чином, після початку кримінального провадження здійснюють низку процесуальних дій, зокрема СРД, за допомогою яких збирають і перевіряють докази. Перелік цих дій чітко визначено в кримінальному

процесуальному законі. Проте не є обов'язковим, щоб у процесі розслідування за кожним кримінальним провадженням усі вони виконувалися. Залежно від конкретних обставин, тобто від сформованої слідчої ситуації, особа, яка провадить розслідування, самостійно вирішує, які саме дії, коли і в якій послідовності слід проводити.

Загальні вимоги до проведення СРД зазначено в ст. 223 КПК України, а саме: це встановлені законом найбільш суттєві правила проведення СРД, дотримання яких покликано забезпечити законність та обґрунтованість їх проведення, досягнення їх мети та вирішення завдань кримінального провадження [109, с. 368]. СРД проводяться лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК України) і лише в межах строків, передбачених ст. 219 КПК України, крім випадків їх ініціювання судом згідно ч. 3 ст. 333 КПК України. Будь-які СРД, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими

Підставами для проведення СРД є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (ч. 2. ст. 223 КПК України). Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної СРД. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, зацікавлені в результатах кримінального провадження [234, с. 83]. При пред'явленні особи чи речі для впізнання, освідування особи, законодавством також передбачено не менше двох понятих. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної СРД (ч. 7 ст. 223 КПК України). Перед проведенням СРД особам, які беруть у ній участь, відповідно до їх процесуального статусу, роз'яснюються права й обов'язки, передбачені КПК України, процесуальний порядок проведення СРД, а також повідомляється про відповідальність, установлену законом.

Розслідування будь-якого злочину передбачає планування цього процесу. У криміналістичній літературі зазначено, що планування розслідування є основним методом організаційно-управлінської діяльності в кримінальних провадженнях. За своїм змістом і функціями планування – це складний процес визначення шляхів, способів, засобів, сил і строків успішного досягнення заздалегідь поставленої мети.

Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, як і розслідування будь-яких групових кримінальних правопорушень, передбачає проведення відповідних СРД чи тактичних операцій як засобів впливу на ситуації, що виникають. Ідеться, зокрема, про такі СРД, як огляди (місця події, документів, транспортних засобів, пилорам, складів тощо), обшук, допити (підозрюваного, потерпілих та свідків), а також тимчасовий доступ до речей і документів, витребування та отримання документів, висновків ревізій та актів перевірок (в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України), судові експертизи. Причому *своєрідність тактики проведення зазначених СРД полягає в тому, що здебільшого процес розслідування відбувається, як правило, паралельно з розслідуванням предикатного кримінального правопорушення, наприклад кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Це вимагає від слідчого застосування комплексного підходу як до організації розслідування загалом, так і тактики проведення окремих СРД зокрема.*

Огляд. Однією зі СРД, від своєчасності та якості проведення якої може залежати успіх розслідування у кримінальному провадженні загалом, є огляд. Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення [112]. Огляд слушно віднесено до розряду невідкладних СРД, що полягає у безпосередньому сприйнятті, дослідженні, оцінці й фіксації слідчим обстановки місця події, слідів та об'єктів, які мають відношення до справи, їх ознак, властивостей, станів та взаємозв'язків для з'ясування суті події, що сталася, механізму

злочину і його обставин, які мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Зазначене пояснюється необхідністю одержання інформації про обставини події у первісному, незмінному стані, оскільки будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів, зміну слідової картини. Невідкладність проведення ОМП пояснюється також необхідністю оперативного одержання інформації для організації розшуку злочинця, а також проведення інших СРД, спрямованих на розкриття злочину. При цьому, огляд є завжди необхідним в усіх випадках, коли обставини справи дозволяють припускати, що там можуть бути виявлені речові докази, зміни в навколишній обстановці, інші сліди кримінального правопорушення [87, с. 218; 125, с. 305].

Як зазначає О. В. Одерій, місця події та його огляд слідчим мають виняткове значення для розслідування конкретного злочину, оскільки саме місце події містить значну інформацію про подію злочину й осіб, що його вчинили. Воно являє собою фрагмент об'єктивно існуючої події, де відбито її окремі сторони, моменти. Більшою або меншою мірою воно містить об'єктивну інформацію про подію злочину, виражену в зміні обстановки, слідах перебування злочинця, слідах його дій, їхніх наслідках, намірах злочинця та інших даних, що дозволяють побудувати уявну або частково матеріальну модель злочину, його обставин. Кожний злочин призводить до певних змін матеріальної обстановки, відображається у свідомості людей. Зміни в обстановці місця події можуть бути виявлені, зафіксовані, досліджені й використані як докази [151, с. 324–325].

Як зазначає О. М. Пилипенко, ОМП за фактами незаконної порубки лісу є невідкладною СРД, яка проводиться на початковому етапі розслідування та, залежно від слідчої ситуації, що складається на момент його проведення, має свої особливості, які виявляються в: наявності значної території, яку потрібно оглянути; вжитті заходів щодо залучення до огляду спеціалістів відповідного профілю (працівників лісгоспу та ін.); обранні відповідного методу огляду залежно від площі порубки та об'єму незаконно добутої деревини; необхідності вилучення різноманітних слідів злочину та об'єктів (зокрема

торцевих зрізів пеньків, зразків ґрунту); обов'язковому складанні відповідних схем місця події; доцільності використання квадрокоптерів для проведення фото- або відеозйомки значної за площею ділянки, на якій здійснюється порубка лісу; наявності труднощів, пов'язаних з прив'язкою виявлених слідів до місцевості, для вирішення яких запропоновано використовувати сучасні GPS-навігатори тощо [159, с. 12].

Така СРД має свої особливості, які виявляються у: наявності значної території, яку необхідно оглянути; вжитті заходів щодо залучення до огляду спеціалістів відповідного профілю; обрання відповідного способу огляду залежно від площі порубки та обсягу незаконно добутої деревини; необхідності вилучення різноманітних слідів злочину та об'єктів (зокрема торцевих зрізів пеньків, зразків ґрунту); обов'язковому складанні відповідних схем місця події; доцільності використання квадрокоптерів для проведення фото- або відеозйомки значної за площею території; наявності складнощів, що пов'язані з прив'язкою до місцевості виявлених слідів та ін. [159, с. 15].

Однак, як встановлено у ході вивчення матеріалів кримінальних проваджень при проведенні ОМП виникають певні проблеми, зокрема:

слідчі не мають достатнього досвіду роботи, необхідного професійного рівня у розслідуванні таких кримінальних правопорушень (приблизно 70 % слідчих мають стаж роботи на займаній посаді менше п'яти років і тільки 12 % понад 10 років);

попри те, що кримінально-процесуальне законодавство має значну кількість правових норм, що регламентують проведення СРД загалом та ОМП зокрема (Глави 20 та 21 КПК), положення, що в них містяться, не завжди достатньо чітко виписані;

прив'язка до місцевості виявлених слідів, що зумовлюється її віддаленістю від постійних орієнтирів (доріг, річок або інших споруд), значними площами порубок, відсутністю якісних мап тощо;

неналежною технічною оснащеністю органів досудового розслідування та використання технічних засобів під час такої СРД [151, с. 332];

Отже, спираючись на наукові здобутки криміналістики та враховуючи результати проведеного нами дослідження, а також виходячи з усталеного положення щодо поділу ОМП на три етапи (підготовчий, робочий та заключний) [103; 102]. При цьому, під час огляду необхідно проводити фото- або відеофіксацію місця події без внесення змін до його обстановки. При значній площі порубки для проведення фіксації доцільно застосовувати фото- або відеозйомку з використанням квадрокоптера. На сьогодні можливості його застосування під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема ОМП, у криміналістичній літературі висвітлені недостатньо.

Підготовчий етап характеризується діями слідчого до виїзду на місце події, зокрема: отриманням вичерпної інформації щодо події розкрадання лісодеревини; з'ясуванням, чи організована охорона місця події, а також чи є на місці очевидці; визначенням учасників ОМП. На місце події СОГ вирушає у повному складі. До неї в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою [94]. Також слідчому потрібно:

підготувати необхідні технічні засоби для забезпечення виїзду на місце події та проведення огляду (транспорт, технічні комплекти);

перевірити готовність та, за необхідності, доукомплектувати валізу слідчого (обов'язково мають бути вимірювальні прилади, пакувальний матеріал, справні технічні засоби: фотоапарат, відеокамери тощо);

запросити та забезпечити участь необхідних учасників у проведенні огляду (понятих, представників лісництва, відповідних спеціалістів лісової галузі та інших);

вирішити питання щодо отримання картографічних матеріалів, необхідних для кращого орієнтування на місцевості та прив'язки місця вчинення кримінального правопорушення до орієнтирів (запросити відповідні документи: схему лісу, план лісонасаджень, лісовпорядкування, план лісосіки

тощо або самостійно завантажити відповідну мапу з мережі Інтернет та завчасно роздрукувати її) [193, с. 139].

Зазвичай також до початку детального огляду повинен бути залучений службово-розшуковий собака для визначення напрямку, у якому зникли злочинці, їхнього переслідування й затримання, а також для виявлення речей та інших предметів, які містять запахові сліди злочинців.

Для з'ясування основних елементів будови дерева яка піддалася незаконній рубці, визначення породи дерева потрібно, як слушно зазначив С. М. Акіфзаде, уважно розглянути пень. Якщо рубка виявлена через тривалий час після вчинення кримінального правопорушення і поверхня пня довго піддавалася впливу сонячних променів, опадів, доцільно провести торцевий спил і звернути увагу саме на свіжозрізану частину. Виразність річних кілець, наявність серединних променів, заболоні, її вираженість, різниця в обсязі та різкість переходу ранньої та пізньої деревини, колір деревини і кори, запах від них, вага спила при одночасному зіставленні дозволяє достовірно визначити породу незаконно зрубаного дерева [3, с. 119].

При огляді місця події завдання значно полегшується участю спеціаліста, який називає породу. Керівнику СОГ залишається згадати характерні саме для цієї породи ознаки і упевнитися в їх наявності. При цьому варто враховувати, що вже через пару днів після рубки загальний зовнішній вигляд спила змінюється. Так, світла деревина берези білої стає червонуватою, поверхня ільму піниться, стає жовтогарячим. Зауважимо, що колір деревини однієї і тієї ж породи, виростала на різних територіях України, може мати відмінності.

Як показує практика, в разі виявлення незаконної рубки лісових насаджень площею понад 5 га, виникла потреба залучення до ОМП двох і більше оперативних уповноважених та такої ж кількості лісників у зв'язку з об'ємністю СРД і неможливістю успішного вирішення завдань розкриття кримінального правопорушення без посилення СОГ додатковими співробітниками органів поліції і фахівцями.

У зв'язку з викладеним, вважаємо невірною практику, що склалася ОМП незаконної рубки співробітниками поліції в присутності представника потерпілого та лісника того ж лісництва, який виступає в ролі фахівця. У складній обстановці великий шанс введення керівника СРД в оману щодо породного складу зрубаної деревини, давності рубки, обсягу заподіяної шкоди та інших обставин. Потенційна можливість спотворення даних зростає, якщо слідчий, розраховуючи тільки на добропорядність лісника, не має навичок визначення породи деревини і досвіду виїздів на місця незаконних рубок лісових насаджень, вписує в протокол ОМП інформацію зі слів лісника, без уважного особистого огляду деревини, не виробляє спилати з пнів дерев [3, с. 121].

У межах підготовчого етапу огляду місця незаконної порубки лісу, до прибуття на місце події слідчий повинен: зорієнтуватися на місцевості відповідно до наявних картографічних матеріалів, фактичних даних; з'ясувати відомості щодо характеру та обставин події, умов та обстановки, в яких буде проводитися огляд; визначити коло та забезпечити явку осіб, участь яких є необхідною під час огляду (зокрема, представників лісництва, відповідних спеціалістів лісової галузі, спеціаліста-кінолога – за наявності відомостей щодо втечі злочинця без використання транспортного засобу тощо); перевірити готовність та, за необхідності, доукомплектувати валізу слідчого (обов'язкова наявність вимірювальних приладів, пакувального матеріалу, справних технічних засобів: фотоапарату, відеокамери тощо); забезпечити участь понятих (особливо при проведенні огляду у віддаленій від житлових районів місцевості); вирішити питання щодо отримання картографічних матеріалів, необхідних для кращого орієнтування на місцевості та прив'язки місця вчинення злочину до орієнтирів (запросити відповідні документи: схему лісу, план лісонасаджень, лісовпорядкування, план лісосіки тощо або самостійно завантажити відповідну мапу з мережі Інтернет та завчасно роздрукувати її); провести опитування осіб, які виявили незаконну порубку лісових насаджень з метою уточнення інформації відносно місця вчинення злочину та інших

особливостей, на які слід звернути особливу увагу; вжити заходів щодо переслідування та «затримання» злочинців за «гарячими слідами» (за необхідності); видалити сторонніх осіб з місця події та організувати його охорону; визначити остаточне коло учасників огляду, провести інструктаж та роз'яснити їм права та обов'язки [160].

Також підготувати (за необхідності): великомасштабні карти або схеми (планів) території, яку буде оглянуто, оскільки з їх використанням огляд набуває методично упорядкованого та системного характеру; транспортні засоби (гелікоптери, автомобілі, човни, катери та ін.), а інколи – й транспортні засоби підвищеної прохідності (всюдиходи).

Дійсно, процес проведення ОМП не обмежується денним часом, як це характерно для інших СРД. Це пов'язано з тим, що ОМП носить невідкладний характер. При встановленні факту незаконної рубки вночі доцільно оперативно провести таку СРД, що може сприяти збереження вельми цінних для розслідування кримінального провадження слідів [231].

Жоден огляд за незаконними рубок лісових насаджень не обходиться без вимірювальних приладів. При цьому рекомендуємо використовувати в ході СРД тільки ті, які пройшли сертифікацію – лінійки, рулетки, так як застосування інших, може поставити під сумнів точність вимірів, а значить і підрахунок розміру шкоди.

Таким чином, незважаючи на невідкладність огляду, керівник СОГ для якісного виробництва слідчої дії повинен перевірити наявність усіх необхідних учасників, технічних засобів, укомплектованість слідчого портфелю, а також уточнити, де саме сталася незаконна рубка, вжити можливих заходів до охорони обстановки місця події, з'ясувати оперативну обстановку на місці події і те, чи здійснені заходи щодо затримання злочинців.

Із загального огляду слідчим місця події розпочинається *робочий етап*. Це відбувається з метою орієнтування на місці події, визначення меж огляду, вирішення питання про вихідний пункт і спосіб огляду та пересування, вибір позиції для проведення фотознімання. Зважаючи, яка обстановка на місці події,

вирішується питання про встановлення знаків попередження, її огороження [203, с. 308]. Такий етап складається зі стадії загального (визначення меж огляду та орієнтирів для прив'язки до місцевості, фотографування загального виду місця незаконної порубки) та детального (виявлення, вивчення, фіксація та вилучення слідів, виявлених на ділянці незаконної порубки лісу) огляду. Як зазначає І. В. Пиріг, якщо діяльність слідчого на підготовчому етапі носить організаційний характер, то на робочому етапі вона набуває дослідницького характеру [93, с. 231].

Важливо пам'ятати, що під час загального огляду, коли слідчий здійснює обхід території, де виявлено розкрадання лісодеревини, особлива увага приділяється забезпеченню збереження навколишньої обстановки, об'єктів та слідів, що знаходяться на місці кримінального правопорушення. Встановлюючи межі огляду місця розкрадання лісодеревини, слідчому потрібно враховувати, що вони можуть розширюватись або звужуватись залежно від встановлених обставин й отриманої інформації та повинні включати: територію, де вчинено кримінальне правопорушення або виявлені сліди, предмети, що мають стосунок до події; імовірні шляхи підходу та відходу злочинців: намети, землянки, вагончики, ділянки місцевості, транспортні засоби, де можуть знаходитися сліди, що мають стосунок до розкрадання лісодеревини.

Щодо способу ОМП, то якщо площа розкрадання лісодеревини є великою, то територію огляду доцільно поділити на невеликі сектори (що мають форму квадратів) та використовувати фронтальний спосіб огляду. Якщо ж вирубка здійснена на невеликій площі – доцільно застосовувати ексцентричний спосіб огляду (рух по спіралі від центру до периферії), якщо центр визначити неможливо або є загроза втрати слідів, які знаходяться на периферії, – тоді доречно застосовувати концентричний спосіб.

Оглядаючи ділянки на значну відстань слідчий дає завдання оперативним працівникам і дільничним: на підтримку зв'язку з кінологом, відпрацювання напрямків і місцевості, де припинила роботу собака кінолога, на встановлення

маршруту відходу або підходу злочинців, іншої цікавої для розслідування інформації; на перевірку оперативно-розшуковими методами прилеглих до ОМП ділянок населених пунктів для встановлення свідків, очевидців, а також осіб які вчинили незаконну рубку лісових насаджень; на встановлення місцезнаходження деревини.

У тому випадку, коли злочинець затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення, то, в залежності від усвідомлення ним своєї провини, його або доцільно залишити на місці вчинення під охороною співробітників правоохоронних органів або видалити з місця події, або дозволити йому брати участь в проведенні ОМП для максимально повного збору матеріалу про сліди вчиненого.

Для оцінки розмірів місця події, враховуючи, що зазвичай площі незаконних рубок значні, спочатку доцільно провести загальний огляд (огляд), який полягає в обході слідчим у присутності понятих оглядається ділянки, визначенні меж його території, складанні загального уявлення про нього. Практика свідчить про те, що найбільш доцільно обмежувати ділянку огляду місця незаконної рубки лісових насаджень елементами, що включають: територію, де вчинена порубка, зберігання або були виявлені пов'язані з ним сліди або предмети, які в подальшому будуть визнані речовими доказами; ділянка місцевості, транспортні засоби, де злочинець перебував безпосередньо перед вчиненням кримінального правопорушення; інші ділянки місцевості, житла, дворові будівлі, склади, сховища, транспортні засоби, де можуть бути сліди і предмети, що мають відношення до розслідуваної події; шляхи підходу і відходу злочинця [3, с. 121].

Після визначення меж огляду в ході спільного огляду керівник СОГ в разі виявлення слідів вчинення кримінального правопорушення, що піддаються безпосередній загрозі знищення, або виявлення мікрооб'єктів повинен вжити заходів до їх якнайшвидшому закріпленню і вилученню. Найбільш часто відбувається втрата слідів транспортних засобів, слідів взуття під несприятливим впливом дощу, сильного вітру, впливом сонячних променів на

сліди, що відобразилися на сніговому покриві, слідів, що знаходяться в місцях, де їх ймовірно розташування перешкоджає вільному пересуванню учасників огляду.

Виходячи із розробленої криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу, під час детального огляду слідчий повинен спрямовувати свої дії на виявлення та вилучення таких слідів злочину:

- слідів, що пов'язані з предметом посягання – пеньки, зрубані дерева (чагарники), а також їх частини;
- взуття та транспортних засобів;
- біологічні сліди людини (кров, слина, піт, виділення з носа, сеча тощо);
- слідів знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення [160, с. 126–130].

При виявленні на місці незаконної порубки лісу автотранспорту, на якому пересувалися злочинці або призначеного для перевезення незаконно добутої деревини, проводиться його детальний огляд. Особлива увага звертається на виявлення в салоні автомобіля слідів рук злочинців, які можуть бути залишені на ручках дверей, рульовому колесі, важелі перемикання передач, ручному гальмі, ручці переключення покажчиків повороту, зовнішніх поверхнях попільничок, бічних і задніх дверях, вікнах і дзеркалах, важелях, якими здійснюється регулювання положення сидінь; а також виявлення в ньому часток деревини (тирси, кори). Також необхідним є вилучення слідів шин транспортного засобу для забезпечення подальшого проведення ідентифікаційних досліджень [162, с. 235].

Заключний етап проведення ОМП – це узагальнення й аналіз зібраної інформації про вчинене кримінальне правопорушення, перевірка того, чи вирішені завдання та мета огляду.

Фіксація відбувається після аналізу результатів, які слідчий отримав при проведенні ОМП. Протокол – це основний спосіб фіксації під час ОМП. При складанні протоколу в описовій частині необхідно вказати: межі місця події, його місцезнаходження; час, місце вчинення розкрадання лісодеревини; назву

лісництва, район, номер кварталу; межі вирубки та її площу; способи й методи здійснення вирубки; територію та категорію лісів, кількість і породи вирубаних дерев. Коли є зрубані дерева, додатково зазначаються: кількість звалених і необроблених (з гілками), розкряжених стовбурів; їх породи, діаметр комлевої та верхньої частини, вид і спосіб проведеної вирубки; кількість пеньків, їх діаметр і висота, а також особливості слідів розпилу.

Фотознімки, відеоматеріал, плани, схеми, замальовки, зліпки та інші копії слідів слугують додатками до протоколу ОМП. Для фіксації даних огляду необхідно проводити фотографування з обов'язковим застосуванням орієнтуючої зйомки для відображення просторової протяжності місця, взаєморозташування джерел забруднення й місця забруднення з ознаками наслідків порушення екологічних правил. На окремих ділянках здійснюють оглядові зйомки. Фотографують також окремі вузли та деталі (зовнішній вид механізмів очисних споруд, їх деталей, забруднені ділянки відвідних каналів тощо). На схемах (планах) мають бути позначені місця події, взаємне розташування об'єктів, які оглядають, із вказівкою джерела забруднення та осередків забруднення, місця взяття проб, для чого слід зробити кольорову розмітку шляхів поширення потоків забруднення. Для того, щоб не захаращувати описову частину протоколу огляду, взяття проб можна оформити спеціальним протоколом, який додають до основного процесуального документа.

Не менш важливим завданням під час проведення огляду є правильне вилучення виявлених та упакування слідів злочину та зразків. Саме вилучення останніх вказує на повноту огляду, адже в подальшому дозволить провести низку експертних досліджень ідентифікаційного характеру. Тому поряд із слідами правопорушення обов'язково необхідно відбирати та упакувати зразки ґрунту, фрагменти деревини шляхом здійснення поперечних зрізів (спилів), буріння кернів. Проведення вказаних дій краще доручити залученим спеціалістам.

Після оформлення протоколу слідчий: складає плани місця події, схеми з обов'язковою локалізацією місць виявлення слідів кримінального правопорушення та інші додатки (фототаблиці, відео– та аудіозаписи тощо); вживає заходів щодо вирішення заяв, які надійшли від учасників огляду; упаковує вилучені з місця події речі. Упакування речових доказів здійснюється у пакети встановленого зразка. Як внутрішні упаковки можна використовувати: поліетиленову плівку, папір, целофанові мішки, картонні коробки. На пакеті робиться напис із вказівкою назви речі, місця і часу її вилучення, номер кримінального провадження, підписують поняті, спеціаліст та слідчий [194, с. 221]. Також, на завершальному етапі огляду вирішуються питання щодо майбутнього зберігання незаконно добутої деревини, автомобільної техніки та інших речових доказів, вилучених під час огляду.

Досить розповсюдженим різновидом огляду при розслідуванні незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, є огляд документів. При цьому слід зазначити, що такий огляд може проводитися як окрема слідча (розшукова) дія, об'єктом якої є документ, або як складова іншої процесуальної дії – ОМП, огляду приміщення, огляду транспортного засобу, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів. Під час огляду документів, передусім, встановлюються його реквізити та зміст, а також вирішується питання про наявність зв'язку між інформацією, що міститься в документі, і вчиненою злочинною діяльністю. Для цього необхідно перевірити наявність логічної відповідності всіх реквізитів між собою (збіг чи розходження дат, змісту тексту у відбитках печаток і штампів, відповідність практичної змоги виконати зазначені в документі дії за визначений проміжок часу, певною кількістю осіб за допомогою або без допомоги технічних засобів), оцінити реальну можливість перебігу подій (процесів, зазначених у документі) [145, с. 391]. Для встановлення підробки документа необхідний ретельний комплексний огляд, вивчення змісту та стилю документа, почерку і машинописного тексту, підписів, реєстраційних позначок (дати, номера), матеріалу документа (папір, барвники), а також знаків, що посвідчують даний

документ – відбитків печаток і штампів. Таке комплексне вивчення дозволяє встановити ознаки як інтелектуальної, так і матеріальної підробки [4, с. 363; 149, с. 157–158].

Таким чином, ОМП є невідкладною, інформативною СРД, яка проводиться на початковому етапі розслідування зі складання карти-схеми та залежно від слідчої ситуації характеризується:

значною територією, яку потрібно оглянути й фіксація обстановки події та площі знищеного або пошкодженого лісового масиву;

залученням спеціалістів (працівників лісгоспу, Держлісохорони та ін.) з метою інформування слідчих про спеціальну лісову термінологію, основні ознаки незаконної рубки лісу, визначенням порід деревини за зовнішнім виглядом торцевого спилування, встановлення способів, знарядь і засобів учинення;

обранням методу огляду залежно від площі рубки, об'єму незаконно добутої деревини та його транспортування або відшукання місцезнаходження незаконно зрубленої деревини (встановлення місця вчинення, транспортування лісу до місця зберігання з використанням спеціальних засобів (безпілотного літального апарату, засобів навігації, гелікоптера), доцільність використання квадрокоптерів для проведення фото- або відеозйомки);

необхідністю пошуку та вилучення слідів вчинення кримінального правопорушення (торцеві зрізи пеньків, зразки ґрунту та транспорту), у тому числі для підтвердження групового характеру протиправного діяння (організованої злочинної групи) з використанням сучасних техніко-криміналістичних засобів (наприклад, GPS-навігатори).

Чинний КПК (ст. 237 КПК) дозволяє вилучати лише ті речі й документи, які мають значення для кримінального провадження або обіг яких заборонено. Усі вилучені речі й документи підлягають негайному огляду й опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. В разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, їх тимчасово опечатують і зберігають у такому вигляді доти,

доки не буде здійснено їх остаточний огляд і опечатування. Вилучені речі та документи, що не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважають тимчасово вилученим майном. Тобто, якщо під час огляду вилучають певні речі, які не вилучені законом з обігу (у нашому випадку лебідки, вантажівки, трактори або документи на право їх власності, а також волокуші, вугільна маса тощо), вони автоматично набувають статусу «тимчасово вилучених» і повністю підпадають під критерії тих підстав, які прямо означені у ч. 2 ст. 167 КПК, а саме: тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення [111].

Обшук у таких кримінальних провадженнях проводили у 70 % та спрямований на виявлення документів (про видані, діючі лісорубні квитки; декларації на кількість зрубаної, виготовленої, вивезеної лісопродукції тощо), знарядь і засобів учинення протиправного діяння; відшукання зрубаного та транспортованого лісу, місць розпилювання, зберігання, грошових коштів; встановлення умов учинення кримінального правопорушення; пошук слідів. Така процесуальна дія проводиться у лісогосподарських підприємствах (82 %), за місцем проживання і роботи підозрюваного/підозрюваних (27 %), у приміщеннях, що належать їх близьким особам чи знайомим (17 %), у транспортних засобах, складах, пилорамах тощо.

При плануванні підготовчого етапу обшуку слідчий повинен: 1) встановити особу, якій належить пилорама, лісове підприємство, житло чи

інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться; 2) отримати ухвалу слідчого судді про дозвіл на обшук (ч. 1 ст. 235 КПК України). Слідчий за погодженням з прокурором повинен звернутися з клопотанням до слідчого судді. До клопотання мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання (ч. 3 ст. 234 КПК України); 3) визначити точне місце і час його проведення; 4) уточнити прикмети предметів, назву, зміст і зовнішній вигляд документів, з'ясувати можливі місця їх виявлення, а також місця можливого зберігання цінностей, необхідних для забезпечення відшкодування матеріального збитку; 5) намітити коло учасників обшуку (працівники поліції, поняті й фахівці); 6) вирішити, які технічні засоби повинні використовувати при проведенні відповідних пошукових дій, і забезпечити їх наявність [64, с. 262; 215].

Найефективнішим у кримінальних провадженнях цієї категорії слід вважати проведення групових обшуків, тобто одночасне проведення серії обшуків за місцем проживання підозрюваного, на пилорамах, у підсобних приміщеннях, складах і транспортних засобах. Раптовість групового обшуку позбавляє зацікавлених осіб можливості попередити один одного про небезпеку й захвати або знищити предмети й документи, що їх компрометують. Для проведення цієї тактичної операції створюється належна кількість СОГ. Кожну з них очолює слідчий, який самостійно керує обшуком на місці.

Допит. Показання відповідно до ст. 95 КПК України – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [85]. Допит розглядається передусім як інформаційний процес, що відбувається між слідчим та допитуваним [85, с. 25].

Процесуальний порядок організації та проведення допиту на стадії досудового розслідування закріплено у ст. ст. 65, 95–97, 133, 223–226, 232, 256 КПК України [112]. Розглянемо лише такі особливості допиту окремих учасників кримінального провадження, що визначаються специфікою розслідування таких злочинів.

Для слідчого показання допитуваного – джерело доказів, а для підозрюваного та обвинувачуваного – засіб захисту від висунутої проти них підозри або пред'явленого обвинувачення. У такому розумінні допит має характер боротьби інтересів сторін, що беруть у ньому участь, та означає, насамперед, протидію, яку слідчому потрібно долати [7, с. 3].

Допит, за оцінками фахівців, найскладніша й найвідповідальніша СРД. Із усього бюджету часу, виділеного слідчим на проведення СРД, для проведення допиту використовується майже 85 % [10, с. 4]. Допит – мистецтво: таке велике значення для успіху допиту мають особисті якості того, хто допитує. Саме вміння допитувати є визначним показником рівня професіоналізму слідчого.

На початковому етапі найчастіше проводилися допити свідків та підозрюваних (81 %), а отримана при цьому інформація виступала основою формування доказів та спрямування розслідування.

Повне або часткове визнання вини підозрюваним значно спрощує роботу слідчого. Однак, допит підозрюваного у більшості випадків, носить конфліктний характер (67 %) й супроводжується запереченням протиправного характеру своїх дій, відмовою давати показання або надання неправдивих показань, а тому слідчому необхідно: ознайомитися з нормативно-правовими актами, які регулюють лісову діяльність; детально вивчити та оцінити існуючі матеріали у кримінальному провадженні (функціональні (посадові) обов'язки працівників лісових господарств; дозвільні документи тощо); скласти перелік запитань із зазначенням уже існуючих доказів та обрати тактичні прийоми для проведення допиту, спланувати таку СРД; провести консультації із спеціалістами із наданням їм незрозумілих документів; забезпечити

відеофіксацію проведення допиту; встановити психологічний контакт з допитуваним.

При затриманні злочинця на місці вчинення незаконної рубки лісових насаджень в 72 % розглянутих кримінальних провадженнях підозрювані визнавали себе винними в кримінальному правопорушенні, активно сприяли розслідуванню, детально розповідали про те, що сталося і причини, які змусили піти їх на цей крок. У даному випадку слід провести допит в якості підозрюваного в присутності захисника і детально відобразити в допиті наступне: коли у нього виник умисел на незаконну порубку лісових насаджень; для чого він планував здійснити рубку; чи розумів він, що заподіює шкоду; яким чином він підготувався до вчинення незаконної рубки; чи були у нього будь-які дозвільні документи на рубку та перевезення; хто знає про його підготовці і вчиненні злочину; де він зробив незаконну рубку; які знаряддя і засоби він застосовував для вчинення злочину; чи має він навик валки лісових насаджень; які породи лісових насаджень він вирубував, скільки; здійснював чи незаконні рубки раніше; яким чином розпорядився вирубаногою деревиною та ін.

У якості свідків можуть бути допитані працівники лісового господарства (директор та інженер, майстер лісу, лісничий, вальщик лісу, охоронець лісу), уповноважених державних органів з охорони навколишнього середовища (Держлісохорона, Держлісагенство, Держекоінспекція та ін.), заявники, працівників поліції, які виявили факт вчинення протиправних дій за ст. 246 КК України або брали участь у затриманні злочинців; понятих.

У протоколі допиту працівників лісового господарства в обов'язковому порядку повинні бути відображені відповіді на наступні питання: хто саме, коли виявив незаконну рубку лісових насаджень, за яких обставин; в який період була здійснена рубка; дані представника лісгоспу, на чий території сталася рубка, як він характеризується; видавав чи хто-небудь дозвільні документи на рубку лісових насаджень в місці незаконної рубки або прилеглої місцевості, якщо так, то на якій підставі, коли саме видавалися дані документи, кому, для вирубки яких порід, в якому обсязі, на який термін; який загальний

обсяг незаконно вирубанної деревини, які породи були незаконно вирубані, кількість і діаметр пнів; яка сума збитку від незаконної рубки; хто міг зробити незаконну рубку; чи є у жителів розташованих неподалік населених пунктів лісозаготівельна техніка, в тому числі трактори, автомобілі з крановими установками в кузові, трелювальник, лісовози та інше; куди злочинці могли збути деревину; чи є неподалік від місця незаконної рубки деревообробні підприємства, вантажно-розвантажувальні майданчики; хто притягувався раніше в адміністративному порядку за незаконну порубку лісових насаджень в районі виявленої незаконної рубки.

Особливо ретельно слід проводити допит свідків, які виявили злочинців на місці незаконної рубки, зокрема детально описати тих осіб, які там знаходилися на місці рубки, їх кількість, зовнішність, одяг, рухи (кульгав, підстрибуюча хода, швидко і ефективно здійснював рубку, як показник наявності навичок валки лісу у злочинця та ін.).

Також необхідно поставити таким свідкам ряд запитань: чи зможе він впізнати кого-небудь з них, за якими прикметами; чи знайомі йому дані особи, чи бачив він їх де-небудь раніше, якщо так, то де саме; що кожен з них робив на місці незаконної рубки (хто саме валив дерева, хто зрубав сучки, хто трелював тощо). В якій послідовності все відбувалося; якими знаряддями користувалися злочинці; яка техніка знаходилася на місці незаконної рубки, її державні реєстраційні знаки, марка, колір, інші індивідуальні особливості; як довго свідок продовжував спостереження за тим, що відбувається і спостереження було постійним або тимчасовим; виявив він перед особами, які здійснюють рубку, свою присутність, якщо так, то як відреагували на нього злочинці, як пояснювали свої дії; чи відомі йому інші випадки незаконної рубки.

У допитах осіб, що мають лісозаготівельну техніку, слід з'ясувати наступне: яка лісозаготівельна техніка у них є, опис її зовнішнього вигляду; чи здійснювали вони рубку лісових насаджень в районі вчинення незаконної рубки; чи звертався хтось до них з проханням про тимчасове експлуатації

лісозаготівельної техніки, її оренді або про участь в рубці лісових насаджень в період, коли була здійснена незаконна рубка або напередодні неї. Якщо так, то хто саме, чи знайомі їм ці особи, якщо немає, то докладно описати прикмети даних осіб, чи зможуть впізнати їх, вказати будь-що ті були одягнені, як назвалися, що розповідали про себе, пред'являли документи на право здійснення рубки, в який бік пішли, обіцяли прийти знову тощо.

Водія, який перевозив деревину і повідомив, що працював за наймом у незнайомої особи, необхідно допитати в якості свідка з наступних питань: як виглядав чоловік, який попросив його перевезти деревину (прикмети зовнішності, рухів, голосу, одягу), наскільки він його добре запам'ятав, чи зможе його впізнати, якщо так, то за якими саме прикметами; де і хто здійснював завантаження деревини в автомашину; куди планувалося привезти деревину; чи є у водія товарно-транспортна накладна на перевезення деревини; чи показували йому документи, що підтверджують законність рубки; як повинна була відбуватися оплата його роботи.

Такі питання, що підлягають з'ясуванню при допиті свідків, не є вичерпними. Необхідність з'ясування інших питань виникає вже в ході допиту, при цьому слід пам'ятати, що особа, яка провадить розслідування, може задавати будь-які питання, що відносяться до розслідуваного кримінального правопорушення, що не відносяться до навідних.

Тимчасовий доступ до речей і документів. Тимчасовий доступ до речей і документів (як різновид заходів забезпечення кримінального провадження) полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають такі речі й документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду [112; 111].

Предметами такого заходу є заявки на використання лісових ресурсів під час проведення рубок головного користування; відомості про лісосіки; карти технологічного процесу розробки лісосіки; план лісосіки; лісорубний чи

лісовий квиток-дозвіл; документація державного лісового кадастру за обліком лісових насаджень-площ; таблиці-характеристики лісів на ввіреній території; відомості розрахункової лісосіки; митні декларації; транспортні накладні; акти прийому, передачі, перевезення, зберігання тощо.

Водночас, як зазначає А. О. Новицький, щоб всебічно й повно з'ясувати предмет і обстановку вчинення організованою злочинною групою незаконної порубки і контрабанди лісу потрібно отримати доступ до:

1) документації державного лісового кадастру, яка ведеться на основі даних державного земельного кадастру, за такими формами: № 1 «Розподіл лісових ділянок за категоріями в межах категорій лісів»; № 2 «Розподіл вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок за панівними породами та групами віку»; № 3 «Загальні дані про лісовий фонд у розрізі адміністративно-територіальних одиниць»; № 4 «Розподіл вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок за повнотами та класами бонітетів»; № 5 «Розподіл вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок за 10-річними віковими періодами»;

2) документації державного лісового кадастру, складеної при проведенні попереднього державного обліку лісів;

3) таблиць класів віку, а також інформації щодо характеристики кожної лісової ділянки із таксаційної бази даних, створеної державною лісовпорядною організацією і постійно підтримуваної в актуалізованому стані [74].

Також важливо ознайомитися з відомостями розрахункової лісосіки та співставити її з дозвільною й обліковою документацією, а також фактичною обстановкою на місцевості. Зокрема, слід приділити увагу з'ясуванню та перевірці даних про групи порід, господарські секції деревних порід; зміну категорії лісу; про діючі та після зміни категорії лісу вік стиглості деревостанів, їх площу і запас, у тому числі ліквідний. При цьому обов'язково потрібно встановити відомості щодо площі лісів. Зокрема, говорячи про ліса зелених зон варто з'ясувати наступні обставини: населені пункти, навколо яких виділяються ліси зелених зон; чисельність населення; лісорослинна зона; лісистість району розташування населеного пункту; площа лісів зеленої зони

на 1 тис. чоловік, розрахована за нормативами; площа лісів зеленої зони, розрахована за нормативами; фактична площа існуючих лісів зеленої зони; площа лісів зеленої зони, що передбачається додатково; рекреаційно-оздоровчі ліса, що розташовані поза межами лісів зелених зон, – найменування та ознаки рекреаційно-оздоровчих лісів; нормативи виділення; площа, обчислена за нормативами; протиерозійні ліса – найменування та ознаки протиерозійних лісів; нормативи виділення; площа, обчислена за нормативами; смуги лісів, що зростають уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, – річки, озера, водоймища та інші водні об'єкти, уздовж берегів яких виділяються смуги лісів; довжина смуг лісів; ширина та площа смуг лісів, обчислені за нормативами; фактична площа існуючих смуг лісів; площа смуг лісів, які виділяються додатково; захисні ліса, що розташовані на схилах балок і річкових долин, серед безлісної місцевості, – найменування та ознаки захисних лісів; нормативи виділення; площа, обчислена за нормативами; особливо захисні лісові ділянки – найменування та ознаки особливо захисних лісових ділянок; нормативи виділення особливо захисних лісових ділянок; площа, обчислена за нормативами; місцезнаходження особливо захисних лісових ділянок (лісництво, квартал, виділ) [204; 149, с. 162–163].

Варто відмітити, що кримінальне процесуальне законодавство передбачає, що такий захід забезпечення кримінального провадження здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду, що не дозволяє оперативно діяти слідчому, прокурору та отримувати докази у кримінальному провадженні. Тому, є необхідним розширити перелік підстав тимчасового доступу до речей і документів, а також спростити порядок такого тимчасового доступу, особливо це стосується інформації, що знаходиться в операторів телекомунікаційних мереж, а у виняткових випадках надати слідчому (за погодженням з прокурором) та прокуророві право здійснювати такий захід до передбаченої ст. 162 КПК інформації без ухвали слідчого судді з подальшим відповідним зверненням до суду за аналогією з порядком проведення НСРД.

Також, під час розслідування кримінальних правопорушень за ст. 246 КК України виникає питання про проведення ревізій лісових господарств. Для залучення органом досудового розслідування Державної аудиторської служби України до проведення ревізії необхідно, щоб орган або особа, яка ініціювала проведення ревізії, подали до суду письмове обґрунтування підстав такої ревізії (із зазначенням дати її початку й закінчення) та документи, які, відповідно до ч. 6, 7 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», свідчать про виникнення підстав для проведення такої ревізії, а також інші відомості (на вимогу суду). Водночас, згідно з п. 2.4 Порядку взаємодії, правоохоронний орган у робочому порядку (усно) має узгодити (на практиці це роблять заздалегідь перед поданням відповідного клопотання до слідчого судді) орієнтовну дату початку ревізії зі структурним підрозділом (або працівником) органу Держаудитслужби, відповідальним за вирішення оперативних питань взаємодії. У разі отримання правоохоронним органом такого дозволу його за п'ять робочих днів до дати початку ревізії, визначеної в рішенні суду, необхідно надати відповідному органу Держаудитслужби [145].

У п. 1 ч. 5 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» зазначено, що однією з підстав проведення позапланової ревізії є надходження доручення щодо проведення ревізії Державною аудиторською службою в підконтрольних установах від Кабінету Міністрів України, органів прокуратури, органів доходів і зборів, Національної поліції ч. 5 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [183].

Позапланові виїзні ревізії суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені цим Законом до підконтрольних установ, проводяться органами фінансового контролю за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні [183]. Водночас зазначені обмеження в підставах проведення ревізій, згідно із Законом, не поширюються на ревізії, які проводять після повідомлення посадовим особам підконтрольних установ, що

ревізуються, про підозру в учиненні ними кримінального правопорушення відповідно до КПК України. Крім того, позапланова ревізія підконтрольної установи не може проводитися частіше одного разу на квартал [118, с. 202; 169, с. 101].

Використовуючи результати ревізії в кримінальному провадженні, слід зважати на можливість одержання інформації щодо обліку площ (територій) лісових насаджень. Фактичними підставами ініціювання проведення ревізій є: наявність у матеріалах кримінального провадження окремих фактів протиправної діяльності, що підтверджують необхідність перевірки за первинними документами діяльності лісової організації загалом (за умови, що за цей період планову ревізію не проводили); обґрунтоване клопотання підозрюваного щодо проведення ревізії; встановлення в процесі розслідування факту санітарної рубки лісу; виявлення злочинних зв'язків підозрюваного з представниками приватних лісових пилорам, підприємствами лісозаготівельної діяльності; повідомлення експерта-бухгалтера про неможливість надати експертний висновок щодо конкретних питань без попередньо проведеної ревізії.

Таким чином, врахування таких особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження на початковому етапі розслідування дозволить зібрати максимально повну інформацію про подію передбачену ст. 246 КК України, надасть можливість оцінити зібрані докази в сукупності, уникнути неповноти досудового розслідування.

3.2. Особливості проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій

В умовах докорінної трансформації моделі кримінального провадження, правового статусу його учасників, процесуальної форми досудового

розслідування застосування суто «традиційних» тактичних прийомів виявлення та припинення діяльності найбільш небезпечних виявів організованої злочинності є недостатнім. На рівень і якість функціонування підрозділів кримінальної поліції за сучасних умов, на думку опитаних респондентів, серед іншого, впливають такі об'єктивні чинники: перехід від «силових» способів учинення злочинів до «інтелектуальних» з використанням злочинними угрупованнями сучасних досягнень науки й техніки (78 %); приховування діяльності організованих груп і злочинних організацій корумпованим чиновництвом у різних гілках влади (72 %); поширення зв'язків організованої злочинної діяльності на міжрегіональному й міжнародному рівнях (69 %) (додатки В, Д).

З огляду на показники офіційної статистики Офісу Генерального прокурора за 2017–2021 рр. [184], помітною є тенденція до зростання кількості виявлених організованих груп і злочинних організацій: 2016 року – 136, 2017-го – 210 (+35,2 %), 2018-го – 288 (+27 %), 2019-го – 293 (+1,7 %), 2020-го – 377 (+22,2 %), 2021-го – 499 (+24,4 %).

Водночас, попри поступове нарощування потенціалу органів досудового розслідування та підвищення ефективності вжитих ними заходів оперативно-розшукової протидії організованій злочинності, на результатах їхньої діяльності позначаються певні стримувальні фактори, зокрема:

ліквідація служби боротьби з організованою злочинністю (2015), що призвело до втрати наступності за напрямом оперативної роботи, напрацьованих негласних джерел та іншої важливої інформації щодо протидії організованій злочинності (83 %);

відсутність практичного досвіду та спеціальних знань у працівників оперативних підрозділів щодо проведення оперативних комбінацій як ефективного способу виконання оперативно-тактичних завдань у межах оперативного пошуку, оперативно-розшукової профілактики й оперативної розробки (78 %);

відірваність теоретичних знань, набутих оперативними працівниками, від реальних потреб практики, що зумовлено необхідністю оновлення наукових положень і рекомендацій (75 %);

низький рівень готовності оперативних працівників до прогностичної діяльності, що обумовлює низку труднощів у прийнятті оптимального та раціонального оперативно-тактичного рішення в ситуаціях тактичного ризику (несприятливих, специфічних, конфліктних) (73 %);

застарілість методичного забезпечення оперативно-розшукової тактики протидії окремим видам (категоріям) злочинів, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями (71 %);

недосконалість нормативно-правового забезпечення оперативно-розшукової тактики, що потребує суттєвого законодавчого коригування (69 %);

низький рівень взаємодії між оперативними підрозділами різних правоохоронних органів, а також з іншими суб'єктами (інституціями) сектору безпеки та громадськістю (67 %);

значне навантаження на оперативні підрозділи в умовах широкомасштабної збройної агресії внаслідок залучення їхніх працівників до виконання завдань, пов'язаних із захистом національної безпеки й територіальної цілісності держави (66 %) тощо.

Щодо кількісних параметрів, то питома вага облікованих організованих груп і злочинних організацій з транснаціональними зв'язками не перевищує 2,7 % від загальної кількості. Неадекватним виглядає також показник виявлених груп з корумпованими зв'язками (6,9 %) [184]. Стосовно задокументованих учасників організованих груп і злочинних організацій у судах станом на 2021 рік без прийнятих рішень перебувало понад 3,9 тис. кримінальних проваджень (тобто за кожним четвертим провадженням судовий розгляд триває понад три роки) [209]. Матеріали, зібрані в межах провадження в ОРС, використано як докази лише у 28 % (проведених НСРД – у 47 %), що загалом свідчить про недооцінку оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства.

Очевидно, що наведені кількісні та якісні тенденції підтверджують складність проблематики протидії правоохоронними органами багаторівневим транснаціональним добре організованим і злагодженим ієрархічним злочинним організаціям й у сфері обігу лісу. Спробуємо окреслити проблемні питання використання НСРД під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу.

Одночасно з прийняттям КПК України внесено зміни та доповнення до низки нормативно-правових актів, у тому числі до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [182]. Законодавець збузив підстави для проведення ОРД і доповнив кримінальне провадження інститутом «негласні слідчі (розшукові) дії (глава 21 КПК України)» [235, с. 18; 112]. Зокрема, ч. 1 ст. 246 КПК України визначено, що НСРД – це різновид СРД, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [112].

На початковому етапі розслідування дій передбачених ч. 2–4 ст. 246 КК України, тобто вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, або вони спричинили тяжкі наслідки необхідно проводити НСРД. На підтвердження цього висловилися 87 % опитаних респондентів (додаток В).

Як зазначив М. Л. Грібов, і ми цілком підтримуємо його думку, криміналістичне забезпечення НСРД – це система заходів з одержання максимальної ефективності цих дій для виконання завдань кримінального провадження [38, с. 39].

Таким чином, НСРД слід визначити як СРД, які здійснюються визначеними кримінальним процесуальним законодавством суб'єктами із застосуванням спеціальних оперативно-технічних засобів або методів, відомості про методи проведення яких становить гриф «таємно» й не підлягають розголошенню, встановлюються та скасовуються відповідно до

законодавства, а результати їх проведення використовуються у кримінальному судочинстві.

Однак, під час застосування на практиці нового законодавства завжди виникають певні непорозуміння та правові колізії. Для адаптації до вимог КПК України та правильного застосування всіх його положень потрібен певний час та сучасна правова практика [207]. У свою чергу, О. А. Білічак, констатує, що науковцями проводилися дослідження наявних проблем регулювання НСРД, вивчалася їх співвідношення із оперативно-розшуковими заходами у діяльності уповноважених суб'єктів із розкриття та розслідування злочинів, аналізувалися проблеми фіксування та використання їх результатів у доказуванні на досудових та судових стадіях кримінального провадження. Поряд з тим практично поза увагою дослідників лишилися проблеми визначення змісту відповідного понятійно-категоріального апарату, та зокрема, поняття «негласних слідчих (розшукових) дій» [15].

У свою чергу, с. В. Страхова зазначає, що значною частиною фахівців підкреслювалася неординарність такого кроку законодавця, адже «Кримінальний процесуальний кодекс України вперше в історії вітчизняної юриспруденції надав процесуальний статус спеціальним негласним заходам, спрямованим на пошук та фіксацію даних про підготовку та вчинення злочинів та осіб, які їх вчинили, визначаючи останні як негласні слідчі (розшукові) дії» [207, с. 44; 43, с. 30].

З цього приводу професор М. Є. Шумило слушно зауважує: «...чи стане досудове розслідування ефективнішим у встановленні фактів і обставин вчинення злочину, чи надійно охоронятимуться і захищатимуться права фізичних і юридичних осіб?» [256, с. 452].

Відомо, що в юридичній літературі радянського періоду загально визнаною була точка зору, що оперативно-розшукову і кримінально-процесуальну діяльність змішувати небезпечно. Наприклад, професор А. Я. Дубинський що у 1984 р. підкреслював, що «зрощування цих двох функцій є недопустимим, бо це може негативно позначитися на оцінці доказів,

об'єктивності розслідування, формуванні висновків у кримінальній справі» [49, с. 89].

Незважаючи на це, КПК України (2012 р.) значно розширив засоби збирання доказів у кримінальному провадженні шляхом закріплення в ньому загальної процедури проведення НСРД завдяки впровадженню в кримінальний процес інституту НСРД. Таким чином органи досудового розслідування дістали можливість отримувати докази в кримінальному провадженні негласними засобами та методами, таким чином законодавець закріпив нові форми отримання доказів негласними засобами та методами, й зокрема тих, що пов'язані з втручанням у злочинну діяльність.

Закріплення цих норм у КПК України мало на меті легалізувати негласні відомості в кримінальний процес, зокрема в кримінальне провадження. Це пов'язано з проблемними питаннями легітимності використання матеріалів ОРД в кримінальному процесі, оскільки порядок отримання даних про протиправну діяльність закріплений підзаконними відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами.

Нині законодавче закріплення інституту НСРД надає широкий спектр повноважень слідчому, прокурору або за їх дорученням співробітникам оперативного підрозділу, а саме отримувати відомості про протиправну діяльність приховано від джерела володіння такою інформацією. Запровадження гл. 21 КПК України такого інституту розв'язало проблему легітимності отримання негласної інформації, але позбавило головної переваги – отримання інформації негласним шляхом, що пов'язана з оперативністю здобуття та використання таких даних для фіксації й припинення злочинної діяльності. Передусім це стосується злочинів, які містять ознаки підвищеної суспільної небезпеки, серед них і дії передбачені ст. 246 КК України.

Але незважаючи на це, М. А. Погорецький зазначає, що завдяки таким діям розкриваються та розслідуються понад 85 % тяжких й особливо тяжких злочинів, а вчинених в умовах неочевидності, організованими злочинними угрупованнями – 100 %.

З таким твердженням важко погодитися, позаяк НСРД, як і будь-які негласні засоби отримання доказів, відповідно до результатів аналізу зарубіжної та вітчизняної гласної та негласної практики, можуть бути не лише ефективним засобом отримання доказів у кримінальному судочинстві, а й засобом грубого порушення прав, свобод і законних інтересів осіб, які потрапляють до його сфери. Тому застосування таких засобів у кримінальному процесі потребує як постійного вдосконалення їх оперативності, так і процесуальних гарантій законності [165; 44].

На підтвердження цього, О. А. Білічак висловлює думку, що НСРД є невід'ємною складовою системи СРД, проведення яких спрямовується на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України), встановлення місцезнаходження осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді и суду та оголошені в розшук. Найбільш суттєвою ознакою НСРД потрібно вважати те, що вони здійснюються в негласній формі; під час їх провадження можуть використовуватись спеціальні технічні засоби та відносини конфіденційного співробітництва [15, с. 72]. З цією позицією дослідника ми погоджуємося.

С. Р. Тагієв констатує, що НСРД – це різновид СРД, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Отже, враховуючи наведене визначення, втілене у ч. 1 ст. 246 КПК України, НСРД не відокремлюються від інших СРД, а є їхнім різновидом і регулюються у загальному порядку, передбаченому КПК України, іншими Законами України та підзаконними нормативно-правовими актами [211, с. 84].

Таким чином, НСРД проводяться з метою встановлення відомостей про злочин і осіб, які їх вчинили, якщо їх неможливо отримати в інший спосіб. Фактично всі НСРД, крім установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), проводяться виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [110].

І. В. Іваненко наголошує, що новий КПК України у главі 21 регламентує порядок прийняття рішень чи надання дозволів на проведення НСРД, що входить до компетенції голови відповідного апеляційного суду Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя, який діє як слідчий суддя. Зокрема, такими діями є аудіо чи відео контроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж чи з електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, спостереження за особою та інші [70].

Ці нововведення певним чином змінили встановлений процес ОРД й викликали низку проблем у сфері розкриття та розслідування злочинів, створили певний стереотип, за яким оперативні підрозділи нібито позбавлені права ініціювати і проводити ОРЗ, спрямовані на виконання завдань ОРД. Співробітник оперативного підрозділу не має права ініціювати проведення окремих НСРД перед слідчим або прокурором (ст. 40–41, 246 КПК України), а повинен лише виконувати конкретну НСРД, на яку слідчий суддя дав дозвіл на проведення, а слідчий або прокурор дали відповідне доручення на їх проведення. Зокрема, КПК України обмежує співробітника оперативного підрозділу в повноваженнях щодо здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звернення з клопотанням до слідчого судді чи прокурора, зокрема ініціювання проведення НСРД.

У цьому контексті О. Ю. Татаров, досліджуючи питання, пов'язані з проведенням НСРД, зауважує, що закріплення права слідчого щодо можливості самостійного проведення НСРД є правильним, оскільки слідчий орієнтується в матеріалах досудового розслідування, які зібрав самостійно, чітко знає мету, яку буде переслідувати в майбутньому під час проведення НСРД, а також які докази отримати за їхніми результатами [212, с. 89]. На наш погляд, таке твердження потребує опрацювання, оскільки слідчий, маючи в провадженні конкретне кримінальне провадження, буде (планує) власну позицію щодо збирання доказів

у справі. Водночас, не можна залишити поза увагою той факт, що обставини, які склалися, наприклад, щодо незаконної порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу, вимагають швидкого реагування на проведення НСРД.

Враховуючи зміни до КПК України, проілюструємо особливості проведення окремих НСРД у кримінальних провадженнях про незаконну порубку або перевезення, зберігання, збут лісу, зокрема контроль за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, візуальне спостереження з використанням фотографування та відеозапису, обстеження публічно недоступних місць, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, використання легендованих підприємств.

Стаття 271 КПК України встановлює можливість проведення *контролю за вчиненням злочину* у випадках наявності достатніх підстав вважати, що він уже розпочався або триває підготовка до нього. Це єдине положення кримінального процесуального закону, що передбачає одержання фактичних даних щодо кримінального правопорушення, яке ще не вчинене. Дана норма є колізійною, оскільки відповідно ст. 214 КПК України досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей до ЄРДР про вже вчинене кримінальне правопорушення. До цього моменту може бути проведено лише ОМП.

Як зазначає М. Л. Грібов, контроль за вчиненням злочину – проведення однієї або комплексу НСРД з метою фіксації факту вчинення особою або групою осіб готування та (або) замаху на тяжкий та особливо тяжкий злочин. Крім того, складовою контролю за вчиненням злочину вважаємо затримання особи «на гарячому» та невідкладне проведення відкритих слідчих (розшукових) дій (огляд, обшук, освідування, допит). Саме комплексність НСРД та СРД і утворюють зміст операцій, які мають бути юридично закріплені як контроль за вчиненням злочину [39, с. 25].

Ідея об'єднання декількох НСРД, пов'язаних спільними завданнями, метою та засобами у єдиний комплекс. Вже висловлювалася у юридичній

науці. Так, В. Г. Уваров запропонував гл. 21 кримінального процесуального закону доповнити статтею «Безпосереднє спостереження та технічне документування юридично значущих фактів», до змісту якої включив візуальне спостереження особою, річчю або місцем; аудіо та відеоконтроль публічно доступного місця; аудіо та відеоконтроль публічно не доступного місця (з дозволу його власників або користувачів). Метою комплексу цих дій науковець, в числі іншого, назвав розкриття та припинення тяжких та особливо тяжких злочинів, отримання необхідних відомостей та для забезпечення умов для успішного затримання підозрюваного на місці вчинення злочину, фіксації факту та обставин його вчинення [232, с. 193–194]. За цією ознакою можна стверджувати, що йдеться саме про контрольоване вчинення злочину, зараховуючи фіксацію дій зловмисників технічними засобами та їх подальше затримання в прядку ч. 1 ст. 208 КПК України.

Вважаємо, що кримінальну процесуальну регламентацію контролю за вчиненням незаконної порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу не варто обмежувати безпосереднім спостереженням та технічним документуванням юридично значущих фактів. Адже, як свідчить практика, його складовою часто є інсценування дій (подій, обставин), що становлять склад того чи іншого кримінального правопорушення або його наслідків. Таке інсценування, у багатьох випадках, виступає основним змістоутворюючим компонентом названих форм контролю за вчиненням незаконної порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу. При цьому, фіксація фактів готування та (або) замаху на вчинення протиправних дій за ст. 246 КК України відбувається за допомогою використання слідчим, прокурором або за їх дорученням оперативним підрозділом інших норм КПК України (аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); візуальне спостереження з використанням фотографування та відеозапису (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); використання несправжніх (імітаційних) та заздалегідь помічених (ідентифікованих) засобів (ст. 273); використання конфіденційного співробітництва (ст. 275)).

Викладене має ураховуватися для процесуальної регламентації контролю за вчиненням злочину. При цьому, окремого унормування потребує контроль за вчиненням незаконної порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу, пов'язаної з перетином державного кордону України та здійсненням міжнародного співробітництва. У цьому разі контроль потребує і відповідного криміналістичного забезпечення. Як слушно зауважує Ю. М. Чорноус, методика розслідування злочинів міжнародного характеру повинна бути спрямована на розробку рекомендацій, що регламентуватимуть діяльність органів досудового розслідування України на початковому та наступному етапах розслідування, організації міжнародного співробітництва під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій, відповідно до потреб розслідування окремих видів (груп) злочинів міжнародного характеру [249, с. 408]

Візуальне спостереження за особою, річчю (зокрема, транспортним засобом) або місцем здійснюється в публічно доступних місцях із застосуванням фото- і відеозйомки, спеціальних технічних засобів для спостереження (оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів тощо) для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує; певної речі чи місця в публічно доступних місцях, що пов'язано з учиненням кримінального правопорушення. Така НСРД кореспондується з положеннями п. 11 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», які уповноважують оперативні підрозділи проводити візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно-, відеозйомки, оптичних і радіоприладів, інших технічних приладів.

Візуальне спостереження може здійснюватися з метою негласного слідкування за особами, підозрюваними у вчиненні злочинів (об'єктів спостереження), місцями їх постійного проживання чи тимчасового перебування, за їх поведінкою, встановлення контактів з потерпілим, співучасниками, очевидцями тощо. Крім того, у такий спосіб можна

зафіксувати місце вчинення злочину або окремого епізоду, встановити місцезнаходження транспортних засобів, а також місця зберігання лісу. Відповідно, об'єктами спостереження найчастіше є власне підозрювані (фігуранти); громадяни, які причетні до таких діянь; родичі та знайомі злочинців, яких розшукують, якщо є підстави вважати, що спостереження за ними надасть можливість відшукати злочинця або дізнатися про його місцезнаходження; інші особи, а також певні місця зберігання лісу, спостереження за якими допоможе отримати відомості, що сприятимуть розслідуванню, розшуку зниклих злочинців.

Візуальне спостереження за конкретною особою завжди має на меті пошук та фіксацію відомостей, що можуть використовуватись у доказуванні, а також з метою забезпечення інших слідчих (розшукових) і процесуальних дій, зокрема, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), контрольованих та оперативних закупок (ст. 271 КПК), затримання підозрюваного тощо.

У завданні на візуальне спостереження за річчю або місцем обов'язково зазначається конкретна адреса розташування житлового приміщення, підприємства, установи, організації; певна ділянка місцевості, межі якої в населеному пункті визначаються будинками, вулицями тощо, поза його межами – шляхами сполучення або іншими орієнтирами, які дозволяють беззаперечно ототожнити місцевість. Річчю, за якою здійснюється спостереження, може бути будь-який матеріальний об'єкт (транспортний засіб, пилорама, лісозаготівельні склади тощо), що знаходиться у публічно доступному місці і за яким можна здійснювати безперешкодний візуальний контроль, а також виключається можливість його прихованого переміщення.

Обстеження публічно недоступних місць (публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб. Водночас приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового

утримання осіб у зв'язку з відбуванням покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних), житла (згідно зі ст. 379 Цивільного кодексу України, житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інші приміщення, призначені та придатні для постійного проживання в них.) чи іншого володіння особи (такими володінням особи в кримінальному процесуальному розумінні є всі приміщення, крім житла, які належать особі, усі речі, які належать особі і знаходяться в житлі чи поза житлом, а також земля, вода, ліс та інші насадження, худоба, птиця, транспортні засоби та будь-яке інше майно, яке належить особі на праві приватної власності (магазини, кафе, бари, їдальні, ресторани, майстерні, заводи і фабрики тощо) (ст. 267 КПК України) полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження. Особливо такі заходи проводяться коли підозрюваним виступає службова особа.

Відтак слідчий (або за його дорученням уповноважений працівник підрозділу карного розшуку Національної поліції чи оперативної служби) має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою: виявлення і фіксації слідів учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів; виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину; виявлення осіб, які розшукуються; встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Одним із інструментів протидії незаконній порубці лісу, перевезенню, зберіганню, збуту є виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Умовою застосування такого виду НСРД є наявність декількох обов'язкових ознак: по-перше, ця діяльність здійснюється під час розслідування ознак злочину за ч. 2–4 246 КК України; по-друге, ця діяльність полягає у документуванні організованої злочинної групи чи злочинної організації; по-третє, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування.

При виконанні спеціального завдання у межах кримінального провадження з метою документування злочинної діяльності організованої злочинної групи можна проводити такі НСРД: аудіоконтроль особи; негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж – різновид утручання в приватне спілкування, що здійснюється шляхом: контролю за телефонними розмовами; зняття інформації з каналів зв'язку; огляд кореспонденції; негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; відеоконтроль особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу з використанням пересувних комплексів радіомоніторингу рухомого (мобільного) зв'язку; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу з використанням встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах операторів зв'язку систем перехоплення телекомунікацій без реєстрації змісту повідомлень або віддалених терміналів доступу до інформаційних систем операторів зв'язку; зняття інформації з електронних інформаційних мереж; аудіоконтроль місця; відеоконтроль місця.

Виявлення осіб, які можуть володіти інформацією про злочинну діяльність організованої злочинної групи (бути свідками), та забезпечення можливості використання інформації, якою вони володіють, є одним із основних завдань оперативних працівників при проведенні такої НСРД. Свідком може бути будь-яка особа, якій стали відомі певні фактичні дані про злочинні дії організованої злочинної групи. Особливо важливо встановити тих,

хто безпосередньо спостерігав за злочинними діями організованої злочинної групи, був присутнім при розмовах, виконував їх доручення, звертався до них щодо вирішення особистих питань.

Виявляючи осіб, які можуть бути свідками, при виконанні спеціального завдання, необхідно використовувати всі сили, заходи і методи оперативно-розшукової діяльності, а також можливості інших підрозділів Національної поліції України.

Оперативними працівниками Національної поліції України виявлення майбутніх свідків може також успішно проводитися з допомогою візуального спостереження, зняттям інформації з каналів зв'язку та електронних інформаційних мереж, а також відеоконтролю місць переважного перебування членів організованої злочинної групи.

Одним із найбільш складних і високопрофесійних заходів під час негласного збору інформації про кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконною порубкою та збутом лісу, є створення та діяльність легендованих підприємств, як засобів проведення НСРД. Правову основу використання *легендованих підприємств* закріплено у ст. 273 КПК України, де передбачено, що за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби [112]. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій.

Легендовані підприємства у процесі документування дають змогу встановити та задокументувати: осіб, які здійснюють незаконну порубку (82 %); осіб, які здійснюють перевезення лісу та забезпечують його збереження (77 %); осіб, які займаються збутом, у тому числі за кордон (68 %); службових осіб, які сприяють таким протиправним діям (68 %) (додаток В).

При реєстрації легендованого підприємства фактично суб'єктами його створення та використання повинні бути штатні негласні працівники, як особи,

які в силу спеціальних знань і можливостей можуть виконувати заходи під час документування кримінальних правопорушень передбачених ст. 246 КК України.

Від ініціаторів завдань на проведення згаданих НСРД надходять листи щодо розсекречення направленої секретної інформації, яка міститься на електронних носіях (відеозаписи, фотографії), або знищення оперативних установок, зведень та фототаблиць згідно з постановою прокуратури, посилаючись на те, що гриф таємності зазначеним документам надавав підрозділ оперативної служби. Однак, керуючись спільним наказом МВС, ГПУ, СБУ, АДПС України, Мінфіну, Мін'юсту від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/51, знищення відомостей, речей і документів здійснюється у спосіб, що унеможлиблює їх відтворення, у спеціально обладнаному приміщенні, яке визначено наказом керівника органу, у складі якого діє слідчий підрозділ. Водночас згідно з п. 6.9 цього ж розпорядчого документа, складений акт підписують члени комісії та прокурор, який прийняв рішення про знищення і контролював його виконання.

Практична діяльність свідчить, що органи досудового розслідування не завжди наважуються використовувати отримані результати ОРЗ та НСРД як джерела доказів. Складність їх процесуального закріплення часто є причиною зупинення або закриття кримінального провадження через відсутність доказів. У той же час, законом «Про оперативно-розшукову діяльність» [182] передбачено, що в разі, якщо ознаки злочину виявлені під час проведення ОРЗ, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює ОРД, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення ОРЗ, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена ст. 246 КК України, до відповідного органу досудового розслідування.

Наприклад, оперативним підрозділом, у межах ОРС, здійснюється перевірка інформації щодо готування збуту лісу за кордон, а в подальшому встановлюється факт його вчинення. При цьому, виникає необхідність безперервної фіксації злочинних дій із застосування негласних засобів. Проте оперативний підрозділ зобов'язаний повідомити орган досудового розслідування, прокурора про факт вчинення кримінального правопорушення, які повинні прийняти рішення про внесення відомостей до ЄРДР та, в установленому порядку, рішення про проведення НСРД. Як результат, у цій ситуації з моменту внесення відомостей до ЄРДР співробітник оперативного підрозділу припиняє проведення ОРЗ, а рішення про проведення НСРД може бути прийнято не раніше ніж за добу, з урахуванням процедури прийняття рішення про проведення НСРД та надання доручення оперативному підрозділу на його проведення. Унаслідок цього припинення заходів, що тимчасово обмежують конституційні права особи, може призвести до втрати інформації, яку можна використати в доказуванні, при затриманні осіб, запобіганні настання тяжких наслідків тощо.

Таким чином, норма, вищевикладене не узгоджується з положеннями ч. 1 ст. 214 КПК України, якою передбачено, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР [112]. Крім того, практика застосування даних норм надає право стверджувати, що за наявності такого факту прокурор акцентує увагу на тому, що оперативний підрозділ приховує злочин. У доповнення, сторона захисту під час судового розгляду матеріалів провадження може акцентувати на порушенні порядку здобуття доказів та внесенні відомостей до ЄРДР. Оскільки фактично при встановленому факті вчинення злочину

співробітник оперативного підрозділу продовжує проведення оперативних заходів, а слідчий чи прокурор не вносить відомості до ЄРДР.

Особливості організації проведення окремих НСРД лежать в площині їх оперативного забезпечення. Під оперативним забезпеченням НСРД розуміють створення умов для їх проведення (оперативні, агентурні, фінансові, інформаційні тощо). За необхідності провести НСРД, здійснення якої неможливе без оперативного забезпечення, слід рекомендувати спрямовувати доручення на її проведення з комплектом необхідних документів до уповноваженого оперативного підрозділу. За практикою проведення НСРД питання необхідності оперативного забезпечення або її відсутності не мають чіткої класифікації за видами НСРД, однак вважаємо за доцільне навести в табличній формі найбільш вірогідний у практичній роботі варіант такої класифікації:

У цьому контексті С. С. Терещук, досліджуючи питання виконання доручення співробітником оперативного підрозділу при проведенні НСРД, запропонував розширити повноваження співробітника оперативного підрозділу та надати можливість за дорученням слідчого ініціювати проведення НСРД [214]. У свою чергу, А. А. Щадило пропонує закріпити право співробітника оперативного підрозділу надавати слідчому пропозиції щодо проведення конкретних НСРД [257].

Запровадження відповідних положень в українське законодавство певним чином унормує право співробітника оперативного підрозділу ініціювати проведення НСРД, їх проведення, у т.ч. із застосування негласних засобів, а також надасть можливість слідчому сконцентрувати свої зусилля на одержанні результатів гласними засобами.

Після завершення проведення НСРД та передачі матеріалів до органів досудового розслідування грифи секретності, магнітні носії інформації щодо їх проведення можуть бути розсекречені на підставі рішення прокурора (постанова), який здійснює повноваження в конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, з

урахуванням обставин кримінального провадження та необхідності використання матеріалів НСРД як доказів, у випадку, якщо витік зазначених відомостей не завдасть шкоди національній безпеці України.

Процедура розсекречування включає: 1) прийняття погодженого з керівником прокуратури рішення (постанова) прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні, про необхідність розсекречування; 2) підготовку прокурором та надання керівнику органу, у якому засекречено магнітні носії інформації, клопотання із зазначенням підстави для скасування грифа секретності, облікового номеру та назви магнітного носія інформації. До клопотання долучаються магнітні носії інформації, грифи секретності яких пропонується скасувати; 3) розсекречування магнітних носіїв інформації здійснюється на підставі рішення експертної комісії з питань таємниць, що створює керівник органу, в якому здійснювалося їх засекречування, у максимально стислий строк, але не більше десяти діб з моменту отримання клопотання; 4) про розсекречення магнітних носіїв інформації службова особа, яка його здійснила, зобов'язана письмово повідомити прокурора, якому такі носії інформації або документи були передані. У письмовому повідомленні зазначається підстава (реєстраційний номер та дата затвердження акта експертної комісії) для скасування грифа секретності, обліковий номер та назва матеріального носія секретної інформації, документа, попередній гриф секретності та наданий після перегляду реквізит.

З метою ефективного використання результатів НСРД необхідно внести зміни і до п. 4 ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» стосовно віднесення окремих показників інформації про засоби, зміст, плани, форми, методи і результати проведення НСРД, фінансування та матеріально-технічне забезпечення до державної таємниці. Доповнити ст. 15 цього Закону положенням про те, що розсекречування протоколів НСРД та додатків до них з метою використання їх як доказів у кримінальному провадженні проводиться

за рішенням прокурора, який здійснює процесуальне керівництво в такому провадженні [79, с. 160].

3.3. Використання спеціальних знань під час розслідування

З'ясування чималої кількості обставин під час розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, неможливе без використання спеціальних знань. Зокрема, виникає необхідність проведення досліджень на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Тобто мова йде про залучення експерта до кримінального провадження для проведення судової експертизи.

Спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК). Крім того спеціаліст сприяє слідчому, прокурору у виявленні, закріпленні та вилученні речей і документів, забезпеченні безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо), наданні усних консультацій або письмових висновків тощо [112]. У свою чергу поняті, присутні під час проведення слідчих (розшукових) дій, повинні засвідчити своїми підписами відповідність записів у протоколі виконаним діям.

Специфіка сфери здійснення злочинів проти довкілля визначає високу значимість спеціальних знань для ефективного розслідування цих злочинів, а також обумовлює широкий спектр необхідних навичок щодо їх застосування. Складність та чисельність правил здійснення екологобезпечної діяльності,

обов'язковість дослідження причинного зв'язку між допущеним порушенням правил та наслідками, що настали, розмаїття об'єктів, які досліджують, та інші чинники зумовили неможливість успішного досудового розслідування злочинів проти довкілля без використання спеціальних знань спеціалістів [78]. Водночас і від слідчого вимагається знання сучасних можливостей спеціальних досліджень, вміння грамотно формулювати питання. Тільки за таких умов можна розраховувати на одержання в результаті спеціальних досліджень максимально повної криміналістично значущої інформації [89, с. 50].

Зміст та форма реалізації спеціальних пізнань під час досудового розслідування злочинів проти довкілля стосується питань реалізації спеціальних знань на етапах виявлення, розкриття та досудового розслідування екологічних злочинів. Обізнана в екологічній сфері знань особа під час досудового розслідування та судового розгляду може виконувати роль судового експерта (ст. 69 КПК України) або спеціаліста (ст. 71 КПК України). Звідси термін «спеціаліст-еколог» (тобто спеціаліст у сфері екології) використовується як у процесуальному, так і не процесуальному аспектах. Форми реалізації спеціальних знань характеризуються наступними ознаками: правова регламентація та унормованість прав та обов'язків спеціаліста та експерта; їх процесуальна незалежність; узгодженість дій відповідно до мети; вибір засобів та методів діяльності, використовуваних у межах своєї компетенції. Виокремлюють процесуальну (відповідно до розглядуваної категорії кримінальних проваджень, передбачену безпосередньо нормами кримінально-процесуального законодавства) та непроцесуальну – передбачену відомчими нормативними актами форми використання спеціальних знань [151, с. 406–407].

Обґрунтований вибір (визначення виду і кваліфікації) і своєчасний виклик спеціалістів для участі в певній СРД є необхідною умовою планомірної ефективною підготовки матеріалів до експертного дослідження. Разом з тим, така діяльність викликає певні складності в судово-слідчій практиці. На нашу

думку, це пояснюється двома причинами, першою з яких є недостатня поінформованість слідчого про характеристики наслідків екологічного правопорушення (наприклад, рівня забруднення, його специфіки), другою постає явна недостатність кваліфікованих спеціалістів, які володіють знаннями, уміннями та навичками роботи на місцевості. Тому у правоохоронних органах мають бути списки спеціалістів із вказівкою профілю їх діяльності та кваліфікації, службових та домашніх адрес для оперативного залучення останніх до участі у слідчих (розшукових) діях під час розслідування злочинів проти довкілля. Також доцільно систематично проводити семінари слідчих, які спеціалізуються на досудовому розслідуванні злочинів проти довкілля. Це дозволить вивчити структури екологічних та технічних служб, які мають спеціалістів у галузі контролю навколишнього природного середовища, технічних даних очисних споруд та ін., налагодити з ними необхідні ділові стосунки.

Повністю погоджуємося з думкою Л. Ю. Місюри, що «залучення експерта та проведення експертизи є одним з основних форм застосування спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, а висновок експерта – одним із важливих процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні у сфері довкілля, тому своєчасне залучення експерта стороною обвинувачення сприяє правильному визначенню подальших напрямів досудового розслідування та певною мірою впливає на результативність проведення інших процесуальних дій у кримінальному провадженні» [138, с. 66].

Згідно із ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» в Україні судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи, а в інших випадках – також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань. Винятково державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз. До

таких установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України

Судова експертиза, відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [185]. Відповідно до ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [112].

В Україні, провадження експертиз у кримінальному судочинстві регулюється: Конституцією України, Законом України «Про судову експертизу», КПК України, відомчими Правилами та інструкціями Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України з питань проведення експертизи.

Залучення експерта, призначення та проведення судових експертиз має відбуватися за матеріалами кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень проти довкілля лише тоді, коли в цьому є дійсна необхідність, коли без відповіді експерта на певні питання неможливо встановити обставини та наслідки екологічного злочину, винну особу. Неприпустимо призначати експертизу для вирішення питань, що потребують таких спеціальних знань, які не виходять за межі професійної підготовки слідчого або прокурора, тобто на вирішення експерта не можна ставити питання правового характеру.

Законодавцем зафіксована чітка позиція щодо того, що знання в галузі права не є спеціальними. Так, ст. 242 КПК України регламентує, що «...не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права» [112]. Як слушно зазначає М. Г. Щербаковський, це суттєве нормативне нововведення, оскільки до теперішнього часу серед процесуалістів і криміналістів не вщухає дискусія про можливість призначення так званих «правових експертиз» [258].

Однак, як зазначає В. А. Журавель, у ст. 243 КПК України «Порядок залучення експерта» зазначено лише про можливість залучення експерта, а не про порядок реалізації цієї можливості. Законодавець таким чином не визначився з назвою процесуального документа, який мають складати учасники кримінального провадження. Розглянемо детальніше

Для залучення експерта та проведення експертизи слідчому відповідно до ст. 242–244 КПК України необхідно винести постанову про призначення експертизи, у якій чітко сформулювати питання, які потребують вирішення; перелічити об'єкти, які знаходяться в розпорядженні експерта й підлягають дослідженню [112].

При всьому розмаїтті судових експертиз, які призначають під час досудового розслідування загалом кримінальних правопорушень проти докільця заслуговує на увагу розроблена класифікація С. О. Книженко: 1) екологічна експертиза та експертизи екологічної спрямованості; 2) технічні експертизи; 3) криміналістичні експертизи; 4) інші [77, с. 138–139].

На думку Р. Р. Романенко, найпоширенішими видами судових експертиз під час розслідування розкрадання лісодеревини є: 1) економічна; 2) біологічна; 3) ґрунтознавча; 4) трасологічна (слідів знарядь та інструментів; слідів, взуття; встановлення цілого за частинами; слідів транспортних засобів); 5) дактилоскопічна [192, с. 15].

У свою чергу О. М. Пилипенко, за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановила, що при розслідуванні незаконної порубки лісу проводилися такі судові експертизи: біологічна (58,8 %); економічна (27,6 %); ґрунтознавча (17,6 %); трасологічна (98,4 %), зокрема

слідів знарядь та інструментів (25,9 %), слідів взуття (24,2 %), слідів транспортних засобів (18,6 %), встановлення цілого за частинами (48,4 %); дактилоскопічна (11,8 %); інші (4,2 %) [160, с. 147]. Також, А. О. Новицький назвав такі: трасологічна (95,65 %), технічна експертиза документів (35,51 %), почеркознавча (22,46 %), експертиза матеріалів, речовин та виробів (36,96 %); екологічна (19,57 %); інженерно-екологічна (8,7 %); судово-економічна (29,71 %); судово-товарознавча (34,78 %) [149].

Важливо відзначити, що при розслідуванні незаконних рубок слід дотримуватися послідовність призначення експертиз. Слідчий іноді знаходиться в положенні слідчого ризику, віддаючи перевагу будь-якій експертизі, відсуваючи при цьому інший вид експертизи на другий план. Пов'язано це з тим, що проведення дослідження над вилученими з місця події доказами можуть знищити сліди, які є об'єктом дослідження іншого виду експертиз. У той же час результати проведеного дослідження можуть виявитися малоінформативними для досудового розслідування в разі відповіді експерта на поставлені перед ним запитання в постанові про призначення експертизи про неможливість встановлення групової приналежності, тим більше ідентифікації злочинця. У разі виявлення речового доказу, що є об'єктом дослідження декількох видів експертиз (для незаконних рубок, наприклад, пила зі слідами пальців рук утворених речовиною бурого кольору тощо), слідчий повинен повідомити експерту про доцільність призначення по даному об'єкту ще одного виду експертизи, провести бесіду з експертами про те, наскільки якісно речовий доказ зберіг на собі сліди, наскільки ймовірним є встановлення групової приналежності та ідентифікації по ньому злочинця, а також втрати іншого об'єкта дослідження. Залежно від отриманих відповідей і наявної слідчої ситуації слідчий виносить постанову про призначення експертизи в тій чи іншій черговості [3, с. 203–204].

Рекомендуємо стосовно розслідування незаконних рубок лісових насаджень застосовувати певну послідовність призначення експертиз різного виду, з метою максимального використання виявлених слідів для отримання

доказової інформації. У науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення експертизи, які затверджені наказом Міністерства юстиції України (1998), містяться типові переліки питань стосовно різних видів експертиз. Питання, що ставляться на розгляд експерта повинні відповідати таким основним вимогам: не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру; бути визначеними, конкретними та короткими; мати логічну послідовність; характеризуватися повнотою та мати комплексний характер [176].

Трасологічна експертиза при розслідуванні зустрічається майже в 43 % кримінальних провадженнях, іноді навіть призначаються кілька експертиз в одному і тому ж кримінальному провадженні по відношенню до різних криміналістично значущих об'єктів. Вона призначається для ідентифікації або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами – відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностики (установлення властивостей, станів) об'єктів; вирішення ситуалогічних завдань (установлення механізму слідоутворення тощо) [176]. У більшості випадків слідчі надають експерту речові докази у вигляді спилів з пнів, слідів взуття, слідів транспортних засобів (бульдозерів, екскаваторів, самоскидів); кожен з цих предметів, піддавшись експертному дослідженню, буде сприяти встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення.

Основними завданнями трасологічної експертизи слідів транспортних засобів є: ідентифікація (ототожнення) конкретної одиниці транспортного засобу за залишеними ним слідами; установлення властивостей та стану автотранспортного засобу (його частин); установлення механізму утворення слідів, механізму взаємодії транспортного засобу з іншими об'єктами тощо [160].

Під час ОМП за фактами незаконної порубки лісу найчастіше можуть бути виявлені об'ємні або поверхневі сліди шин транспортних засобів. Виходячи з цього типовими питаннями, що ставляться перед експертом при

призначенні трасологічної експертизи слідів транспортних засобів є: яким видом (типом, моделлю) транспортного засобу залишені сліди; чи залишені сліди конкретним транспортним засобом; яким колесом транспортного засобу залишені сліди (правим, лівим, переднім, заднім); якою моделлю шини залишені сліди, та на яких транспортних засобах можуть бути встановлені шини даної моделі.

Лісотехнічна експертиза. На практиці призначається, коли встановлено особу, яка вчинила незаконну рубку, і деревина вилучена, або коли затримано транспортний засіб, завантажений деревиною. В ході експертного дослідження вирішуються питання, що стосуються предмета вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 246 КК України, в тому числі: до якої категорії відносяться лісові насадження, піддані рубці; яка загальна кількість зрубаних дерев зазначеної породи; яка сума заподіяного збитку [3, с. 207]

Дактилоскопічна експертиза – надає можливість ідентифікувати осіб, чия причетність до злочину перевіряється, за слідами рук, які можуть бути вилученими зі знарядь злочину (бензопил, ручних пил, сокир тощо), а також інших предметів, виявлених на місці незаконної порубки лісу. Експертиза слідів злому, інструментів, виробів масового виробництва допомагає встановити характерні особливості знаряддя, агрегату за слідами його дії та встановити чи конкретним знаряддям (інструментом) було зрубано дерево, спиляно гілку, а також з'ясувати яким способом розділено дерево чи чагарник; експертизою цілого за частинами встановлюється, чи мають частини дерева спільну лінію (поверхню) розділення, тобто чи становили вони раніше одне ціле, а також способи та механізм відокремлення дерева від пня, здійснюється конструювання першопочаткової форми колоди (або її частини) та подальша ідентифікація відновлених колод (стовбурів) з площинами пнів і верхівок зрізаних дерев; експертиза нашарувань на одязі (взутті) вирішує питання щодо дослідження нашарувань на одязі (взутті) – ґрунту, тирси, смоли, паливно-мастильних матеріалів тощо; експертиза слідів транспортних засобів допомагає ідентифікувати транспортний засіб за залишеними його частинами слідами,

встановити механізм слідоутворення, а також властивості та стан об'єктів [176; 227, с. 279].

В ході розслідування незаконних рубок лісових насаджень обґрунтовано призначення *грунтознавчої експертизи* для встановлення нашарування ґрунту на об'єктах-носіях; встановити природу нашарувань; провести порівняльне дослідження нашарувань із порівняльними та контрольними зразками ґрунту з місця незаконної порубки лісу; локалізувати ділянку місцевості Дану експертизу доцільно призначати у комплексі з судово-трасологічною експертизою – з метою встановлення однорідності ґрунту на місці незаконної порубки дерев з тим, що був виявлений на одязі і взутті конкретних осіб, колесах і гусеницях транспортних засобів [54, с. 395].

У постанові про призначення ґрунтознавча експертизи доцільно ставити такі питання: Чи є на представлених об'єктах-носіях ґрунтові нашарування? Який механізм утворення ґрунтових нашарувань на об'єктах-носіях? Коли були утворені нашарування ґрунту на об'єктах-носіях? Єдина чи родова (групова) належність ґрунтових нашарувань на об'єкті-носії з ґрунтом, вилученої з місця події? Чи належать ґрунтові речовини, наявні на об'єктах-носіях, місця події (вказати конкретне місце вилучення ґрунтових слідів)? Чи мають одне джерело походження ґрунтові нашарування на представлених об'єктах і ґрунт, вилучений з місця події? та ін.

Дендрологічна експертиза сприяє вивченню річних кілець деревини, що дозволяє встановити систематично близькі таксони за специфічною реакцією на кліматичні умови. Також дозволяє встановити місце незаконної рубки, орієнтовану дату рубки, виявлення приналежності частин дерева до наявних зразків деревини, вилученим знаряддям, а також встановлення приналежності пня і стовбуру одного дерева; нашарування ґрунту на об'єктах-носіях; установити природу нашарувань; провести порівняльне дослідження нашарувань із порівняльними та контрольними зразками ґрунту з місця незаконної порубки лісу; локалізувати ділянку місцевості [54, с. 395; 157, с. 237].

Судово-біологічна експертиза – надає можливість встановити причинно-наслідкові зв'язки між об'єктом і подією злочину; механізм впливу одного об'єкта на інший, їх взаємодії; просторове розміщення об'єкта; цільове призначення об'єкта; локалізація на предметі-носії. Крім того, судово-біологічна експертиза дозволяє вирішити ряд ситуаційних завдань: з'ясування механізму контактної взаємодії біологічних об'єктів за слідами, що є на них; встановлення елементів механізму події; реконструкція динаміки та загальної картини події за біологічними складовими. Так, висновком судово-біологічної експертизи № 4254-15 від 07.09.2015 встановлено життєздатність дерев, що росли на території захисної лісосмуги, на момент їх вирубки [20]. Іноді може призначатися комплексна біологічна експертиза та експертиза встановлення цілого за частинами. Об'єктами судово-біологічної експертизи, при її призначенні у провадженнях за фактами незаконної порубки лісу, можуть бути зрізи стовбурів, тирса, стружка, гілля, листя, фрагменти кори дерев, вилучені з місця події та у осіб, які перевіряються на причетність до даного виду кримінальних правопорушень.

Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення і проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» до складу основних видів судових експертиз у нашій країні була введена судово-екологічна експертиза. У п. 1.1. вказаного Наказу зазначено, що призначення судових експертиз та експертних досліджень судовим експертам державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестованим судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, їх обов'язки, права та відповідальність, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів здійснюються у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним, Цивільним процесуальним, Господарським процесуальним кодексами України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства

України, Митним кодексом України, Законами України «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності та цією Інструкцією. Судовій екологічній експертизі присвоєно шифр 1.2.8. [173].

Тому, питання пов'язані із з'ясуванням впливу незаконної порубки лісу на стан екологічної безпеки, спричинені наслідки, визначення розміру заподіяної шкоди та ринкової вартості лісоматеріалів вирішуються *судово-екологічною експертизою*. Як зауважує В. В. Тіщенко, ця експертиза є, власне, комплексним дослідженням, що здійснюється спеціалістами у галузі екології разом з медиками, експертами-біологами, зоотехніками, ветеринарами, хіміками, гідрологами, агротехніками тощо [221, с. 233].

Судово-екологічна експертиза являє собою практичну діяльність, що полягає в дослідженні негативного антропогенного впливу на конкретні (локальні) об'єкти навколишнього середовища й здійснюється в процесі судочинства. Вона повинна вирішувати поставлені перед нею слідчими органами або судом завдання на основі спеціальних знань, які визначають предмет експертного пізнання, що встановлюється у справі, яка розслідується або розглядається судом. Як слушно зазначає О. В. Ринкова, «судово-екологічна експертиза – це практична діяльність, яка полягає в дослідженні негативного антропогенного впливу на конкретні об'єкти навколишнього середовища та здійснюється в процесі кримінального, цивільного та адміністративного судочинства» [190, с. 67].

Земельно-технічна експертиза. За її допомогою можна вирішити питання, які впливають на кваліфікацію злочину, пов'язаного із незаконною порубкою лісу, а саме: визначення категорії земель, на яких було здійснено незаконну порубку лісу; визначення землекористувача земельної ділянки, на якій здійснено незаконну порубку лісу; визначення відповідності фактичного землекористування, а також порушень меж земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів на ці земельні ділянки, та вимог нормативно-правових актів тощо [160, с. 154].

Багато незаконних дій передбачених ст. 246 КК України вчиняється з використанням підроблених документів: декларацій, актів тощо. У зв'язку з цим виникає необхідність призначення та проведення *технічних експертиз документів* для встановлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту; встановлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки; *почеркознавчих експертиз* для встановлення автентичності підпису та рукописного тексту, ідентифікації виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпис [176].

Для визначення істотності шкоди внаслідок знищення зелених насаджень полягає у підтвердженні факту завдання істотної шкоди в результаті знищення зелених насаджень, встановленої органами Державної екологічної інспекції України або Державної лісової охорони та зафіксованої у документації перевірок, правильності визначення цими органами розміру та характеристик завданої істотної шкоди призначається *інженерно-екологічна експертиза*. Величина збитків та підтвердження даних, визначених Державної екологічної інспекції України або Державної лісової охорони для розрахунку розмірів (суми) відшкодування збитків, арифметично підтверджується судовою економічною експертизою [195, с. 331]. Типовим питанням, що слід поставити перед експертом при призначенні такої експертизи є: чи підтверджується розмір шкоди, заподіяний лісу, зазначений у акті (вказується номер та дата складання акту), складеному інспектором державної екологічної інспекції.

Наведений перелік судових експертиз є, певною мірою, приблизним, оскільки їх можливості не вичерпують всього різноманіття варіантів використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні. В інтересах швидкого, повного та всебічного розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, до підготовки об'єктів експертиз слід залучати відповідних спеціалістів, а експертизи доцільно призначати в комплексі.

Оцінка висновку експерта, в основному, є розумовою діяльністю, оскільки побудована на методах логіки, які дозволяють осмислити отримані результати використання спеціальних знань, співставити їх з іншими доказами, визначити обсяг доказової бази в кримінальному провадженні та прийняти відповідні процесуальні рішення. Висновок експерта використовується для встановлення складу незаконної порубки лісу; з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження та входять до предмета доказування; обґрунтування прийнятих тактичних рішень, планування й організації подальшого розслідування вказаних кримінальних правопорушень; встановлення детермінант учинення названих протиправних діянь.

Відповідно, оцінюючи його, потрібно перевіряти його на належність, допустимість і достовірність, а також достатність у сукупності з іншими доказами в кримінальному провадженні. Тому оцінка висновку експерта передбачає його перевірку за допомогою аналізу, синтезу, співставлення з іншими доказами та отримання нових доказів шляхом проведення під час досудового розслідування СРД та інших процесуальних дій, а у ході судового розгляду – судових дій. Зокрема, основними способами перевірки висновку експерта шляхом отримання нових доказів як під час досудового розслідування, так і в ході судового розгляду виступають допит експерта і проведення додаткової та повторної експертизи [27, с. 10–12].

Як наголошує О. В. Одерій, експертна діяльність регламентується великою кількістю нормативних документів, однак у жодному з них не урегульоване питання використання в експертній діяльності спеціалізованих пересувних лабораторій, немає переліку необхідного для такої лабораторії устаткування. Така проблема стосується і сфери судових екологічних експертиз. Відсутність рухливих екологічних лабораторій стає причиною того, що сліди негативного антропогенного впливу вилучаються неякісно з порушенням методичних правил, їхнє дослідження проводиться несвоєчасно. Вилучені речові докази екологічного забруднення можуть за час їхньої доправлення в стаціонарні лабораторії змінити свої властивості. Такі

дослідження раціонально проводити в масштабі реального часу, формуючи тим самим підстави для визначення напрямків початку кримінального провадження. Для вирішення означеної проблеми можна пропонувати реалізацію спеціальної програми з розробки та комплектації сучасних пересувних екологічних лабораторій. Впровадження такої програми в практику дало б лише позитивні результати [151, с. 410–411].

Така екологічна лабораторія має розміщуватися на базі автомобіля підвищеної прохідності, де б був салон-лабораторія та вантажний відсік. У салоні-лабораторії передбачити одне чи два посадкових місця і спеціальне уніфіковане устаткування, а саме: стіл (хімічно стійкий), крісло поворотне, рукомийник, системи освітлення, вентиляції й опалення салону, автономне електроживлення, комплект освітлювального устаткування для роботи на місці події, платформа на даху для фото- й відеозйомки, сейф металевий, шухляда для збереження об'єктів, валіза криміналістична універсальна, комплект для виготовлення цифрових фотографій, набір вимірювальних інструментів і приладів навігації і топографічної прив'язки, набір для документування (комп'ютер, принтер і т.д.), мікроскоп з набором фотонасадок, набір для зняття проб ґрунту, лісу, комплект пакувального матеріалу, комплект спецодягу і засобів індивідуального захисту, протипожежні засоби, тент для роботи на відкритому повітрі, комплект пересувних засобів для роботи на відділених ділянках місцевості, комплект для огороження місця події, інше устаткування.

Крім пересувних екологічних лабораторій можна пропонувати й інші засоби підвищення ефективності роботи слідчого з розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу. Сьогодні, існує гостра потреба у кваліфікованих фахівцях цього напрямку. Певною мірою цю проблему можна частково вирішити шляхом використання систем штучного інтелекту – експертних та інформаційно-консультаційних систем.

Використання можливостей штучного інтелекту у роботі правоохоронних органів, зокрема у напрямі протидії злочинності, є практично затребуваним та актуальним. Можливості програмного забезпечення в частині

підтримання правопорядку дають значну перевагу людському потенціалу щодо фіксації, попередження та завчасного реагування на правопорушення. Його використання в продуктах та послугах у правоохоронній діяльності стає одним з ключових елементів успіху на міжнародних ринках [150].

Штучний інтелект (з англ.: Artificial Intelligence) – це унікальний продукт технічного прогресу, що дає змогу машинам вчитися, використовуючи людський і власний досвід, пристосовуватися до нових умов в рамках свого застосування, виконувати різнопланові завдання, які тривалий час були під силу лише людині, прогнозувати події й оптимізувати ресурси різного характеру [236, с. 9].

Наприклад, методи розпізнавання зразків корисні для вирішення проблем класифікації, виявлення розпізнавання зразків для криміналістики, наприклад, для порівняння відбитків пальців [260].

Кримінальні правопорушення можуть бути пов'язані між собою і можуть здійснюватися однією і тією ж особою (особами), або можуть застосовуватися однакові способи дії. Таким чином, значно підвищити ефективність своєї діяльності, правоохоронні органи якщо зможуть виявити закономірності вчинення кримінальних правопорушень. Дані, які поліція отримує від повідомлення про кримінальні правопорушення, є по суті неструктурованими даними. Ці дані необхідно впорядкувати та «просіяти», щоб знайти закономірності [236].

Безпілотні авіаційні системи використовуються в збройних силах різних країн вже досить давно. В останні роки подібні технології і системи починають застосовуватися також і в правоохоронних органах й спецслужбах, а також в комерційних структурах безпеки. Безпілотні літальні апарати під час польоту збирають величезні обсяги розвідувальної інформації, яку повинні переглядати і аналізувати відповідні підрозділи правоохоронних органів. Через велике навантаження, або людський фактор, поліцейські, які відповідають за обробку такої інформації, здатні допустити помилку або втратити важливі деталі. Тому, в таких випадках, ефективною є можливість створення системи штучного

інтелекту, які могла б автоматично аналізувати інформаційний відео потік безпілотників, виявляючи, розпізнаючи і ідентифікуючи важливі деталі.

Таким чином застосування технологій штучного інтелекту при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу повинен слугувати фактором інтенсивного розвитку, так як він є інструментом підвищення ефективності правоохоронної діяльності.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що на початковому етапі розслідування таких кримінальних правопорушень проводяться такі СРД як огляди (місця події, документів, транспортних засобів, пилорам, складів тощо), обшук, допити (підозрюваного, потерпілих та свідків), а також тимчасовий доступ до речей і документів, витребування та отримання документів, висновків ревізій та актів перевірок (в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України).

2. Огляд місця події є невідкладною, інформативною СРД, яка проводиться на початковому етапі розслідування зі складання карти-схеми та залежно від слідчої ситуації характеризується:

значною територією, яку потрібно оглянути й фіксація обстановки події та площі знищеного або пошкодженого лісового масиву;

залученням спеціалістів (працівників лісгоспу, Держлісохорони та ін.) з метою інформування слідчих про спеціальну лісову термінологію, основні ознаки незаконної рубки лісу, визначенням порід деревини за зовнішнім виглядом торцевого спилювання, встановлення способів, знарядь і засобів учинення;

обранням методу огляду залежно від площі рубки, об'єму незаконно добутої деревини та його транспортування або відшукування місцезнаходження незаконно зрубленої деревини (встановлення місця вчинення, транспортування

лісу до місця зберігання з використанням спеціальних засобів (безпілотного літального апарату, засобів навігації, гелікоптера), доцільність використання квадрокоптерів для проведення фото- або відеозйомки);

необхідністю пошуку та вилучення слідів вчинення кримінального правопорушення (торцеві зрізи пеньків, зразки ґрунту та транспорту), у тому числі для підтвердження групового характеру протиправного діяння (організованої злочинної групи) з використанням сучасних техніко-криміналістичних засобів (наприклад, GPS-навігатори, супутників, аеро-космічних фотозйомок, за допомогою яких можна порівняти умовну ділянку місцевості станом на момент до вчинення кримінального правопорушення та після його вчинення, для з'ясування наслідків, об'ємів, масштабів такого протиправного діяння).

3. Проведення обшуку спрямоване на виявлення документів (про видані, діючі лісорубні квитки; декларації на кількість зрубаної, виготовленої, вивезеної лісопродукції тощо), знарядь і засобів учинення протиправного діяння; відшукування зрубаного та транспортованого лісу, місць розпилювання, зберігання, грошових коштів; встановлення умов учинення кримінального правопорушення; пошук слідів. Така процесуальна дія проводиться у лісогосподарських підприємствах (72 %), за місцем проживання і роботи підозрюваного/підозрюваних (27 %), у приміщеннях, що належать їх близьким особам чи знайомим (17 %), у транспортних засобах, складах, пилорамах тощо.

4. На початковому етапі найчастіше проводилися допити свідків та підозрюваних (81 %), а отримана при цьому інформація виступала основою формування доказів та спрямування розслідування.

Допит підозрюваного у більшості випадків носить конфліктний характер (67 %) й супроводжується запереченням протиправного характеру своїх дій, відмовою давати показання або надання неправдивих показань, а тому слідчому необхідно: ознайомитися з нормативно-правовими актами, які регулюють лісову діяльність; детально вивчити та оцінити існуючі матеріали у кримінальному провадженні (функціональні (посадові) обов'язки працівників

лісових господарств; дозвільні документи тощо); скласти перелік запитань із зазначенням уже існуючих доказів та обрати тактичні прийоми для проведення допиту, спланувати таку СРД; провести консультації із спеціалістами із наданням їм незрозумілих документів; забезпечити відеофіксацію проведення допиту; встановити психологічний контакт з допитуваним.

У якості свідків можуть бути допитані працівники лісового господарства (директор та інженер, майстер лісу, лісничий, вальщик лісу, охоронець лісу), уповноважених державних органів з охорони навколишнього середовища (Держлісохорона, Держлісагенство, Держекоінспекція та ін.), заявники, працівників поліції, які виявили факт вчинення протиправних дій за ст. 246 КК України або брали участь у затриманні злочинців; понятих.

5. Для ознайомлення з документами у лісовому господарстві, їх копіюванням та вилученням здійснюється тимчасовий доступ до речей і документів, предметами якого є заявки на використання лісових ресурсів під час проведення рубок головного користування; відомості про лісосіки; карти технологічного процесу розробки лісосіки; план лісосіки; лісорубний чи лісовий квиток-дозвіл; документація державного лісового кадастру за обліком лісових насаджень-площ; таблиці-характеристики лісів на ввіреній території; відомості розрахункової лісосіки; митні декларації; транспортні накладні; акти прийому, передачі, перевезення, зберігання тощо.

Звернута увага призначення й проведення контрольних перевірок та ревізій уповноваженими органами. Використовуючи результати ревізії в кримінальному провадженні, слід зважати на можливість одержання інформації щодо обліку площ (територій) лісових насаджень. Фактичними підставами ініціювання проведення ревізій є: наявність у матеріалах кримінального провадження окремих фактів протиправної діяльності, що підтверджують необхідність перевірки за первинними документами діяльності лісової організації загалом (за умови, що за цей період планову ревізію не проводили); обґрунтоване клопотання підозрюваного щодо проведення ревізії; встановлення в процесі розслідування факту санітарної рубки лісу; виявлення

злочинних зв'язків підозрюваного з представниками приватних лісових пилорам, підприємствами лісозаготівельної діяльності; повідомлення експерта-бухгалтера про неможливість надати експертний висновок щодо конкретних питань без попередньо проведеної ревізії.

6. В умовах докорінної трансформації моделі кримінального провадження, правового статусу його учасників, процесуальної форми досудового розслідування застосування суто «традиційних» тактичних прийомів виявлення та припинення кримінальної протиправної діяльності найбільш небезпечних виявів організованої злочинності є недостатнім, а тому кримінальне процесуальне законодавство активізує роботу за цим напрямом особливо в частині проведення НСРД.

Вважаємо, що кримінальну процесуальну регламентацію контролю за вчиненням незаконної порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу не варто обмежувати безпосереднім спостереженням та технічним документуванням юридично значущих фактів. Адже, як свідчить практика, його складовою часто є інсценування дій (подій, обставин), що становлять склад того чи іншого кримінального правопорушення або його наслідків. Таке інсценування, у багатьох випадках, виступає основним змістоутворюючим компонентом названих форм контролю за вчиненням незаконної порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу. При цьому, фіксація фактів готування та (або) замаху на вчинення протиправних дій за ст. 246 КК України відбувається за допомогою використання слідчим, прокурором або за їх дорученням оперативним підрозділом інших норм КПК України (аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); візуальне спостереження з використанням фотографування та відеозапису (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); використання несправжніх (імітаційних) та заздалегідь помічених (ідентифікованих) засобів (ст. 273); використання конфіденційного співробітництва (ст. 275)).

7. Візуальне спостереження може здійснюватися з метою негласного слідкування за особами, підозрюваними у вчиненні злочинів (об'єктів спостереження), місцями їх постійного проживання чи тимчасового

перебування, за їх поведінкою, встановлення контактів з потерпілим, співучасниками, очевидцями тощо. Крім того, у такий спосіб можна зафіксувати місце вчинення порубки або окремого епізоду, встановити місцезнаходження транспортних засобів, а також місця зберігання лісу. Відповідно, об'єктами спостереження найчастіше є власне підозрювані (фігуранти); громадяни, які причетні до таких діянь; родичі та знайомі злочинців, яких розшукують, якщо є підстави вважати, що спостереження за ними надасть можливість відшукати злочинця або дізнатися про його місцезнаходження; інші особи, а також певні місця зберігання лісу, спостереження за якими допоможе отримати відомості, що сприятимуть розслідуванню, розшуку зниклих злочинців.

Візуальне спостереження за конкретною особою завжди має на меті пошук та фіксацію відомостей, що можуть використовуватись у доказуванні, а також з метою забезпечення інших слідчих (розшукових) і процесуальних дій, зокрема, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), контрольованих та оперативних закупок (ст. 271 КПК), затримання підозрюваного тощо.

8. Визначено порядок виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації під час протидії незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу шляхом введення негласного апарату в організовану злочинну групу.

З'ясовано, що легендовані підприємства в процесі документування дають змогу встановити і задокументувати: осіб, які здійснюють незаконну порубку (82 %); осіб, які здійснюють перевезення лісу та забезпечують його збереження (77 %); осіб, які займаються збутом, у тому числі за кордон (68 %); службових осіб, які сприяють таким протиправним діям (68 %).

9. Спеціальні знання у кримінальних провадженнях про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу використовують при наданні консультацій та безпосередньої технічної допомоги (ст. 71 КПК

України), витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України), призначення експертиз (ст. 242 КПК України).

Враховуючи те, що дії передбачені ст. 246 КК України носять активний характер, й спрямовані на рубку, перевезення, зберігання, збут деревини, взаємодія злочинця з навколишнім середовищем носить тривалий характер, це створює сприятливі умови для фіксації слідів та інших речових доказів на місці події й зумовлює призначення судових експертиз (біологічні, трасологічні, дактилоскопічні експертизи, різні види лісотехнічних експертиз та інші). Такі експертизи дозволяють уточнити слідчі версії, дати більш виразну картину події, що відбулася, встановити осіб причетних до незаконних дій з лісом.

Також, необхідно призначати й нетрадиційні для незаконної рубки лісових насаджень експертизи, зокрема геологічну, земельно-технічну, дендрологічну. Остання на основі вивчення річних кілець деревини дозволяє встановити систематично близькі таксони за специфічною реакцією на кліматичні умови; місця та орієнтовану дату незаконної рубки; виявлення приналежності частин дерева до наявних зразків деревини, вилучених в ході ОМП (встановлення приналежності пня і зрізаного стовбура одному дереву).

ВИСНОВКИ

У дисертації на підставі дослідження комплексу питань, що виникають під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, сформульовано наукові положення та одержано результати, що в сукупності спрямовані на виконання наукового завдання в галузі криміналістичної методики й містять практичні рекомендації щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, зокрема:

1. Низький рівень добробуту населення, погана екологічна культура населення, високий ступінь безробіття, неналежний контроль за охороною лісу, а також постійний на нього попит, перетворюють українські ліси на об'єкт протиправних посягань. Досліджуючи стан наукової розробки основних проблем криміналістичного забезпечення розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу встановлено, що вона стала предметом наукових розвідок учених і практиків ХХ ст., котрі розробляли загальні положення розслідування кримінальних правопорушень у сфері довкілля, розкрадань у лісовому господарстві. На основі аналізу літературних джерел зроблено висновок, що вказана проблема розглядалася частково і в період набуття незалежності України у сукупності з протидією екологічним кримінальним правопорушенням (на рівні посібників, дисертацій і методичних рекомендацій). Однак прийняття КПК України у 2012 році, який кардинально змінив процес досудового розслідування кримінальних правопорушень обумовило потребу у науковому розробленні методики розслідування.

В умовах сьогодення виникла актуалізація наукового запиту на комплексне криміналістичне дослідження проблемних питань розслідування незаконної порубки, перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні в контексті правового регулювання з урахування законодавчих змін; визначення осіб, які задіяні у таких протиправних діях; деталізації обставин, що підлягають

встановленню у кримінальному провадженні; конкретизації типових слідчих ситуацій, версій та алгоритмізації процесуальних дій за їх виникненням; розроблені тактики проведення окремих СРД і заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування; окреслені напрямів використання спеціальних знань і призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях цієї категорії.

2. Криміналістичною характеристикою незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є система відомостей (кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інших ознак кримінального правопорушення), що має значення для розслідування протиправної діяльності осіб (злочинних груп), які причетні до його вчинення, а також обрання тактичних прийомів проведення СРД та заходів забезпечення кримінального провадження. До її елементів віднесено предмет протиправних посягань (ліс – дерева, чагарники тощо); обстановку вчинення; способи готування, вчинення, приховування, включаючи шляхи протидії діяльності правоохоронних органів, які здійснюють заходи із запобігання та протидії таким протиправним діям, місцевим населенням (визначено заходи, до яких вдаються місцеві мешканці з метою недопущення припинення ними незаконної рубки лісу); слідова картина та особи, які вчиняють незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.

Кримінальна ситуація у лісовій сфері загострюється зацікавленістю обмеженого кола учасників злочинної діяльності у збереженні «таємниці» незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу та протидії розслідуванню протягом тривалого періоду часу, що обумовлює значну частку латентної злочинності у цій сфері (71 % кримінальних правопорушень залишаються невиявленими), що забезпечується їх обізнаністю у галузі оперативно-розшукової діяльності, кримінального та кримінального процесуального законодавства, дозволяючи успішно приховувати сліди вчиненого кримінального правопорушення як ними, так і їх безпосередніми керівниками (87,5 %); системністю детермінуючого впливу корупції, що виявляє

як міжвідомчі горизонтальні (місцева адміністрація – прокуратура – поліція – Держлісагенство, Держлісохорона – органи екологічного контролю (Держекоінспекція)), так і вертикальні зв'язки (79 %) (12,5 %).

3. На основі аналізу кримінальних проваджень встановлено, що основними джерелами інформації про дії передбачені ст. 246 КК України є:

повідомлення від державних природоохоронних органів за результатами планових контрольних-ревізійних перевірок (34 %);

звернення громадських природоохоронних організацій; публікації в мас-медіа, мережі Інтернет; матеріали журналістських розслідувань (31 %);

безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів; повідомлення інформаторів (НПУ, СБУ, прокуратура, НАБУ, НАЗК) (24 %);

повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу (11 %).

Таким приводом і підставам характерний власний обсяг наявного доказового матеріалу про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, що впливає на прийняття слідчим рішення про внесення відомостей до ЄРДР та кваліфікацію кримінального протиправного діяння.

До ЄРДР вносяться відомості про: 1) джерело з якого виявлено кримінальне правопорушення: дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; рапорт співробітника поліції; заява від лісництва; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 2) лісову ділянку: довідка (виписка з матеріалів лісовпорядкування) про лісові насадження; відомість переліку дерев, акт про лісопорушення; план ділянки, де мала місце незаконна порубка лісу; довідка про те, чи укладався договір оренди лісових насаджень або договір купівлі-продажу лісових насаджень чи відведення лісосіки; копія лісової декларації; довідка від лісництва, про те, коли проводилася перевірка даної ділянки; копія лісорубного квитка (за

необхідності); 3) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; 4) кваліфікація кримінального правопорушення за ст. 246 КК України; 5) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; б) протокол ОМП; 7) довідка розрахунку збитків, заподіяних лісництву; відомості про відшкодування збитків; 8) інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР.

4. На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень, виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування залежно від змісту інформації про подію кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України та особу злочинця, зокрема:

а) встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України, особу (-іб) затримано при рубці або після вирубки лісових насаджень, їх навантажені, транспортуванні, трелюванні, збуті тощо і вона не переховується (28 %);

б) встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України та особу (-іб), але його (-їх) не було затримано або вони переховується з метою уникнення кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме (17 %);

в) виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, підозрюваного (их) затримано, але він не визнає себе винним у вчиненні кримінального правопорушення або взагалі відмовляється від дачі показань (12 %);

д) виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, але особа злочинця невідома або інформація про нього є недостовірною або не перевіреною (43 %).

Встановлено, що такі ситуації розслідування характеризуються різним обсягом криміналістично значимої інформації і сутністю подальших процесуальних дій спрямованих на розслідування; переважанням оперативно-

розшукових відомостей над процесуально-підтвердженими; багатоаспектністю інформаційної бази; чисельністю учасників у протиправному діянні; обмеженістю термінів на прийняття тактичних рішень; достатнім обсягом тактичних задач, які потрібно вирішувати суб'єктам сторони обвинувачення.

До версій на початковому етапі розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що є основою для висунення конкретних версій, віднесені такі: а) дії передбачені ст. 246 КК України мали місце за обставин їх виявлення заявником або встановлення з матеріалів перевірки; б) порубка або перевезення носило законний характер; в) відсутня подія кримінального правопорушення, а заявник повідомляє неправдиву інформацію, щоб приховати інше кримінальне правопорушення, у тому числі і факт своєї участі у ньому (службові зловживання). Тактичними операціями, що спрямовані на перевірку версій є встановлення особи та розшук підозрюваних осіб з подальшим їх затриманням; встановлення свідків протиправних дій; встановлення місць зберігання незаконно добутої деревини й подальших шляхів її реалізації; визначення виду та обсягу шкоди.

5. Серед суб'єктів виявлення, розслідування та протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу основна роль належить Держекоінспекції, Держлісагенству, прокуратурі, Державній прикордонній службі, Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань, Митній службі, Державній аудиторській службі України, неурядовим організаціям, громадянам, а ключова – оперативним підрозділам Національної поліції (90 %) уповноваженими здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, виявляти та припиняти правопорушення, встановлювати причини та умови, що сприяють вчиненню, вживати заходи до їх усунення. Також слідчий взаємодіє з прокурором, спеціалістом.

Головною метою взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами є забезпечення: систематичного обміну матеріалами про осіб і місця, що становлять оперативне зацікавлення; постійне

інформування відділами один одного про обстановку на їх території обслуговування; розкриття кримінального правопорушення; взаємного інформування про виявлені порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища та результати їх розгляду; направлення державними органами у сфері охорони навколишнього природного середовища матеріалів (їх копій) заходів державного нагляду (контролю), які містять ознаки кримінального правопорушення, до органів поліції, СБУ; залучення спеціалістів органів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, судових експертів державних спеціалізованих установ; розгляду інших питань, що виникають при виконанні органами поліції, СБУ, прокуратури та іншими державними органами покладених на них завдань.

Найчастіше взаємодія слідчого з державними органами охорони навколишнього природного середовища реалізується в таких процесуальних формах як залучення фахівців до участі у СРД (передусім в огляді місця події), проведення судових експертиз та одержання слідчим консультацій від відповідних фахівців щодо: 1) нормативної документації, що регламентує діяльність, яка підлягає перевірці; 2) технології виробництва, організації контролю та обліку виробничої діяльності; 3) характеру документів, що відображають діяльність підприємств, установ, організацій, порядку й особливостей документообігу; 4) спеціальної технічної, наукової, методичної літератури; 5) змісту питань для проведення експертного дослідження.

6. Збирання доказів при проведенні окремих СРД (огляд, обшук, допит) та тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу обумовлено слідвою специфікою та ситуаціями, які складаються на початковому етапі розслідування, зокрема ефективність:

огляду – це здатність у законний спосіб, що передбачений КПК України, у максимально короткий проміжок часу досягнути мети щодо встановлення та

фіксування наявності або відсутності слідів кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України;

обшуку – це обов’язкове дотримання процесуальності документів, що складаються при проведенні у кримінальному провадженні: клопотання; ухвала; протокол; додатки (спеціально виготовлені копії, зразки об’єктів, речей та документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп’ютерної інформації та інші матеріали, що пояснюють зміст протоколу);

допиту полягає в отриманні достовірних показань від особи, яку допитують, з урахуванням її обізнаності в обставинах учиненого протиправного діяння, через що всі тактичні прийоми проведення такої СРД спрямовані на виключення чи подолання конфліктності й встановлення психологічного контакту з допитуваною особою.

тимчасового доступу – це ознайомлення та копіювання дозвільної, технічної і договірної документації лісового господарства (фінансово-звітні документи; документи, що відображають результати внутрішніх та зовнішніх перевірок; цивільно-правові договори на виконання певного обсягу лісозаготівельних робіт);

витребування та отримання документів, висновків ревізій та актів перевірок здійснюється з метою підтвердження фактів протиправної діяльності лісових господарств, приватних пилорам, лісозаготівельних підприємств тощо.

До проведення усіх процесуальних дій необхідне залучення спеціаліста (працівник Держекоінспекції, Держлісагенства, Держлісохорони) з обов’язковою фото- та відеофіксацією процесів одержання інформації, використанням сучасних техніко-криміналістичних засобів одержання інформації.

7. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень підтвердило, що контроль за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, візуальне спостереження з використанням

фотографування та відеозапису, обстеження публічно недоступних місць, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, використання легендованих підприємств є найбільш ефективними процесуальними формами встановлення ознак підготовки на вчинення кримінального протиправного діяння спрямованих на приховану фіксацію вчинення групою осіб готування тяжкого чи особливо тяжкого злочину передбаченого ч. 2–4 ст. 246 КК України та (або) замаху на нього, з подальшим затриманням членів групи відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК України та невідкладним проведенням СРД спрямованих на закріплення доказової інформації.

Запропоновано в КПК України (ст. 41) унормувати можливість самостійного проведення спеціалізованими (негласними) оперативними підрозділами НСРД за завданнями інших (гласних) оперативних підрозділів (ініціаторів), якщо такі НСРД були доручені їм слідчим, прокурором, а фактичні можливості їх проведення власними силами та засобами обмежені.

У разі відсутності очевидних передумов розкриття злочину за «гарячими слідами» слідчим спільно зі співробітником підрозділу карного розшуку із залученням працівника підрозділу оперативно-технічних заходів (у статусі спеціаліста) здійснюється аудіо-, відеорозвідка, результати якої можуть долучатися до матеріалів кримінального провадження як додаток до протоколу ОМП (у разі, якщо працівник підрозділу оперативно-технічних заходів у складі СОГ виїжджав на місце події) або шляхом складання протоколу повторного огляду.

8. Результати аналізу слідчої практики засвідчили, що у кримінальних провадженнях про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу спеціальні знання застосовують під час:

залучення спеціалістів до проведення СРД та отримання від них письмових висновків (про правову регламентацію порядку перевезення, зберігання та реалізації лісу; видані, діючі лісорубні квитки, декларації, акти; кількість зрубаної, вивезеної, переробленої, проданої, збереженої

лісопродукції; товарно-транспортну супровідну документацію тощо) (18 %), з метою надання допомоги під час планування СРД, призначенні експертиз, орієнтуванні у слідчій ситуації та висуненні версій.

проведення планових й позапланових лісових ревізій, аудитів (27 %) (з метою встановлення фактів протиправного використання лісу та осіб-порушників);

проведення експертиз (55 %) (дактилоскопічна, трасологічна, дендрологічна, бухгалтерська, біологічна, лісотехнічна, земельно-технічна, екологічна та ін.). Виявлено недоліки, які пов'язані з призначенням та проведенням таких експертиз: не призначення експертиз коли їх проведення обов'язкове (28 %); незрозумілість предмета експертизи (29 %); постановка питань без врахування складності слідчої ситуації, що призводять до збільшення термінів розслідування й призначення повторних/додаткових експертиз (43 %);

Доцільним є використання:

в експертній діяльності спеціалізованих пересувних лабораторій, відсутність яких сьогодні, в умовах віддаленості лісових масивів, стає причиною того, що сліди вилучаються неякісно, з порушенням методичних правил, їхнє дослідження проводиться несвоєчасно, а при їх доставлянні до стаціонарних лабораторій можуть змінити свої властивості. Такі дослідження раціонально проводити в масштабі реального часу, формуючи тим самим підстави для визначення напрямків початку кримінального провадження;

безпілотних літальних апаратів, які під час польоту збирають величезні обсяги розвідувальної інформації, яку повинні переглядати і аналізувати відповідні підрозділи правоохоронних органів. Через велике навантаження, або людський фактор, поліцейські, які відповідають за обробку такої інформації, здатні допустити помилку або втратити важливі деталі. Тому, в таких випадках, ефективною є можливість створення системи штучного інтелекту, які могла б автоматично аналізувати інформаційний відео потік безпілотників, виявляючи, розпізнаючи і ідентифікуючи важливі деталі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посібник / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків: НікаНова, 2017. 152 с.
2. Акіфзаде С. М. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні: автореф. дис...канд. юрид. наук. Київ, 2021. 20 с.
3. Акіфзаде С. М. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні: дис...канд. юрид. наук. Київ, 2021. 248 с.
4. Амеліна А. С., Кужільна А. Б. Огляд документів при розслідуванні злочинів у сфері оподаткування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 362–365.
5. Баев О. Я. Основы методики уголовного преследования и профессиональной защиты от него (на примере уголовно-процессуального исследования должностных и служебных преступлений). М.: [б. и.], 2009. 400 с.
6. Басалаев А. Н., Гуняев В. А. Криминалистическая характеристика преступления (общее понятие и практическое значение). *Методика расследования преступлений (общие положения)*: материалы науч.-практ. конф. (Одесса, 23.11.1976 г.). М., 1976. С. 97–100.
7. Бахин В. П. Допрос: лекция. Київ: НАВДУ, 1999. 40 с.
8. Бахин В. П. Криминалистическая методика: лекция. Киев, 1999. 27 с.
9. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования: монография. Київ, 1991. 403 с.
10. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту: навч. посіб. Київ: НВТ «Правник», 1997. 64 с.

11. Белкин Р. С. Криминалистика: учебник. М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. 990 с.
12. Берназ П. В. Поняття «криміналістична характеристика злочину». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 34–38.
13. Бех О. В. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2017. № 2. С. 173–182.
14. Біленчук П. Д., Перкін В. І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів: навч. посіб. Київ: Укр. акад. внутр. справ, 1996. 32 с.
15. Білічак О. А. Щодо поняття «негласні слідчі (розшукові) дії». *Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту*. Серія Юридичні науки. Вип. 3. Т. 3. 2015. С. 72–73.
16. Будяченко О. М. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу: автореф. дис...канд. юрид. наук. Одеса, 2020. 20 с.
17. Василичук В. І. Проблеми взаємодії підрозділів ДСБЕЗ зі слідчими при профілактиці і викритті злочинів у сфері економіки. *Наук. вісн. Київського нац. ун-ту внутрішніх справ*. 2006. № 2. С. 215–223.
18. Вирок Вовчанського районного суду Харківської області від 28 квітня 2020 р., судова справа № 1-кп/617/159/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88976944>
19. Вирок у справі № 177/2466/16-к від 13.01.2017 р. Криворізького районного суду Дніпропетровської області. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64117854>
20. Вирок у справі № 183/6326/15 від 21.07.2016 р. Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59243637>.

21. Вирок у справі № 326/36/17 від 20.01.2017 р. Приморського районного суду Запорізької області. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64212110>.

22. Вирок у справі № 389/3393/16-к від 20.01.2017 р. Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64280846>

23. Владимиров В. А., Левицкий Г. А. Субъект преступления по советскому уголовному праву: лекція. Москва: НИиРИО Высшей школы МООП РСФСР, 1984. 59 с.

24. Волобуев А. Ф., Федорова О. Ф. Роль этапов расследования в структурировании частных криминалистических методик. *Российский следователь*. 2013. № 6. С. 2–4.

25. Волобуев А. Ф. Етапи розслідування в криміналістичній методиці. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 5. С. 28–37.

26. Волобуев А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг: Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

27. Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 20 с.

28. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналітичний огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 54 с.

29. Вязмікін С. А. Агентурно-оперативне забезпечення захисту бюджетних коштів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 270 с.

30. Гавло В. К. К вопросу о криминалистической методике как информационно-познавательной системе в деятельности по предотвращению, раскрытию и расследованию преступлений. *Проблемы программирования,*

организации и информационного обеспечения предварительного следствия: межвуз. науч. сб. / Башк. ун-т. Уфа, 1989. С. 101–107.

31. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства: наукове видання. Київ: Книга, 2002. 634 с.

32. Гавриш С. Б., Грузков В. Г., Матусовский Г. А. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / под ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. Харьков: «Глобус», 1994. 226 с.

33. Галаган В. И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 1992. 24 с.

34. Генсірук С. А., Бондар В. С. Лісові ресурси України, їх охорона і використання: монографія. Київ: Наук. думка, 1993. 510 с.

35. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

36. Грень Р. Р. Взаємодія оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту*. Серія: Право. 2016. Вип. 38 (2). С. 99–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_38%282%29__26.

37. Грицан О. А. Правові засади екологічного контролю за використанням та охороною надр: дис. ... канд. наук. Київ, 2009. 210 с.

38. Грібов М. Л. Зміст криміналістичного забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 35–41.

39. Грібов М. Л., Венедіктов А. А., Венедіктова Ю. Є. Співвідношення документування злочину та контролю за його вчиненням. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 49. С. 21–29.

40. Давидюк В. М. Сили оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції України: зміст, поняття. *Науково-інформаційний вісник*

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: журнал. Серія Право. № 6 (18), 2018. С. 71–77.

41. Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Міщенко В. С. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ: ЗАТ «ШЧ ЛАВА», 1999. 450 с.

42. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. 19 с.

43. Дивак М. М. Поняття та системи принципів управління персоналом. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків: ХНУВС, 2012. С. 28–31.

44. Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства. URL: <http://uk.x-pdf.ru/5istoriya/1809488-53-diyalnist-organiv-publichnoi-vladi-schodo-zabezpechennya-stabilnosti-bezpeki-suspilstva-materiali-mizhnarodnoi-naukovo.php>.

45. Дмитрів Р. М. Особливості проведення окремих слідчих дій у сфері господарської діяльності. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ*. Серія юридична. 2012. № 1. С. 388–397

46. Драпкин Л. Я. Ситуационный подход в криминалистике и проблема периодизации процесса расследования преступлений. Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений. *Криминалистика*. 1988. С. 8–16.

47. Дуби вирубували уночі – на Житомирщині злочинній групі у складі п'яти осіб повідомили про підозру. *Житомирська обласна прокуратура*. 2022. 27 квіт. URL: https://zhit.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=312787&fp=10

48. Дубинский А. Я. Взаимодействие следователя с органом дознания. Киев: КВШ МВД СССР, 1970. 93 с.

49. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы: монография. Київ: Наукова думка, 1984. 165 с.
50. Дубовик О. Л. Коррупция в сфере лицензирования природопользования и регистрации воздействий на окружающую среду. *Организованная преступность, терроризм и коррупция: криминологический ежеквартальный альманах*. Москва, 2003. Вып. 1. С. 39–49.
51. Дудоров О. О., Комарницький М. В. Відмежування злочинів проти довкілля від злочинів проти власності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 61–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2014_3_12.
52. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу: практ. посіб. Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. 213 с.
53. Экология: підручник / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. Київ: КНЕУ, 2005. 371 с.
54. Экспертизы в судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
55. Жевлаков Э. Субъект преступлений против природы. *Социалистическая законность*. 1986. № 5. С. 47–49.
56. Жевлаков Э. Н. Экологические преступления (уголовно-правовой и криминологический анализ): монография. София, 2005. 362 с.
57. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 10–15.
58. Журавель В. А. Окремі вчення в структурі загальної теорії криміналістики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 17–22.
59. Журавель В. А. О структуре частной криминологической методики. *Криминологика и судебная экспертиза*. 2005. Вып. 47. С. 62–67.

60. Журавльов А. Ю. Обставини, що підлягають встановленню, у справах про статеві злочини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 59–67.

61. Завгородня В. М. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 198 с.

62. Заїчко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 19 с.

63. Заїчко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 211 с.

64. Запотоцький А. П. Основи методики розслідування злочинів у сфері будівництва: монографія. Київ: Освіта України, 2018. 320 с.

65. Запотоцький А. П. Особливості виявлення привласнення, розтрата майна у сфері будівництва або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми досудового розслідування: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. Дню слідчого в Україні (Київ, 5 лип. 2017 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 95–98.

66. Запотоцький А. П. Теоретичні основи та практика розслідування злочинів у сфері будівництва: дис. ... док. юрид. наук. Київ, 2018. 510 с.

67. Заяць Д. Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці: дис...канд. юрид. наук. Харків, 2005. 20 с.

68. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. Харків: Одісей, 2001. 462 с.

69. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика. 2 изд., испр., доп. и перераб. Москва: Контракт, ИНФРА-М, 2010. 980 с.

70. Іваненко І. В. Інститут слідчого судді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Конференція суддів Апеляційного суду Черкаської області та загальних місцевих судів Черкаської області (м. Чорнобай, 19 жовт. 2012 р.)*. URL: <http://cka.court.gov.ua/sud2390/practice/uzagalnennja/0001/>

71. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575 дз URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

72. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутр. справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

73. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія / за ред. І. П. Красюка. Київ, 2003. 359 с.

74. Капустіна М. В. Методика розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 215 с.

75. Керівництво з розслідування злочинів: наук.-практ. посіб. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Одиссей, 2010. 464 с.

76. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 20 с.

77. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів: дис...канд. юрид. наук. Харків, 2005. 207 с.

78. Книженко С. О. Участь спеціаліста при розслідуванні екологічних злочинів. *Сучасні судово-експертні технології в кримінальному і цивільному судочинстві*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14–15 бер. 2003 р.). Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. С. 96–98.

79. Князев С. М. Порядок взаємодії співробітника оперативного підрозділу та слідчого під час здійснення оперативно-розшукової діяльності: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 3. С. 156–162.

80. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Дата оновлення: 16.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 10.01.2020) (дата звернення: 01.09.2022).

81. Козаченко И. П. Основные направления совершенствования теории и практики оперативно-розыскной деятельности. Киев: УАВС, 1992. 285 с.

82. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: лекции. Харьков: Юрид. ин-т, 1976. 28 с.

83. Колесниченко А. Н. Структура и содержание методики расследования отдельных видов преступлений. *Советская криминалистика: методика расследования отдельных видов преступлений: учебник* / под ред. В. К. Лисиченко. Киев: Высш. шк., 1988. 110 с. С. 15–18.

84. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учебное пособие. Харків: Юрид. ин-т, 1985. 92 с.

85. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособ. Харьков: Консул, 1999. 157 с.

86. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія. Київ: Факт, 2006. 311 с.

87. Коновалова В. О. Слідчий огляд. Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2001. 684 с.

88. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.09.2022).

89. Конюшенко Я. Ю. Підстави проведення експертизи у кримінальному провадженні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32). Vol. 2. С. 49–54.
90. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля: монографія. Київ: Ін Юре, 2011. 408 с.
91. Костенко О. М. Проблема сучасної цивілізації (в українському контексті): монографія. Черкаси: СУЕМ, 2008. 112 с.
92. Котелевець А. В. До питання про визначення шкоди, заподіяної довкіллю. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. № 6. С. 36–36.
93. Криміналістика: навч. посіб. / М. Ю. Будзієвський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець та ін. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2013. 397 с.
94. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. 2 вид., переробл. і допов. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.
95. Криміналістика. Криміналістична тактика та методика розслідування злочинів: підручник / В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. Ю. Шепітько та ін. Харків, 1998. 376 с.
96. Криміналістика: навч. посіб. / А. Ф. Волобуєв, О. О. Волобуєва, О. А. Самойленко та ін.; за ред. А. Ф. Волобуєва. Київ: КНТ, 2011. 504 с.
97. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2 вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 752 с.
98. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. Київ: Ін Юре, 2016. 636 с.
99. Криміналістика: підручник / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2 вид, перероб. і доп. Дніпро: Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
100. Криміналістика: підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько та ін.; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4 вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.

101. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьВДУВС. 2016. 946 с.

102. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

103. Криміналістика: підручник: у 2 т. / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. Л. Маляррової. Харків: ХНУВС, 2017. 384 с.

104. Криміналістична тактика: навч. посіб. / О. В. Бишевець, Л. Г. Дунаєвська, Н. І. Клименко та ін. Київ: Алерта, 2017. 244 с.

105. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2 вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

106. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5 вид., допов. Т. 2: Особлива частина. Харків: Право, 2013. 1040 с.

107. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

108. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.

109. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

110. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. В. Ківалова. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с.

111. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

112. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

113. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка 2009. 312 с.

114. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернея та О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

115. Кузьмичев В. С. Теория и практика следственной деятельности. Київ, 1997. 162 с.

116. Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монографія. Київ: НІЧЛАВА, 2005. 448 с.

117. Кулик О. Г., Наумова І. В., Бова А. А. Злочинність в Україні: фактори, тенденції, протидія (2002–2014 рр.): монографія. Київ: ДНДІ МВС України, 2015. 362 с.

118. Курман О. В. Проблемні питання призначення ревізій у кримінальному судочинстві в умовах сучасних реалій законодавства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 201–203;

119. Курс советского уголовного права. Москва: Наука, 1971. Т. 5. 571 с.

120. Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления / под ред. Р. С. Белкина. Ташкент, 1997. 14 с.

121. Лисиченко В. К., Батюк О. В. Взаимосвязь следственной ситуации с тактикой производства следственных действий. Криминалистика и судебная экспертиза. Київ, 1990. Вып. 40. С. 23–29.

122. Лісовий кодекс України: Закон від 21.01.1994 № 3852-XII. Дата оновлення: 10.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

123. Локтіонова В. Завдання істотної шкоди як наслідок вчинення злочинів проти довкілля. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 102–107.

124. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. Київ, 2005. 359 с.

125. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Поняття та характеристика невідкладних слідчих дій. *Проблеми процесуальної науки: історія і сучасність*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2010. С. 304–307.

126. Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: монографія. Киев, 1993. 194 с.

127. Максимович Р. Л. Істотна шкода як наскрізне кримінально-правове поняття. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 335–342.

128. Максименцев М. Г. Кримінологічні засади протидії злочинності у сфері надкористування: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2019. 498 с.

129. Маньковський Н. Я. Організація виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 293–301.

130. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2008. 32 с.

131. Матусовский Г. А. Криминалистика в системе научных знаний. Харьков, 1976. 89 с.

132. Матусовський Г. А. Ситуаційний підхід до розслідування злочинів. Криміналістична практика і методика розслідування злочинів: монографія. Харків: Право, 1998. 375 с.

133. Меморандум між Держлісагентством та НАБУ про співпрацю та обмін інформацією від 11.05.2019 р. № 211/1637. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-memorandum-mizh-derzhlisagentstvom-tanabu-prospivpracyu-ta-obmin-informaciyeyu>.

134. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьВДУВС, 2011. 324 с.

135. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 8 т. / відп. ред.: В. В. Черней, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко, Ю. І. Римаренко. Київ: Атіка, 2003. Т. 8: Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби, міжнародне співробітництво. 2010. С. 1044.

136. Мірковець Д. М. Шляхи оптимізації кримінальної процесуальної діяльності на початковому етапі досудового розслідування. *Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим кримінально-процесуальним кодексом*: матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 36–39.

137. Місюра Л. Ю. Деякі аспекти діяльності прокурора на початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довілля. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 1. С. 150–153.

138. Місюра Л. Ю. Залучення експерта та проведення експертизи у кримінальному провадженні у сфері довілля. *Право і безпека*. 2018. № 4 (71). С. 66–71.

139. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2020. 644 с.

140. На крадені лісоматеріали, деревообробний цех, квартиру та автомобіль «чорних лісорубів» накладено арешт. Житомирська обласна прокуратура. 2022. 09 трав. URL: https://zhit.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=313275&fbclid=IwAR2AfCalt0Md68z6Ou1uuMn0JifziFTLfeorU0O6E7YN0MmObIu4f195oH4.

141. Настільна книга слідчого. 2 вид., перероблене і доповнене / В. Я. Тацій, В. В. Сташис, М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 728 с.

142. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Київ: Ін Юре, 2003. 728 с.

143. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2 вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

144. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6 вид., перероб. та доп. Київ: Юридична думка, 2009. 1236 с.

145. Неганов В. В. Генезис законодавства України про використання матеріалів ревізій, перевірок у кримінальному провадженні. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2017. № 2. С. 248.

146. Нетеса Н. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 20 с.

147. Новицький А. О. Обстановка незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 114–118.

148. Новицький А. О. Особливості розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою: автореф. дис...д-ра філософ.: 081 – Право. Харків, 2021. 24 с.

149. Новицький А. О. Особливості розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою: дис...д-ра філософ.: 081 – Право. Харків, 2021. 250 с.

150. Обговорення концепції розвитку сфери штучного інтелекту в Україні. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/doluchaytes-do-obgovorennya-kontseptsiirozvitku-sferi-shtuchnogointelektu-v-ukraini>.

151. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія. Харків: Діса плюс, 2015. 528 с.

152. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підручник / Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв та ін.; під заг. ред. Л. В. Бородича. Луганськ: Луган. ін-т внутр. справ, 1999. 390 с.

153. Організація протидії розкраданню лісодеревини підрозділами захисту економіки Національної поліції України: монографія / І. А. Федчак, Б. М. Марець. Львів: ПАЮ, 2016. 200 с.

154. Організація роботи слідчо-оперативної групи: навч. посіб. / Л. Д. Удалова, Ю. В. Сухомлин, А. С. Симчук, М. Й. Кулик, В. В. Зарубей. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 504 с.

155. Петров В. В. Экология и право: словарь терминов. Харьков, 1981. 224 с.

156. Пивоваров В. В., Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ: монографія. Харків: Право, 2006. 178 с.

157. Пилипенко О. М. Використання сучасних можливостей судових експертиз на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 232–241.

158. Пилипенко О. М. Криміналістична характеристика незаконної порубки лісу. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2016. Вип. 61. С. 183–190.

159. Пилипенко О. М. Основи методики розслідування незаконної порубки лісу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 19 с.

160. Пилипенко О. М. Основи методики розслідування незаконної порубки лісу: дис. ... канд. юрид. наук. Сєверодонецьк, 2018. 199 с.

161. Пилипенко О. М. Особливості початку досудового розслідування незаконної порубки лісу. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 239–244.

162. Пилипенко О. М. Типові тактичні операції при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 335–339.

163. Писарев А. Правовая охрана и защита лесов. *Советская юстиция*. 1982. № 7. С. 7–10.

164. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2011. № 1 (3). С. 1–53.

165. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 1. С. 270–276.

166. Поливода В. В. Оперативне обслуговування за зональним принципом об'єктів та територій підрозділами карного розшуку: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 197 с.

167. Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України): дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2006. 294 с.

168. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30.06.2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>.

169. Попаденко Е. В. Судебная бухгалтерия: учеб. пособие. М.: Юрлитинформ, 2012. 184 с.

170. Попревич В. М. Сучасний стан та перспективи розвитку кримінально-правової охорони лісів України. *Вісник Маріупольського держ. ун-ту*. 2014. № 8. С. 180–186.

171. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС

України від 08.02.2019 р. № 100. Дата оновлення: 15.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

172. Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довілля: наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, СБУ, Міністерства захисту довілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16.06.2022 р. № 94/363/150/226/356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v094_905-22#Text (дата звернення: 01.09.2022).

173. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5: Наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

174. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

175. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю: наказ МВС України та Центрального управління Служби безпеки України від 10.06.2011 р. № 317/235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

176. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

177. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2014 р.

№ 521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-п#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

178. Про затвердження Положення про державну лісову охорону, лісову охорону інших лісокористувачів та власників лісів: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 № 976. Дата оновлення: 26.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-п#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

179. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391. Дата оновлення: 08.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-п#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

180. Про затвердження порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 р. № 733. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-п#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

181. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу: постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2008 р. № 665. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-п> (дата звернення: 01.09.2022).

182. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

183. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (дата звернення: 01.09.2022).

184. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. *Офіс Генерального прокурора України.* URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2>.

185. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12>.

186. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04> (дата звернення: 01.09.2022).

187. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

188. Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2021 рік. *Міністерство енергетики та захисту довкілля*. URL: https://menr.gov.ua/files/images/news_2021/26022021/ПУБЛІЧНИЙ%20ЗВІТ%20ДАЛРУ%20ЗА%20РІК.pdf.

189. Пясковський В. В. Обставини, що підлягають встановленню у справах про торгівлю людьми. *Право України*. 2004. № 6. С. 66–69.

190. Ринкова О. В. Судово-екологічна експертиза – основна форма використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти довкілля. *Криміналістичний вісник*. 2008. № 2 (10). С. 65–74.

191. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2006. 624 с.

192. Романенко Р. Р. Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини: автореф. дис...канд. юрид. наук. Львів, 2021. 19 с.

193. Романенко Р. Р. Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини: дис...канд. юрид. наук. Львів, 2021. 215 с.

194. Романенко Р. Р. Тактика проведення ОМП при розслідуванні розкрадань лісодеревини. *Наше право*. 2019. № 4. С.218–223.

195. Сабадаш В. В., Зарченко М. В., Тарарака І. А. Роль інженерно-екологічних експертиз у визначенні істотності шкоди довкіллю при знищенні зелених насаджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 329–339.

196. Савчук Т. І. Інтернет-сервіси у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 5 квіт. 2013 р.). Харків: ХНУВС, 2013. С. 301–305.

197. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник. У 2-х ч. Харків: Консум, 2001. 528 с.

198. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

199. Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 56–59.

200. Скворцова О. В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики автономної республіки Крим): автореф. дис...канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 20 с.

201. Скворцова О. В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим): дис. ... канд. юрид. наук. Сімферополь, 2007. 218 с.

202. Скригонюк М. І. Криміналістика: підручник. Київ: Атіка, 2005. 496 с.

203. Слідча тактика: навчальний посібник / Є. В. Пряхін. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 116 с.

204. Смаль І. В. Методика розслідування підроблення проїзних квитків: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 267 с.

205. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навчальний посібник. Київ: НВТ «Правник» – НАВСУ, 1997. 41 с.

206. Степанюк Р. Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері. *Право і безпека*. 2012. № 1. С. 204–208.

207. Страхова С. В. Актуальні проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 2. С. 107–111.

208. Страхова С. В. Особливості прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням: зб. лекцій. Київ: Нац. акад. прокуратури. 2013. 88 с.

209. Судова статистика 2021 р. *Судова влада України*: URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/zvitnist_21.

210. Сьоміна Н. А. Механізм вчинення злочину: поняття та елементи. *Наук. вісн. Київського нац. ун-ту внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 160–165.

211. Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2015. 440 с.

212. Татаров О. Ю. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів: проблеми та перспективи їх розв'язання. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2012. № 1 (28). Ч. 2. С. 85–95.

213. Татаров О. Ю. Взаємодія слідчих та оперативних працівників в процесі реалізації матеріалів оперативної розробки. *Наук. вісн. Луганського держ. ун-ту внутр. справ (спецвипуск)*. 2012. № 1. С. 113–124.

214. Терещук С. Процесуальні особливості запровадження негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic national: teorieş i practică*. 2017. № 1 (Februarie). С. 158–164. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

215. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ: Алерта, 2014. 768 с.

216. Тищенко В. В. Концептуальные основы расследования корыстно-насильственных преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 2003. 445 с.

217. Тищенко В. В., Стрельцов Е. Л. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по делам о корыстно-насильственных преступлениях. *Криминалистика и судебная экспертиза: респ. межведом. науч. сб.* Киев: Вышш. шк., 1995. Вып. 47. С. 65–71.

218. Тищенко С. Дефініція поняття взаємодії в кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2014. № 3. С. 101–107.

219. Тищенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2002. 360 с.

220. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

221. Тищенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: навч.-метод. посіб. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

222. Ткаленко О. В. Аналіз оперативної обстановки на об'єктах (місцях) вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Наук. вісн. публічного та приватного права.* 2021. Вип. 2. С. 131–135.

223. Ткаченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні заходи запобігання незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2021. 20 с.

224. Ткаченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні заходи запобігання незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2021. 265 с.

225. Толочко Я. М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні злочинів проти довкілля: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 20 с.

226. Топчій В. В. Взаємодія слідчих та оперативних працівників під час реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності. *Бюлетень МВС України з обміну досвідом роботи.* 2013. № 196. С. 52–58

227. Троханенко О. М., Комісарова А. Д., Верба В. В. Сучасні можливості судових експертиз і напрями використання спеціальних знань у

розслідуванні злочинів, пов'язаних із лісом. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 276–282.

228. Тулаєв О. С. Обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування зловживань владою або службовим становищем, учинених працівниками ОВС. *Наше право*. 2013. № 7. С. 108–114.

229. Турковець Ю. М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2012. 17 с.

230. Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с.

231. Турчин Д. А. Полевая криминалистика и ее практическое применение: науч.-практ. пособие / под ред. Е.П. Ищенко. М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2006. 144 с.

232. Уваров В. Г. Інститут втручання у приватне життя шляхом аудіо-, відеоконтролю. *Право і Безпека*. 2012. № 5. С. 190–194.

233. Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України: монографія. Харків: НікаНова, 2014. 416 с.

234. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Савицький Д. О., Хабло О. Ю. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях: навч. посіб. 3 вид., переробл. і доповн. Київ, 2012. 276 с.

235. Ударцов Ю. Протидія корупції та організованій злочинності в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу. *Вісник прокуратури*. 2012. № 12. С. 18–26.

236. Федоренко О. А., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. Використання технологій штучного інтелекту у правоохоронній діяльності: аналіт. огляд. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 105 с.

237. Федорко Д. Є. Взаємодія слідчих та оперативних працівників при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та*

зарубіжний досвід: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 253–255.

238. Федорко Д. Є. Деякі заходи протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 254–257.

239. Федорко Д. Є. Незаконна порубка лісу або незаконне перевезення, зберігання, збуту лісу як предмет криміналістичного дослідження. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 464–467.

240. Федорко Д. Є. Особливості початку досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8.

241. Федорко Д. Є. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Наше право*. 2021. № 1. С. 194–201.

242. Федорко Д. Є. Способи вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 435–438.

243. Федорко Д. Є. Способи та обстановка вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Наше право*. 2022. № 2. С. 156–163.

244. Федорко Д. Є. Типові слідчі ситуації при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 1.

245. Фурдичко О. Ліс – надбання народу, тому проблеми галузі потрібно обговорювати публічно. *Урядовий кур'єр*. 2014. 10 жовт. 2014 р. № 187. С. 7.

246. Хитра А. Я. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами на початковому етапі досудового розслідування: метод. реком. / А. Я. Хитра, Ю. В. Гуцуляк, В. І. Оперук, І. С. Кіпращ, О.В. Сорокач. Львів: ЛьвДУВС. 2012. 72 с.

247. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2005. 194 с.

248. Цільмак О. М. Методи побудови та перевірки криміналістичних версій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 243–247.

249. Черноус Ю. М. Актуальні питання формування криміналістичної методики розслідування злочинів міжнародного характеру. *Наук. вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 401–409.

250. Шарипова О. В. Уголовная ответственность за незаконную порубку деревьев и кустарников, уничтожение или повреждение лесов (по материалам Дальневосточного региона): дис. ... канд. юрид. наук. Омск, 2006. 180 с.

251. Шепітько В. Ю. Використання тактичних операцій у слідчій діяльності: теоретико-прикладні проблеми. *Проблеми законності*. 2009. Вип. 100. С. 355–361

252. Шепітько В. Ю. Проблеми формування та застосування типових тактичних операцій у слідчій діяльності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1 (48). С. 175–184

253. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2 вид. Київ: Центр учб. літ., 2009. 472 с.

254. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 20 с.

255. Шульга А. М. Особливості суб'єкта злочинів проти земельних ресурсів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 331–335. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/98.pdf

256. Шумило М. Є. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проекті КПК України (проблеми унормування і правозастосування). *Право України*. 2012. № 3–4. С. 452.

257. Щадило А. А. Правові та організаційні засади діяльності оперативних підрозділів у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. 244 с.

258. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

259. Яблоков Н. П. Следственные ситуации в методике расследования и их оценка. *Вестник Московского государственного университета*. 1983. № 5. С. 12–17.

260. Blog: Pattern Recognition. URL: <https://serokell.io/blog/pattern-recognition>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник Голови Національної поліції –
начальник Головного слідчого
управління, доктор юридичних наук,
доцент, заслужений юрист України,
генерал поліції третього рангу

Максим ЦУЦКІРІДZE

2022 року

АКТ

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Федорка Дмитра Євгеновича на тему «Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні»

Уклала комісія у складі:

Голови:	заступника начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальника управління організації роботи та методичного забезпечення, полковника поліції Сергія Гайду
членів комісії:	начальника відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук, полковника поліції Владислава Бурлаки старшого слідчого в особливо важливих справах відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, майора поліції Максима Романова

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154 склала цей акт, щодо розгляду матеріалів дисертаційного дослідження Федорка Дмитра Євгеновича на тему «Розслідування незаконної порубки або незаконного

перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні» подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Вказані матеріали дисертаційного дослідження можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів органів Національної поліції під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад.

Отримані наукові результати мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, сприятимуть удосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

 Сергій ГАЙДУ

Члени комісії:

 Владислав БУРЛАКА

 Максим РОМАНОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
 Національної академії внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук,
 професор,
 заслужений діяч науки і техніки України

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

25. 01. 2022 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертації
 Федорка Дмитра Євгеновича
 «Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання,
 збуту лісу в Україні»
 поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»
 у освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: професора кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента Пясковського В.В., провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Тичини Д.М., старшого наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук Бондаря С.В. склала цей акт про те, що результати дисертації Федорка Дмитра Євгеновича «Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Федорка Д.Є. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ при викладанні відповідних навчальних дисциплін та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій.

Голова комісії:
 кандидат юридичних наук, доцент

Вадим ПЯСКОВСЬКИЙ

Члени комісії:
 кандидат юридичних наук,
 старший науковий співробітник

Дмитро ТИЧИНА

кандидат юридичних наук

Сергій БОНДАР

Додаток Б

**Результати
вивчення та узагальнення 375 кримінальних проваджень
за ст. 246 КК України за 2014–2020 рр.**

№ з/п	Зміст елемента, що вивчається	Кількість
1.	Кваліфікація злочину:	
	ст. 246 КК України	97,8 %
	інша	2,2 %
2.	Кількість епізодів злочинної діяльності у кримінальному провадженні:	
	один	91,8 %
	два	4,8 %
	три	2,1 %
	чотири та більше	1,3 %
3.	Різновид незаконної порубки лісу:	
	побутова	36,5 %
	комерційна	54,8 %
	«сіра»	8,7 %
4.	Предмет злочинного посягання:	
	дерева	97,7 %
	чагарники	2,3 %
5.	Дерева, як предмет злочинного посягання:	
	хвойних порід	25,2 %
	сосна	41,7 %
	смерека	39,3 %
	ялина	17,4 %
	інші	1,6 %
	листяних порід	72,5 %
	акація	22,7 %
	дуб	21,1 %
	клен/явір	9,7 %
	бук	9,6 %
	ясен	7,2 %
	граб	5,1 %
	вільха	4,2 %
	в'яз	4,2 %
	береза	3,5 %
	інші	12,7 %
6.	Пора року вчинення незаконної порубки лісу:	
	навесні	19,5 %
	влітку	16,9 %
	восени	26,1 %

	взимку	37,5 %
7.	Місяць вчинення незаконної порубки лісу:	
	січень	10,5 %
	лютий	10,9 %
	березень	12,7 %
	квітень	2,2 %
	травень	5,2 %
	червень	3,1 %
	липень	4,7 %
	серпень	8,3 %
	вересень	4,8 %
	жовтень	6,6 %
	листопад	14,4 %
	грудень	16,6 %
8.	Час вчинення злочину:	
	вдень (з 12:00 год до 18:00 год)	48,9 %
	ввечері (з 18:00 год до 00:00 год)	26,4 %
	вранці (з 06:00 год до 12:00 год)	19,1 %
	вночі (з 00:00 год до 06:00 год)	5,6 %
9.	Розподілення злочинних дій у часі:	
	не розподілялись	76,6 %
	проведення порубки вдень, вивезення вночі	11,4 %
	проведення порубки вдень, вивезення наступної доби	9,9 %
	інше	2,1 %
10.	Природно-кліматична зона вчинення незаконної порубки:	
	Полісся та Українські Карпати	47,4 %
	Степова	28,9 %
	Лісостеп	23,7 %
11.	Місце вчинення правопорушення:	
	ліс	44,8 %
	особливо охоронювальний ліс	28,9 %
	полезахисна лісова смуга	26,3 %
12.	Розташування місця вчинення злочину:	
	знаходиться неподалік від місця проживання злочинця	88,9 %
	розташовано у межах району, області мешкання	8,5 %
	у безпосередній близькості до доріг	98,5 %
	розташовано у іншому адміністративно-територіальному регіоні	2,6 %
13.	Використання злочинцями транспортних засобів для перевезення деревини (при побутовій порубці):	
	гузовий транспорт з підводою	19,4 %
	легковий автомобіль з причепом	38,8 %
	мотоблок з саморобною підводою	17,2 %
	мотоцикл з причепом	14,9 %

	малотоннажні вантажні мікроавтобуси	9,7 %
14.	Належність транспортних засобів для перевезення деревини:	
	знаходилися у власності злочинців	67,8 %
	знаходилися у власності знайомих або родичів злочинців	32,2 %
15.	Дії з вчинення незаконної порубки лісу охоплювали:	
	підготовку до вчинення злочину	98,7 %
	безпосередньо вчинення злочину	100,0 %
	приховування злочину	24,2 %
16.	Дії з підготовки до вчинення злочину включали:	
	підшукування та підготовка знарядь та засобів вчинення злочину	100 %
	підшукування співучасників	29,3 %
	підшукування транспортних засобів для перевезення деревини	44,0 %
	підшукування транспортних засобів для перевезення осіб до місця здійснення незаконної порубки	3,0 %
	виборі часу, місця незаконної порубки, а також визначенні дерев для порубки	9,5 %
	вирішенні питання про подальшу реалізацію незаконно добутої деревини, а також отримання (підроблення) документів на її перевезення та легалізацію	6,5 %
	інше	3,4 %
17.	Способи вчинення порубки:	
	спилювання	89,1 %
	зрубівання	7,6 %
	корчування або викопування	0,8 %
	інше	2,5 %
18.	Дії з приховання злочину включали:	
	маскування пеньків, залишених після порубки, мохом, листям, гілками дерев	11,2 %
	підкуп або залякування працівників лісництва	12,6 %
	швидка реалізація або видозмінення здобутої деревини	25,9 %
	підкуп працівників правоохоронних та митних органів	25,8 %
	виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини	30,3 %
	не залучення до етапу завантаження та перевезення незаконно добутої деревини осіб, які безпосередньо здійснювали незаконну порубку	18,6 %
	підпал ділянки, де здійснювалась незаконна порубка	4,6 %
	інше	1,1 %
19.	Зміст лісосічних робіт при вчиненні незаконної порубки:	
	вибір конкретних дерев для порубки	99,5 %
	звалювання дерев, що здійснюється:	100,0 %

	одним вальщиком	78,2 %
	двома вальщиками	21,8 %
	очищення дерев від гілок та кряжування стовбурів на сортименти	99,8 %
20.	Зміст транспортних робіт при вчиненні незаконної порубки:	
	трелювання деревини до місця завантаження	78,6 %
	завантаження деревини	98,2 %
	вивезення деревини	85,6 %
21.	Знаряддя вчинення злочину:	
	бензомоторні пили	89,5 %
	ручні пили	10,0 %
	сокири	3,5 %
22.	Належність знарядь вчинення злочину:	
	знаходилися у власності злочинців	35,1 %
	знаходилися у власності знайомих або родичів злочинців	64,9 %
23.	Способи приховування злочину:	
	маскування пеньків (листям, мохом)	28,2 %
	вилучення хлестів та інших порубкових залишків з місця порубки	31,4 %
	подальше розміщення деревини на власній земельній ділянці, зокрема:	88,5 %
	на відкритій ділянці домоволодінь осіб, причетних до вчинення злочину	75,3 %
	у підсобних приміщеннях на території домоволодінь осіб, причетних до вчинення злочину	24,7 %
	швидке видозмінення незаконно добутої деревини	17,5 %
24.	Злочин було вчинено:	
	одноособово	72,5 %
	групою осіб за попередньою змовою	25,3 %
	організованою групою	2,2 %
	злочинною організацією	0,0 %
25.	Злочин було вчинено (побутова порубка):	
	одноособово	71,4 %
	групою осіб за попередньою змовою	28,6 %
	організованою групою	0 %
	злочинною організацією	0 %
26.	Відомості щодо організаторів організованих груп, що спеціалізуються на вчиненні незаконної порубки лісу:	
	фізичні особи-підприємці, які мають у власності лісопереробні підприємства та складські приміщення	64,7 %
	службові особи установ, підприємств та організацій, у віданні яких перебувають ліси	35,3 %
27.	Наявність міжособистісних зв'язків між членами злочинних груп (побутова рубка вчинена у складі групи осіб за попередньою змовою):	

	сусіди (односельці)	52,4 %
	близькі особи	40,5 %
	родичі	7,1 %
28.	Соціально-демографічні властивості особи, яка вчинила злочин:	
	стать:	
	чоловіча	98,3 %
	жіноча (не беруть участі безпосередньо у валці дерев, а залучаються задля «документального» оформлення операцій, пов'язаних із надання незаконно добутих деревині «легального» статусу)	1,7 %
	сімейний стан:	
	перебування у шлюбі	46,2 %
	не перебували у шлюбі	53,8 %
	вік:	
	від 20 до 35 років	59,1 %
	від 35 до 50 років	34,8 %
	від 50 років	6,1 %
	рід занять:	
	безробітні	73,4 %
	працевлаштовані	23,5 %
	пенсіонери	3,1 %
	наявність спеціальних навичок:	
	досвід роботи в лісовій галузі	40,1 %
	водії (у тому числі на лісовозах)	33,8 %
	освіта:	
	середня	55,9 %
	середньо-спеціальна	38,2 %
	вища	5,9 %
	місце мешкання:	
	село (селище)	93,8 %
	місто	6,2 %
	наявність судимостей:	
	раніше притягалися до кримінальної відповідальності, у тому числі:	22,2 %
	за вчинення незаконної порубки лісу	7,8 %
	раніше не притягалися до кримінальної відповідальності	77,8 %
29.	Заявлення цивільного позову у кримінальному провадженні:	
	не заявлено	52,5 %
	заявлено	47,5 %
30.	Відшкодування збитків (матеріальної шкоди) завданих злочином:	
	відшкодовано в повному обсязі	22,9 %
	частково відшкодовано	1,3 %
	збитки не відшкодовано	75,8 %

Додаток В

**Зведені дані
опитування 83 прокурорів та 250 працівників Національної поліції
(94 слідчих та 156 оперативних працівників) у Закарпатській,
Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Рівненській,
Хмельницькій та Чернігівській областях**

1. Посада яку ви обіймаєте?		
	слідчий	50 %
	оперативний працівник	29 %
	прокурор	21 %
2. Освіта		
	юридична	67 %
	інше (зазначте)	33 %
3. Стаж Вашої роботи на обійманій посаді?		
	до 5 років	50 %
	від 5 до 10 років	27 %
	понад 10 років	23 %
4. Чи займались ви розслідуванням кримінальних проваджень за фактом незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу?		
	так	76 %
	ні	24 %
5. Які, на ваш погляд, причини скоєння незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу?		
	скрутна економічна ситуація в країні	45 %
	український менталітет	18 %
	неефективна дія законодавства, яке регламентує кримінальну та адміністративну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (безкарність окремих злочинців)	83 %
5. У чому, на Вашу думку, полягає складність виявлення, розслідування та передачі до суду кримінальних проваджень за фактом незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу?		
	у наявності недоліків законодавчої регламентації	74 %
	у браку досвіду розслідування даного злочину	91 %
	у скоєнні даного злочину невиявленими правопорушниками	22 %
	інше (зазначте)	-

6. Чи виникали у Вас труднощі при кваліфікації діяння за ст. 246 КК України?		
	так	67 %
	ні	25 %
7. Якщо на попереднє запитання ви відповіли «так», конкретизуйте, будь ласка, із чим саме були пов'язані труднощі:		
	складність визначення об'єкта злочину	-
	складність визначення об'єктивної сторони злочину	57 %
	складність визначення суб'єкта злочину	8 %
	складність визначення суб'єктивної сторони злочину	52 %
	складність відокремлення від суміжних складів злочинів	40 %
	складність у відокремленні від адміністративного проступку	1 %
	інше (зазначте)	-
8. На Вашу думку з якою метою частіше вчиняються незаконні порубки або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу?		
	для продажу	98 %
	для будівництва	2 %
	інше (зазначте)	-

Додаток Д

**Узагальнені дані
опитування 450 працівників лісових господарств**

1. Як Ви оцінюєте стан лісів на території України?		
	Благополучний	5 %
	Не благополучний	63 %
	Катастрофічний	18 %
	Інше (вказати)	-
2. Чи відповідають сьогоднішньому стану лісів заходи, що вживаються державними органами щодо їх поліпшення?		
	Відповідають	-
	Не відповідають	100 %
	Інше (вказати)	-
3. Чи зустрічалися Ви в своїй практичній діяльності з незаконною порубкою або незаконним перевезенням, зберіганням, збутом лісу?		
	Так	84 %
	Ні	16 %
4. З якою метою незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу вчиняється частіше?		
	Для подальшого продажу	100 %
	Для будівництва	-
	Інше (вказати)	-
5. Незаконні порубки лісу частіше вчиняються?		
	Без отримання лісорубного квитка	86 %
	З лісорубним квитком, але вирубується більший обсяг	10 %
	Місце порубки не відповідає лісорубному квитку	4 %
	Інше(вказати)	-
6 Ваш стаж роботи у лісовій галузі?		
	До 5 років	5 %
	5 -10 років	26 %
	Більше 10 років	69 %

7. Кількість незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу за останні 5 років?		
	Збільшилась	49 %
	Зменшилась	16 %
	Залишилась на попередньому рівні	35 %
8. Як Ви оцінюєте стан взаємодії з правоохоронними органами?		
	Позитивно	55 %
	Негативно	34 %
	Затрудняюсь відповісти	9 %
9. Які заходи вживаються за фактом виявлення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу?		
	Направляємо відповідні матеріали до органів поліції	68 %
	Вирішуємо самостійно	31 %
	Інше (вказати)	-
10. При направленні матеріалів до органів Національної поліції України в основному, яка була реакція?		
	Порушувались кримінальні провадження	84 %
	Відповідь на заяву не отримували і реакція поліції невідома	16 %
	Інше (вказати)	-
11. Раніше робота поліції в даному напрямку була:		
	Більш ефективною	12 %
	Менш ефективною	27 %
	На попередньому рівні	61 %
12. Як Ви оцінюєте чинний Лісовий кодекс України?		
	Ефективний	55 %
	Не ефективний	44 %
	Інше (вказати)	-

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Федорко Д. Є. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Наше право*. 2021. № 1. С. 194–201. DOI 10.32782/EP.2021.1.31. URL: http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2021-1/NP_2021_1_202.pdf
2. Федорко Д. Є. Способи та обстановка вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Наше право*. 2022. № 2. С. 156–163. DOI 10.32782/NP.2022.2.22. URL: http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2022-2/NP_2022_2_156.pdf
3. Федорко Д. Є. Типові слідчі ситуації при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 1. С. 86-91. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2022/13.pdf
4. Федорко Д. Є. Особливості початку досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 533-537. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/121.pdf
5. Федорко Д. Є. Незаконна порубка лісу або незаконне перевезення, зберігання, збуту лісу як предмет криміналістичного дослідження. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 464–467.
6. Федорко Д. Є. Способи вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Інновації в криміналістиці та судовій*

експертизі: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 435–438.

7. Федорко Д. Є. Взаємодія слідчих та оперативних працівників при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 253–255.

8. Федорко Д. Є. Деякі заходи протидії незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 254–257.

9. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу: метод. реком. / Д. М. Тичина, А. О. Антощук, Д. Є. Федорко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 42 с.